På jakt efter historien

Spioner, reportage, riddare och häxor

pirat

jan guillou

PÅ JAKT EFTER HISTORIEN

Spioner, reportage, riddare och häxor

pirat
FÖRLAGET

Jan Guillou i nyckeltal

* född 1944
* studentexamen Viggbyholmsskolan 1964
* reporter i FiB-aktuellt 1966–1967
* reporter i Folket i Bild/Kulturfront 1970–1975
* romandebut hos Norstedts med *Om kriget kommer* 1971
* IB-avslöjandet 1973
* fängelse för spioneri 1973–1974
* artikel om CIA:s verksamhet i Sverige leder till två USA-diplomaters flykt från landet 1975
* debut som programledare i TV:s Magasinet 1981
* vinner Keith Cederholm-målet 1984
* skriver *Coq Rouge*, den första thrillern med Carl Gustaf Gilbert Hamilton 1986
* får Svenska Deckarakademins pris för *I nationens intresse* som bästa svenska bok i genren 1988
* *En medborgare höjd över varje misstanke*, den tionde och sista Hamiltonboken, slår alla tidigare upplagerekord och hela serien är såld i ca 5 miljoner exemplar
* böckerna om tempelriddaren Arn Magnusson – *Vägen till Jerusalem*, *Tempelriddaren, Riket vid vägens slut* samt den fristående fortsättningen *Arvet efter Arn* – utkommer 1998–2001 och leder till turistinvasion i Västergötland
* ordförande i Publicistklubben sedan 2000
* *Häxornas försvarare – ett historiskt reportage* utkommer 2002

Förord

Eftersom jag vissa dagar kan få upp till tio olika förfrågningar om mig själv från skolelever och universitetsstuderanden som ska skriva uppsatser eller specialarbeten om mitt författarskap har situationen blivit ohållbar.

Om jag ägnade så mycket tid åt detta mer eller mindre behjärtansvärda, i vart fall smickrande, intresse för mitt arbete som var och en som ringer eller skriver tycker att jag borde – då vore det slut med det mesta av min tid.

I nittionio fall av hundra har jag därför inte svarat alls, och så kan vi inte ha det.

Alltså måste jag försöka sätta samman en berättelse eller ett material som täcker det mesta av de frågor jag brukar få.

Det är inte roligt, av flera skäl. Dels är det lite opersonligt, fast bättre än inget svar alls. Dels är jag fel person att komma med analyser och bedömningar som gäller mitt eget arbete, och hade jag haft lust att skriva mina memoarer så hade jag gjort det.

Det vanligaste skälet som mina brevskrivare uppger som förklaring till att jag själv bör göra deras arbete är att jag tyvärr fortfarande är vid liv och således inte lika utförligt beskriven i böcker som döda författare.

Det är en rolig synpunkt, men inte sann. Då och då har lärare och handledare sänt uppsatser till mig, om mig, som trots att jag är vid liv varit mycket utförliga. Förklaringen är helt enkelt att jag som en känd och omskriven person har blivit intervjuad vid ett stort antal tillfällen,

och därför går det via olika pressarkiv att skaffa fram åtskilligt material.

Dessutom, bör man kanske i all stillsamhet påpeka, är det inte garanterat att man får en plats i litteraturhistorien bara för att man är död. Detta behöver vi emellertid inte bekymra oss så mycket om just nu. Det kommer att visa sig senare.

Stockholm i augusti 2002
Jan Guillou

Barndom och ungdom

Mitt tidigaste minne i livet är att jag ligger i en liten korg. Den är i flätat material som knarrar när jag rör mig. Jag ser himmel och någonting mycket starkt skinande vitt, jag känner vind och våt främmande doft.

Plötsligt lyfts jag upp och bärs ned mot mörker där det doftar intensivt av något som jag senare i livet vet är mahogny. Jag skriker och protesterar och får komma upp igen.

Det spelar ingen roll om detta är sant i någon sorts objektiv mening och man kan föralldel ifrågasätta det; jag skulle alltså ha varit så liten att jag låg i en korg och denna episod skulle ha fastnat i minnet och sen skulle det vara blankt åtskilliga år framåt i tiden.

Men det kan mycket väl ha varit sant. Segelbåten hette Beduin och var en 12:a med markeringen S-1 i storseglet och ägdes av min morfar, som med växlande framgång tävlade i största klassen i Gotland Runt med Wallenbergs Refanut.

Morfar ägde också en jämförelsevis mindre segelbåt, enbart avsedd för kappsegling – en 6:a – som hette Shejken.

Som framgår av båtarnas namn var inställningen till araber fram till 1950-talet inte vad den har blivit senare.

När hela den stora familjen skulle forslas ut till sommarvistelsen på Sandhamn gick transporten antingen i den stora segelbåten eller i motorbåten, som hette Glimt, tror jag.

Sommarstället på Sandhamn byggdes mycket hastigt

en sommar för att min morfar, som var norrman, ville bjuda dåvarande norske kronprinsen, hans vän, till kappseglingarna där ute. I det kungliga segelsällskapet, KSSS, invände man att det inte fanns ståndsmässig förläggning för en kronprins. Morfar, som var byggmästare, lät då blixtsnabbt upprätta en timmerstuga i norsk vikingastil och sen dess gästades Sandhamn ganska ofta av den norske kronprinsen Olav.

Barndomen, den tidiga barndomen, luktade alltså mycket mahogny, segelgarn, cigarr och äkta mattor som, kan jag försäkra, luktar på ett helt annat sätt än ”oäkta” mattor.

Om ni vill föreställa er den här tiden och de här människorna så finns det på film – *Fanny och Alexander* av Ingmar Bergman. Så såg min barndom ut.

Jag hann bli sju eller åtta år innan det gick upp för mig att alla människor inte alls var kolossalt rika. När jag skulle börja skolan hade jag två norska hembiträden som passade upp på mig, lade fram mina kläder, bäddade min säng, serverade choklad på beställning och så vidare, och med ett barns självklarhet uppfattade jag detta som naturens ordning.

Min norske morfar, som aldrig lärde sig ordentlig svenska, var såvitt jag kan förstå när jag lägger ihop pusselbitarna i efterhand, en ohyggligt kraftfull man, kanske rentav ohygglig.

Han och hans bröder kom från enkla jordbruksförhållanden i östra Norge (Østfold, närmsta stad Moss, närmsta järnvägsstation Hølen) och de skulle normalt ha blivit jordbrukare som alla andra. Gården finns kvar och heter Vestre Braathe.

Prästen och läraren i byn upptäckte emellertid att de tre bröderna var sällsynt begåvade och övertalade bön-

derna i trakten att samla ihop till högre utbildning. Det skulle ha varit synd och skam, menade de två boksynta, om dessa pojkar skulle bli fattiga bönder som alla andra; norrmän är mycket för synd och skam.

Långt senare kom därför min morfar och hans bröder att utbildas till diplomingenjörer i den tyska universitetsstaden Dresden, sannolikt den tidens allra förnämsta tekniska utbildning.

De förvaltade sitt studiekapital väl, i den meningen att de blev kolossalt förmögna. Men deras metoder var mycket hårda, en grundregel var att aldrig använda fackligt organiserad arbetskraft.

Deras principer för barnuppfostran härrörde nog mest från norsk vikingatid; att säga att de var ”konservativa” framstår närmast som ett milt ironiskt skämt.

Min mor växte därför bokstavligt talat upp bakom murar. Det stora huset i Saltsjöbaden, på Strandvägen 1, var omgärdat av en betongmur med järngrindar på fyra ställen (idag finns inte huset, det står ett 20-tal radhus på ”vår” tomt).

Barnen i familjen kördes med Cadillac och privatchaufför till skolan och hämtades på samma sätt efter skoldagens slut; åtminstone de två flickorna. Jag antar att det var viktigare att skydda flickornas dygd än pojkarnas.

När min mor tog studenten fick hon för första gången gå utanför murarna utan bevakning och hon blev omedelbart med barn, det vill säga med mig.

Detta var före aborternas tid, varför historien kan berättas av en som hängde med.

Min mor hade blivit med barn med en synnerligen underordnad fransk diplomats son. Det kunde ha varit värre. Men det kunde också ha varit bättre.

Tvångsgifte, alltså. Själv var jag då i tredje månaden.

Min far var emellertid politiskt aktiv för Frankrikes sak. Det var nu 1943 och Frankrike var ockuperat av Tyskland. Min far och farfar hade öppnat de Fria Fransmännens Informationskontor i Stockholm, en konkurrent till Frankrikes officiella legation.

Förklaringen är mycket enkel. När Tyskland ockuperade Frankrike 1941 upprättades en fransk lydregim i Vichy. Frågan för all världens franska ambassader blev då vem man företrädde, regeringen i Vichy eller den där högdragne generalmajoren vad-han-nu-hette som satt i London och påstod sig representera det fria Frankrike.

På ett fåtal ambassader i världen tog man ställning för den där generalmajoren, Charles de Gaulle (London och Wellington i Nya Zeeland till exempel). Men på de flesta ambassader blev det som i Stockholm, där bara en underordnad diplomat och hans son tågade ut i protest och öppnade konkurrerande verksamhet.

Tvångsgiftet var alltså problematiskt. Men det kunde som sagt ha varit värre. På 14 juli 1942 (Frankrikes nationaldag) hade de Fria Fransmännen färre gäster på sitt Stockholmskontor än vad ambassaden hade. 1943 vägde det jämnt. Och 1944 hade man för första gången fler stockholmare på besök än vad det officiella Frankrike hade. Stockholmarnas sympatier växlade alltså med krigslyckan.

Socialt sett ordnade sig allting till det bästa. För en av general de Gaulles första dagorder som tillfällig ledare av Frankrike, sen han bokstavligen ridit först in i det befriade Paris på en vit häst, gällde den diplomatiska representationen. Ordern var mycket enkel. Sparka alla som höll på förrädarregimen i Vichy. Upphöj sen dem som höll på det Fria Frankrike i den rangordning som gällde.

Den underordnade diplomaten blev på så vis, av riddaren på den vita hästen om man vill se på saken roman-

tiskt, dubbad till ambassadör av Frankrike.

Men befrielsen av Frankrike tog tid, åtminstone i rent administrativt avseende. Min far hade anslutit sig till de Gaulle i London och blev kvar där till 1946–47, och som man kan tänka sig blev det ingen bra start på det framtvingade äktenskapet.

Min mor blev förälskad i en sadist från underklassen, som hon till en början lärde äta med kniv och gaffel och skala potatis.

Som ingift i den förmögna familjen måste sadisten inte bara nödtorftigt kläs upp och dresseras i bordsskick. Han måste också förses med ekonomi för att därmed dölja sitt alltför enkla ursprung. (Inga människor är så bördsstolta som nyrika; min mormor var en gång servitris från Dalarna, men blev som fru miljardärskan ohyggligt förnäm och uppfann dessutom ett adelskap för sig själv.)

Sadisten blev således direktör. Det vill säga han fick någon sorts ansvar för ett kritbruk som familjen ägde utanför Norrköping och kapital till att starta ett eget bolag i restaurangbranschen. Han påstods ha vana från restaurangbranschen eftersom han var musiker och ofta spelat på restaurang.

Som påstådd son till denne egenartade direktör kom jag alltså till Norrköping, där jag gick de två första åren i skola.

Jag gjorde nu två sensationella upptäckter. Alla barn hade inte hemhjälp eller bodde i flera etage. Alla barn fick inte stryk efter maten varje dag.

Nå, den senare upptäckten tog kanske längre tid att göra eftersom det rör sig om sådant som inte är lika lätt att se för ögat eller känna med näsan som skillnaden mellan rik och fattig.

Fattiga barn luktar nämligen på ett helt annat sätt än rika barn. Det har med fotogen, såpa och ylle att göra.

Dessutom var det förbjudet att umgås med de klasskamrater som bodde på andra sidan ån. Norrköping var fortfarande en industristad och bomullsspinnerierna Tuppen låg på andra sidan ån, med arbetarbostäderna runt ikring fabriksbyggnaderna.

Ett undantag fanns, visade det sig. Disponentens son som hette Lasse och gick i min klass bodde förvisso på andra sidan ån, men i etagevåning med hembiträde som serverade choklad. Det var okay att gå över ån om man skulle till Lasse, annars inte.

Jag kan ärligt talat inte komma ihåg vilka funderingar jag hade kring dessa märkliga upptäckter. Det vore nog för mycket sagt att jag skulle ha tänkt i termer av orättvisa och klasskamp. Jag fann nog mest saken exotisk, spännande och lite skrämmande.

Självklart blev det ju mer intressant att umgås med förbjudna barn än tillåtna barn. En flicka i klassen, Lillemor, var av detta och andra mer vanliga skäl särskilt spännande och jag ”fick följa med hem”, vilket var ett vedertaget tecken på kvinnlig gunst.

Jag kom in i ett rum – *ett* rum! – och gick vant och självklart fram och bockade och presenterade mig och tackade för vänligheten att bjuda in mig.

Lillemors mor tycktes inte alls uppskatta min goda uppfostran och jag var ändå bergsäker på att inte ha gjort något fel.

Mardrömmen växte snabbt. Hennes äldre bröder började droppa in och undan för undan satte vi oss vid matbordet. Det serverades stekt strömming och potatis. Jag fann till min förvåning att man inte bjöd mig, gästen, först. Men även om jag bara var sju år visste jag att man aldrig

aldrig behöver göra fel. Om folk har egenartade seder ser man bara på värden eller värdinnan och följer med i svängarna.

Det var dock inte helt lätt. Jag såg att man bara tog en strömming och en större mängd potatis. Jag tog en strömming och en mindre mängd potatis. Därefter började jag elegant bena min fisk.

Det blev tyst och fientligt kring bordet. Och så växte mardrömmen undan för undan. Jag gjorde allt rätt fast det var fel.

Att jag fick stryk när jag kom hem och ivrigt uppfylld av det fantastiska berättade vad jag hade varit med om – och således obönhörligt avslöjade mig som skyldig till felaktigt umgänge på fel sida om ån – var en sak och dessutom naturens ordning. Jag fick alltid stryk efter maten av sadisten, nämligen.

Men Lillemor fick också stryk så fort överklassynglet gett sig iväg. (Se bilden: den jäveln bockar och tackar för maten också!) Vårt förhållande hade fått en trög start.

Min styvfar misshandlade mig alltså efter maten varje dag. Hans system finns återgivet med journalistisk exakthet i romanen *Ondskan,* varför jag inte behöver ta upp utrymme med den saken just här.

Man kan förstås ha alla möjliga teorier om vad som drev honom: socialt mindervärdeskomplex ligger ju nära till hands. Men sådana teorier spelar ändå inte så stor roll, eftersom sadismen fick en sån omfattning att den måste betecknas som galenskap.

Ett mätbart resultat av detta blev för min del att jag slogs mycket själv, dagligen närmare bestämt. Jag kunde dessutom snacka mig ur överhetens rättsliga prövningar, närmast lärares och rektorers försök till förundersökning i brottmål. Jag kunde nämligen uppföra mig perfekt, jag

talade perfekt, jag skyllde alltså perfekt ifrån mig. I efterhand förefaller det mig som om en stor del av min omgivning lät sig förföras av sina egna sociala fördomar. Jag var i deras tycke ett för ”fint” barn för att vara så inihelvete jävlig som jag faktiskt var.

Min första nära vän i livet, Jonas Hallberg (ja, *den* Hallberg) har ett tragikomiskt minne av detta.

Efter två år som kritbruksdirektör i Norrköping hade, såvitt jag förstår, sadisten gjort bort sig tillräckligt och kallades hem till Saltsjöbaden där hans familj inhystes i chaufförsbostaden på tomten. Jag skulle börja i tredje klass i Saltsjöbadens folkskola och den sociala ordningen i livet var därmed någorlunda restaurerad; i Saltsjöbaden fanns min själ ingen å med förbjudna barn på andra sidan.

Fröken förevisade den nye gossen för klassen. Påpekade att lille Jan kom från en mycket fin (rik) familj och hade mycket bra betyg. Så nu skulle alla andra barn se noga efter hur jag betedde mig och därefter göra likadant.

Det blev första rast. Jag frågade vem som var starkast i klassen. Efter någon tvekan meddelade Jonas och de andra att det var nog Lasse Hedlund som var starkast i klassen. Jag kallade till mig Lasse och slog omedelbart ut en av hans framtänder. Därefter konstaterade jag att nu var Lasse inte längre starkast i klassen.

Jag var nio år gammal och våldet var redan *instrumentellt* i min föreställningsvärld. Någonting som alltid var närvarande, men också någonting som det gällde att behärska, att använda sig av. Skälet till att utan ens föregående bråk, provocerat med avsikt eller ej, slå ut en tand på Lasse var att etablera en ordning som i sin tur skulle reducera våldet till enbart praktiska behov och så sällan som möjligt.

Under de två åren i Saltsjöbadens skola ägnade jag mig jämförelsevis sparsamt åt våld. Det var någonting med några äldre killar som fått för sig att ligga i bakhåll för Jonas på hemvägen. Jag gillrade en fälla och fick dem allihop.

Det var någonting med polisens son Roffe, eftersom han låg bättre till hos Britt än jag själv.

Det visade sig emellertid ge fel och ej avsett intryck på Britt att misshandla Roffe. Hon tyckte synd om den jäkeln i stället, varför projektet snabbt måste överges.

Roffe var i avsaknad av intellektuell briljans; Jonas och jag var bäst i klassen. Men Roffe var en överdängare på fåglar och med detta tycktes han också göra stort intryck på Britt. Han kunde plötsligt stelna till och peka och säga att det där var en trädkrypare när vi andra bara såg en liten brun fågel med ljust bröst som pilade uppför en trädstam.

Jag tog en fågelbok och började från början. Kråkfåglarna stod först. Korp – på latin *Corvus corax*, kaja – på latin *Corvus corone* och så vidare. Jag pluggade kort sagt in varenda fågel – samt de latinska namnen.

Ni har antagligen redan förstått. Det tog några dagar innan fågeljäklarna satt som de skulle och därefter yppade sig snart ett tillfälle.

”Titta, en nötskrika!” sa Roffe.

”Du menar en *Garrulus glandarius*”, kommenterade jag nonchalant.

Den avsedda och för min del således väntade effekten av detta projekt var att jag för någon tid erövrade Britt från Roffe; där vanligt våld inte hjälpte fungerade dock intellektuellt våld.

Den mindre väntade effekten av dessa orgier i fågelstudium blev ett naturintresse som hållit i sig; fågelskå-

dare, fältbiolog, A i biologi, rubbet. Och på senare år jakt.

De idylliska åren i 3:an och 4:an i Saltsjöbaden ersattes av Stockholm, och i ett läroverk med 700 elever (Vasa Real) tar det betydligt längre tid att utröna vem som är starkast. Det finns många Lasse att misshandla på den vägen.

Vi har nu kommit fram till en period som är noga skildrad i den självbiografiska romanen *Ondskan*. Det är förvisso en roman, vilket innebär att verkligheten här och var är förändrad för att passa ett eller annat författarsyfte. Men inte i något av de avseenden som jag brukar få frågor om. Svaret på den kanske allra vanligaste frågan jag får – om ”det där” är sant – är mycket enkelt. Ja, allt det där som du undrar över är sant i den meningen att jag skulle ha beskrivit det på samma sätt som journalist som jag gjort som författare.

Skolan som blev slutstation för min läroverkstid hette alltså Solbacka, inte Stjärnsberg.

Jag var relegerad från Vasa Real och rektorn där hade dessutom varit klok nog – jag kan inte klandra honom – att varna alla sina kolleger i Stockholmsområdet för att släppa in mig för vidare studier.

Rektor hade nämligen gått vidare där polisen gått bet. För när det gällde att slingra sig undan förhörande poliser hade jag inga svårigheter. Jag bara kammade ner Elvisvågen och bytte språk. I stället för gängets commandospråk och Stockholmsslang talade jag plötsligt kall och perfekt överklassvenska.

Det var bara att meddela att goddag, jag är från överklassen och har inte med de där busarna att göra, jag är blott ett offer för olyckliga omständigheter och kamratförtryck, man får stryk om man inte gör som de stora grabbarna gör. Nå, inte i ord uttryckt på det viset, naturligtvis. Men i sak.

Rektor lät sig inte nöja med detta besked utan skickade mig till något som jag i efterhand måste uppfatta som en synnerligen mystisk institution som hette, om jag minns rätt, ”Psykotekniska Institutet” eller liknande. Där blev jag testad under ett par dagar. Förutom konventionella intelligenstest handlade det om bläckplumpar och annat känt larv i den här hanteringen, och slutomdömet blev att jag visserligen var högt begåvad och allt det där, men dessutom obotligt och livsfarligt kriminell.

Med detta ”vetenskapliga” besked som merit återstod inte mycket annat än Solbacka.

Besynnerligt nog måste man beskriva deportationen till Solbacka som en avgörande vändpunkt i livet.

Jag var 15 år och en fullfjädrad cyniker som levde ett liv med fysiskt våld som mittpunkt, allt kretsade kring våld och förhöll sig till våld. Och nu kom jag till den skola som mer än någon annan skola präglades av våld.

Men man hade ändrat reglerna! Här gällde inte att den som var starkast bestämde, här gällde gradbeteckningar. Ur min synvinkel var detta således fullkomligt perverst och upproret kom lika snabbt och självklart som en reflexmässig gardering.

Men upproret måste också analyseras och framför allt *formuleras* – det gällde ju att uppvigla andra för att få systemet på fall. Det första ursinnet gällde nog bara det enkla faktum att man med fuskmetoder tog ifrån mig min ”naturliga” rätt att vara starkast. Men mycket snabbt och av nödvändighet måste det spontana upproret ordnas i intellektuell mening. Jag hade gott om tid, inlåst i arrest som jag, gudskelov, var varje helg (slapp åka hem till sadisten med middagspisket). Jag fick ordning och reda på tillvaron i arresten. Läste mycket. Fann Strindberg.

Då hände något. Strindbergs raseri och uppror låg inte

mitt efter i temperatur, det kände jag spontant. Men hans uppror var konstruktivt, formulerat, vettigt, syftade till någonting viktigare än rätten att misshandla fjärderingare.

Jag läste nog hela Strindbergs produktion i arresten på Solbacka och jag funderade något på att bli författare.

Men jag kom fram till att författartillvaron var för egoistisk, en författare skulle aldrig kunna krossa Solbacka. Och för mig var det efter ett par år ingen som helst tvekan om att jag skulle slå sönder Solbacka, om det så skulle behöva ta resten av mitt liv.

Jag svor på det. En gång i mars månad, jag minns den mörklila och röda himlen och stjärnorna, blev jag korsfäst på skolgården. Elevrådet lät slå ner fyra järn i skolgårdens frusna mark och spände upp mig mellan de fyra punkterna. Därefter tvingade man en del av mina klasskamrater att hälla hinkar med omväxlande kallt och varmt vatten över mig. De grät av rädsla när de gjorde det, eftersom de trodde att min oundvikliga hämnd skulle drabba dem, vilket jag inte hade en tanke på.

De jagades undan och jag lämnades ensam. Kläderna började stelna av isbildning och i ett dvalliknande tillstånd när jag inte längre kände att jag frös lovade jag mig själv att bli jurist. För det var med lag och rättvisa som man kunde komma åt Solbacka, inte med något våld lika enfaldigt som deras eget våld.

Jag anser att jag har hållit det löftet. Solbacka har i vart fall upphört sen länge och en starkt bidragande orsak var de skandalartiklar jag skrev om skolan.

Men det finns många Solbacka här i livet, och om man kortfattat ska försöka beskriva den mognad jag genomgick de två åren på Solbacka tror jag man kan säga att jag ordnade upproret både strategiskt (ideologi) och taktiskt (val av vapen).

Våldet var i alla fall ett medvetet avslutat kapitel efter Solbacka. När jag gått ut realskolan på Solbacka kunde jag nämligen komma in på gymnasium i Stockholm – där realskolerektorernas bannbulla inte längre gällde.

På tågtoaletten på väg från Stjärnhov (närmsta järnvägsstation, därav namnet Stjärnsberg i *Ondskan)* gick jag in på toaletten och kammade ner min Elvisvåg. Jag skulle från och med nu byta identitet. De nya klasskamraterna i något gymnasium i Stockholm skulle inte veta vem jag var, inte känna min våldshistoria, inte utmana mig. Det var över.

En av rådsmedlemmarna satt på tåget. Jag kunde inte låta bli att stiga in i hans kupé och titta på honom. Såvitt jag minns grät han av rädsla eftersom han, inte helt utan skäl, förmodligen trodde att jag skulle slå ihjäl honom. Jag hade inte en tanke på det.

Det var över.

Två andra ting var över ungefär i samma veva. Sadistens grepp över familjen kunde brytas, dessvärre genom ett kort avsteg från vissa högtidligt uttalade principer från min sida. Men han försvann nu ur mitt liv.

En annan sak som var borta var alla pengarna. Ett av skälen var naturligtvis min styvfars ”affärer”, men ett annat och måhända dystrare skäl var att min morfars död hade lett släkten in i en tioårig arvstvist, lika jävlig som alla arvstvister antar jag, där den en gång så stora förmögenheten slukades i advokatkostnader.

Det kanske viktigaste skälet till att familjeförmögenheten försvann var nog att ingen av min morfars söner hade ringaste förmåga att efterträda honom. Han hade krossat dem under sin väldiga tyngd. De levde playboyliv i sus och dus som om pengar vore eviga, sen blev de under en kort tid arvtagare till resterna av en stor förmögen-

het och sen gick de under i alkoholism.

En följd av detta är att jag också smakat på fattigdom. Fotogenkaminer, vedeldad spis, paltbröd med fläsktärningar till söndagsstek, utan vin.

Min mor var uppfostrad till överklassflicka, hon skulle tala franska och kunna spela Für Elise och sköta ett hushåll (tjänstefolk). Nu började hon som affärsbiträde hos Nils Adamsson och sålde sådant som, tror jag, kallades sanitetsvaror. Hon avancerade till chefens privatchaufför; kunde ju föra sig. Och därefter till fastighetsmäklare och så var fattigdomen över. Jag beundrar henne lika mycket för denna insats mot alla odds som jag ställer mig frågande till hur hon kunde acceptera sadistens hantering av hennes egen son.

Sedermera tog hon alla sina pengar och sin dotter, min styvsyster, till Bahamas och öppnade sportfiskeanläggning för amerikanska miljonärer. Hon sa alltid att hon var så frusen. Det där passade henne säkert alldeles utmärkt.

Min styvsyster träffade en roulettskojare som erbjöd sig att fördubbla hennes och mors förmögenhet. Allt spelades bort och jag fick betala hemresa för de två.

Förr i världen skulle man anse att det här vore stoff för en bamsig familjeroman i klassisk stil *(Buddenbrooks, Selambs* osv). Men jag har aldrig känt mig frestad. Möjligen därför att jag inte kan se meningen med en sån roman. Man river inget Solbacka med en sån roman, man skildrar inte sin egen tid (som i Coq Rouge-serien) utan bara hur det var förr i världen. Då har jag nog inte tid.

Om gymnasieåren är inte så mycket att säga. Jag avskydde naturvetenskap, vilket antagligen mest beror på att det hade råkat bli lärarna i de ämnena som jag hamnat mest i fejd med under de stökiga åren i realskolan. Alla sådana tester som man av olika skäl tvingas gå ige-

nom senare i livet påstås ge vid handen att jag skulle vara mer begåvad i matematiskt avseende än språkligt, något som är en mer komisk än oroande tanke.

Kort sagt, jag kryssade mig fram i linjevalet så att jag skulle slippa ifrån så mycket matematik och dylikt som möjligt. Det blev latinlinjens nyspråkliga gren (man byter ut latin mot spanska de två sista åren).

Gymnasiet var mest lek och väntetid. Jag skulle ju studera juridik (krossa Solbacka, tro inte att jag glömt det någonsin!) och för att studera juridik behövde man bara godkänt i genomsnitt, en 2:a i dagens betygsskala. Och eftersom jag låg kring 5:a var det aldrig något att bekymra sig om.

Det visade sig nu att jag skrev bättre än andra och sådant kan ju sätta griller i huvudet på en ung man.

I sista ring ville jag bli författare, inte utan vånda, eftersom det stod i konflikt med livets plikt att läsa juridik och krossa Solbacka. Jag hade funderingar om att kombinera på något sätt, att snabbt klara av min jur kand, sen doktorera ungefär samtidigt, skaffa mig en docentur i straffrätt och därmed *både* juridikens svärd och en enastående mängd tid att ägna åt annat. Eventuellt romanförfattande.

Som gymnasist ser man inte längre än näsan pekar, åtminstone gjorde inte jag det. Världsmåttet blir 24 personer, klasskamraterna. Man skriver mycket bättre än 24 personer. Det finns mått på det, nämligen betyg. Eftersom jag alltid, under fyra års tid, hade bättre betyg än ”alla” andra (nåja, en gång fick jag motsvarande 4:a, på självaste studentuppsatsen; självfallet var det fruktansvärt ORÄTTVIST och hade för övrigt sin förklaring i ett svartsjukedrama med de två svensklärarna på skolan varav en gifte sig med en elev och en försökte men misslyckades –

han som var på min flicka) och... var var vi? Se så man hetsar upp sig för gamla oförrätter. Nå, måttet blir alltså 24 personer. Det är rimligt att varenda svensk författare var bäst i klassen i uppsats och av den anledningen trodde att han eller hon skulle bli författare. Så har vi kanske också 1 000 författare i onödan.

Men vad hjälper det att inse det här över 30 år senare? Om någon kommit in i vår studentklass och sagt att han var från framtiden och visste att en av eleverna skulle bli mera läst av sin tid än Strindberg så hade jag bara nickat begrundande och sagt att jo, det var väl vad jag hade tänkt mig. Jag var kort sagt en idiot och det är inte mycket att moralisera över. Vid 20 års ålder har man rätt att vara idiot.

Jag skrev alltså några novellsamlingar och några romaner kring 20 års ålder som jag skickade först till Bonniers, sen till Norstedts och sen vidare nerför skalan.

Till en början kom manuskripten tillbaks med ett tryckt kort. Snart avancerade jag till nästa stadium, vilket jag nu tycker var oroväckande raskt marscherat, för här hade vi kunnat gå miste om allt det som nu är skälet till att jag måste skriva det här kollektivsvaret på alla brev och frågor.

Jag ska strax förklara mig.

Det andra refuseringsstadiet är alltså att man får ett riktigt författat och undertecknat brev som innehåller en del beröm och en förklaring till varför det här inte går att ge ut.

Jag nådde det tredje stadiet. Jag var 21 år eller möjligen 22 och det gällde min roman ”R” där det bland annat ingick ett mord på Olof Palme; nej, det är inte alls som ni tror, det här var en *mycket* djupsinnig och litterär roman.

Alltnog. Det tredje refuseringsstadiet innebär att man får ett brev från bokförlaget. Men det får man ju alltid. Det speciella för det tredje stadiet är att det inte ligger någon lapp om rekommenderat brev samtidigt i brevlådan (det återsända manuset). Nu brev, utan returnerat manus.

Brevet var från Bonniers och där stod någonting om att man med intresse läst, etc, och att förläggaren Åke Runnquist gärna ville träffa mig. Jag trodde förstås att jag var antagen. Det är samma historia som i filmen Kvarteret Korpen, så jag antar att det här måste ha drabbat många fler än mig och, tydligen, Bo Widerberg.

In till Bonniers, upp för trappan med bysten av Strindberg bligande på den unge världserövraren. Åke Runnquist, anledningen till att jag nämner hans namn är att han är en av de klassiska figurerna i svensk bokförlagsvärld, talade vänligt till mig och förhörde sig om ett och annat. Till slut blev jag otålig och frågade mer rakt på sak om kontrakt och annat ofint. Då förklarade den stillsamme, som man skulle ha sagt förr, fine gamle mannen att man alls inte hade tänkt ge ut mig. Men han ville ”titta på mig”, sa han. Eftersom jag kunde bli någonting för framtiden.

Lågande av harm invände jag att tänk om jag nu gick till Norstedts och lyckades där, vilket för övrigt var troligt, vad skulle han säga då?

”Tja”, log Åke Runnquist, ”då får vi väl köpa tillbaka dig.”

”Aldrig i livet!” lovade jag.

Ett tjugotal år senare påminde jag Åke Runnquist om händelsen, som han naturligtvis hade glömt. Men han fann sig snabbt och sa att med hänsyn till rådande omständigheter skulle det nog bli för dyrt att försöka genomföra det där löftet.

Han gjorde mig en enorm tjänst genom att inte ge ut något av dessa första manus. Jag hade i så fall kommit in helt snett i författarbanan. Förmodligen kan vi väl tänka oss en del överseende vänligheter från recensenterna, ”lovande” och så där. Det hade lett till en ny roman av samma karaktär, för om ett förlag börjar satsa på en författare har man flera böcker på sig att visa att man duger. De första böckerna duger nästan aldrig, men det är inte det som är tanken.

Unga människor har nämligen inte så mycket att berätta som inte har berättats tusen gånger förut och dessutom betydligt bättre. Det blir historien om hur ung man åker till Paris för att bli konstnär och därvid upplever en del erotiska och andra äventyr i bohemen. Jo, det är sant, jag har skrivit en sådan roman, jag vill minnas att den hette *Re* och delvis författades på ort och ställe, för stämningens skull så att säga. Liknande rappakalja författades också vid en del av Medelhavets stränder.

Då man inte har något originellt eller viktigt att berätta lägger man lämpligen ner större delen av ansträngningen på själva formen. Vackert eller experimentellt språk och dylikt trams. Somliga gör rentav en dygd av nödvändigheten och sluter sig samman i unga litterära kotterier och utvecklar teorier om att det som händer i en roman i själva verket händer *intertextuellt* i själva språket, eller ibland inte ens där utan i det som *inte* är skrivet. Sådana böcker blir av lätt insedda skäl obegripliga. Och därmed mördande tråkiga. Dock behöver obegripliga böcker uttolkare, personer som talar om vad det hela handlar om, eftersom det inte framgår utan vidare. Har man då som ung författare tur eller otur, beroende på hur vi ska se det, blir man geniförklarad som ung stjärna i obegriplighetsbranschen.

Man kan emellertid lika gärna bli avfärdad som den idiot man är, lite beroende på vilken grupp eller ”skola” man anslutit sig till samt beroende på i vilken stad man bor och vilka människor man således känner.

Jag räddades alltså undan båda dessa faror – geniförklaring för saker som jag inte skulle ha begripit ens själv, eller idiotförklaring av skäl som möjligen vore lättare att förstå, dock inte mindre smärtsamma för den skull.

Skrivövningarna kom således till ett lyckligt slut för min del. Inga geniala obegripligheter trycktes och jag fick tid att mogna lite som människa och som intellektuell och jag skulle därför aldrig komma att publicera någon text som handlade om mig själv eller om ingenting eller om något jag inte ens själv kunde begripa. När jag långt senare verkligen kom till skott, och därefter i hela framtiden, skulle jag veta vad jag skrev och varför jag skrev.

Jag brände de första romanmanuskripten och novellsamlingarna. Men inte av de skäl man kanske skulle kunna tro; med publiceringsförbud skulle jag nog kunna tänka mig att ha texterna kvar i mina privata arkiv.

Men som nästan allt annat i mitt hem beslagtogs dessa manus av säkerhetspolisen när de gjorde *razzia* i oktober 1973. Långt senare, när beslaget hävdes som det heter, alltså när man kan få tillbaks allt som inte är brottsverktyg, stöldgods eller liknande, fann jag en tjock bunt papper med en gummisnodd runt. En ljusgrön lapp meddelade beslagets nummer, samt karaktären på beslaget. Säkerhetspolisen var betydligt mer lakonisk i sitt litterära omdöme än man haft vänligheten att vara på Bonniers och Norstedts.

Porr, stod det, kort och gott.

Jag kände mig besudlad och brände i raseri allting i kakelugnen i vardagsrummet.

Vägen till författarskapet skulle gå via journalistiken. Så var det förutbestämt. Eller också hade jag bara en sjuhelsikes tur.

Journalistik

Efter studentexamen 1964 på Viggbyholmsskolan läste jag juridik i två år, precis som jag hade planerat. Juridiken var ju det svärd jag skulle tillägna mig för att lägga ner så många Solbackaskolor som möjligt. Några författarplaner kan jag inte minnas att jag hade vid den här tiden.

För att inte dra på mig alltför stora studieskulder sommararbetade jag i Stockholms Frihamn. Det var ett hårt men lönsamt arbete. Men det var inte helt okontroversiellt. En stor del av sommararbetet bestod nämligen av att lossa sydafrikanska apelsiner av märket Outspan. Enligt min övertygelse borde Sydafrika bojkottas.

Den stora politiska frågan vid den här tiden, som engagerade de flesta studenter med hjärna eller åtminstone hjärta, var emellertid Vietnamkriget.

Kriget förevisades i stora drag i all världens television, även den svenska. Det var det som kanske var den avgörande förutsättningen för den våg av protester som svepte över världens universitet. Vietnamkriget var det första TV-kriget och en aningslös amerikansk militärledning lät journalisterna härja ganska fritt. Något man fick anledning att bittert ångra; de amerikanska generaler som organiserar nutidens hårt censurerade krig var majorer och överstelöjtnanter i Vietnam och har tjugo, trettio år senare, goda skäl att hindra journalister från att sprida annat än propaganda.

Vietnamkriget gjorde skrivandet intressant på flera sätt. Dels var till en början den övervägande delen av svensk

press på USA:s sida, vilket framgick mycket tydligt av det sätt på vilket tidningarna skildrade kriget.

Dels måste vi som demonstrerade på gatorna hitta andra kanaler för det skrivna ordet. Vietnambulletinen nådde i sinom tid en upplaga kring 120 000 exemplar.

I en annan epok tror jag inte att jag hade blivit journalist. För om jag varit född tio år tidigare, eller tio år senare, hade det skrivna ordet som stridsmedel inte framstått som lika betydelsefullt.

Jag var alltså vänsterstudent och FNL-are och arbetade i Stockholms Frihamn med att lossa sydafrikanska apelsiner och det var sommaren 1966.

På hemväg från hamnen läste jag kvällstidningarna. Expressen hade en story om hur en påstådd skandal, framförd i tidningen FiB/aktuellt, nu visat sig vara en falsk skandal, rent påhitt.

Påhittet bestod av en livfull skildring i FiB/aktuellt om hur någon gjort sin värnplikt åt någon annan, mot 10 000 kronor i ersättning. Men detta var alltså inte sant.

Nå, nu till den avgörande upplysningen. Där stod nämligen också att den som sålt den falska historien till FiB/aktuellt hade fått en ersättning på 5 000 kronor. 1966 var det ett svindlande belopp, jag skulle kunna tänka mig att det motsvarar ungefär 60 000 i dagens penningvärde (2002). Mitt studielån var ju 3 500 kronor per halvår.

Om man kunde få så mycket som 5 000 kronor för en lumparhistoria av tidningen FiB/aktuellt så fanns det ju ingen anledning att fortsätta förstöra sommaren med att lossa sydafrikanska apelsiner.

Jag hade nämligen en egen, och sann, lumparhistoria som nog borde betinga ett visst marknadsvärde just nu. Jag ringde tidningen och fick komma upp och berätta historien om hur jag som fransk medborgare gjort en stor

del av min värnplikt på ett av flottans specialförband innan misstaget upptäcktes.

De två cheferna tyckte att jag berättade historien roligt och frågade om jag rentav kunde skriva den själv. Det trodde jag mig säkert kunna gå iland med (det lättaste att berätta om är för övrigt egna erfarenheter i kronologisk ordning).

Jag tog med mig några exemplar av den för mig helt okända tidningen FiB/aktuellt och gick hem och läste en stund, lade snabbt undan tidningarna och skrev efter eget huvud.

När jag nästa dag lämnade in min text och hämtade min betalning fick det oanade konsekvenser.

Redaktionschefen på FiB/aktuellt, som heter Edgar Antonsson och idag är legendarisk i tidningsbranschen, läste texten först av alla och drog omedelbart slutsatsen att han hade hittat en enastående journalistisk talang. Han visade texten för chefredaktören, Rune Ernestad, som drog precis samma slutsats.

Nästa dag bjöd de mig på lunch och hällde i mig en del alkohol och erbjöd mig i ett överraskande ögonblick att bli journalist. Jag satt där med mutspriten upp till öronen och det var inte helt lätt att vara så avvisande som jag borde ha varit. Just då var det en skrattretande tanke att jag skulle bli journalist och därtill på en tidning av FiB/aktuellts karaktär.

Men man försöker ju svara artigt undvikande om man har mycket mutsprit i sig, vilket är tanken med mutsprit.

Först försökte jag med att eftersom jag räknade med att doktorera i juridik så skulle jag knappast ha råd att stiga ner till en journalistlön. Det skrattade Rune Ernestad bort med argumentet att jag tydligen inte hade en aning om hur mycket pengar journalister kunde tjäna.

Alltså övergick jag till taktik nummer två, att förhala. Eftersom förslaget ändå kommit hastigt och överraskande borde jag nog tänka över det. Dessutom var det sommar och jag skulle resa utomlands eftersom jag ju nu var stadd vid kassa.

Rune Ernestad kapitulerade synbarligen besviken. Men den betydligt klyftigare Edgar Antonsson frågade mig roat vänligt vart jag tänkte resa och bjöd mig sen att från vilken som helst plats på jorden vid vilken som helst tidpunkt ringa honom, om jag behövde pengar. Då skulle han omedelbart skicka pengar – och jag kunde betala med att skriva från den plats där jag befann mig.

Jag trodde aldrig jag skulle hamna i ekonomisk nöd, jag hade ju 5 000 kronor och därvid skildes vi.

Jag reste till Paris och träffade författaren Anderz Harning. Vi blev mycket goda vänner. Följaktligen söps mina pengar upp i frenetisk takt. Jag tvingades ringa samtalet till Edgar Antonsson.

Resultatet av denna sommar blev att jag kom hem med en ekonomisk skuld till Bonniers som åtminstone motsvarade något decenniums studielån. Dels hade jag inte begripit att de pengar jag fått var förskott som räknades av mot det som eventuellt skulle införas i tidningen. Dels hade jag inte sparat några verifikationer, som vanligt hyggligt folk ju inte har anledning att göra.

Jag var alltså, uppenbarligen som planerat, fast på FiB/aktuellt, fjättrad med en stor ekonomisk skuld. Plötsligt hade jag blivit journalist.

Jag försökte ta saken med viss galghumor. Jag var bara 22 år gammal, så om jag nu försenade mina studier med något år – vad gjorde det? Men fortfarande framstod det som en grotesk tanke att jag skulle bli journalist på riktigt.

Ett enda reportage kom att våldsamt förändra alla förutsättningar. Expressen hade några artiklar om pennalism på Solbacka som väckte Edgar Antonssons intresse. Jag påpekade då att det som stod i de där artiklarna var rena västanfläkten jämfört med verkligheten. Jag visste, jag hade nämligen gått på den skolan för sex år sen.

Reportageuppdraget som jag fick var unikt på det viset att jag varken förr eller senare i mitt journalistiska liv kommit bättre förberedd till ett jobb. Bland annat visste jag att det var en sport att fotografera dramatiska incidenter på skolan. Så jag bjöd 1 000 kronor för den bästa misshandelsbilden.

Reportagetexten kunde alltså få stöd av fantastiska misshandelsbilder och därmed tog skandalen fart. Snart restes det politiska krav på att staten skulle dra in sina anslag till Solbacka och prognosen var lätt att göra: Solbacka skulle snart upphöra att existera.

Därmed tvingades jag ta mig en rejäl funderare. Om nu detta, att krossa Solbacka, varit ett av mitt livs utsatta mål, om jag just därför börjat läsa juridik för att skaffa mig vapen – och om skolan kunde krossas med ett enda välriktat skandalreportage i en så föga ansedd tidning som FiB/aktuellt...

Så var det väl ändå journalist man borde bli?

Året är 1966, jag upprepar det för säkerhets skull. Att skriva var att delta i den politiska kampen och att skriva i riktiga kommersiella tidningar var förmodligen effektivare än Vietnambulletinen och Palestinsk Front.

Kort tid efter min Solbackaskandal inträffade något liknande. Jag gjorde ett reportage från Kiruna som handlade om hur en politiker där uppe fått för sig att samerna inte behövde plats på ålderdomshem eftersom de var ett naturfolk som tålde kylan bättre är ”riktiga svenskar”.

Han sa det på nytt. Och vi hade bilder från fruktansvärda misärer där åldringar låg och frös ihjäl i garage och liknande platser. Eftersom de var ett naturfolk som inte behövde plats på ålderdomshem, således.

Också denna utmärkta skandalartikel fick god verkan: i korthet att samerna fick plats på ålderdomshem och att en politisk karriär fick ett tvärt slut.

Jag trodde förstås att det var enkelt att vara skandaljournalist efter de här tursamma erfarenheterna. Denna allvarliga missuppfattning gjorde emellertid att jag bestämde mig. Från och med nu skulle jag vara journalist. Åt helvete med juridiken! Hur många år hade en jurist behövt stånga sin panna blodig för att få Solbacka nerlagd?

Riktigt så enkelt var det nu inte. Eftersom jag såg journalistiken som en kamp för rättvisa, alltså som ett politiskt instrument, var konflikten med tidningsledningen på FiB/aktuellt självklar. Det sprack på Vietnam.

Chefredaktören Rune Ernestad förklarade vid ett upprört möte för mig att ”här på förlaget är vi liberaler” och att det dessutom var USA som frälst Europa från nazismen. Jag invände att det snarare var Sovjetarmén som besegrat nazismen, vilket i och för sig är sant. Men därvid blev det sparken med omedelbar verkan och tre månaders lön.

Rune Ernestad blev sedermera chefredaktör för tidningen Allt om mat, där han åt ihjäl sig i förtid.

Jag började frilansa på Vecko-Journalen och Se. Från Vecko-Journalen åkte jag ut på grund av en konflikt som rörde Sovjets invasion av Tjeckoslovakien, en sak som engagerade oss på vänsterkanten betydligt mer än borgerligheten. Från Se åkte jag ut på grund av att man inte ville publicera ett reportage om israeliskt spioneri bland

Palestinaaktivister i Stockholm.

Kring år 1970 var jag definitivt arbetslös som journalist. Jag tog det inte så hårt, jag tyckte att jag hade haft en del goda erfarenheter. Jag hade lärt mig mycket och blivit av med en del naivitet.

Följaktligen återvände jag till den juridiska fakulteten vid Stockholms universitet. Och där kunde journalistiken definitivt ha tagit slut.

Men Per Ahlmark räddade mig, givetvis utan att ha någon som helst avsikt i den vägen.

Saken var den att jag och några andra Palestinaaktivister, däribland författaren Göran Palm, hade gjort en reportageresa till Mellanöstern. Det vi skrev om vid hemkomsten, i huvudsak i vänsterpress och i Aftonbladet, handlade om de palestinska flyktingarnas lidanden i läger och om den framväxande befrielsekampen.

Det var ingenting märkvärdigt, ganska självklar och enkel indignationsjournalistik.

Men Per Ahlmark hade som alla borgerliga politiker ett strategiskt bekymmer vid den här tiden. På grund av de borgerliga partiernas uppslutning kring USA när det gällde Vietnamkriget hade de i stort sett förlorat en hel generation intellektuell ungdom. De borgerliga ungdomsförbunden bestod mest av påhittade namn (för statsbidragens skull) och det fördystrade naturligtvis framtiden. Per Ahlmarks idé var att det de borgerliga partierna förlorat på gungorna (Vietnam) kunde de nu ta igen på karusellen (Israel). Ty där hade vänstern, som stödde den palestinska frihetskampen, i sin tur satsat lika fel som de borgerliga partierna gjort när det gällde Vietnam.

Alltså skulle det nu till debatt, massor med debatt om Israel. Alltså behövdes det motståndare och slagpåsar.

I just mig gjorde Per Ahlmark ett fynd och så började

han publicera gigantiska personangrepp i Expressen där jag påstods vilja mörda judar, och så vidare. Följaktligen fick jag rätt att försvara mig, hävda att jag alls icke ville mörda någon. Varvid han kom igen och upprepade anklagelserna; svensk debatt med andra ord.

Plötsligt hade Per Ahlmark skapat en, låt vara tvivelaktig, berömmelse åt mig. Jag var välkommen att skriva i Aftonbladet, eftersom jag angripits så hårt från höger, och valde till en början och försiktigtvis mindre kontroversiella ämnen än Palestinafrågan.

Jag var ju dessutom redaktör för tidningen Palestinsk Front.

Den intellektuella vänstern var mycket stark vid den här tiden, vilket i huvudsak berodde på Vietnamkriget. Den epok vi kallar 60-talet bör hänföras till ett decennium som börjar ungefär 1965 och tar slut exakt 1 maj 1975, när FNL-styrkor och nordvietnamesiska förband befriade Saigon och USA slutgiltigt förlorade kriget.

Men det saknades tidningar. Aftonbladets kultursida och den kommunistiska pressen kunde inte rymma allt som så många fann så viktigt att säga. Och Dagens Nyheters kultursida var förbehållen ett mycket litet fåtal av de mest etablerade vänsterintellektuella. Jag själv fick aldrig någonsin in någon artikel där, vilket jag inte var särskilt ensam om.

Behovet av en samlande vänstertidning materialiserades nu i form av tidningen Folket i Bild/Kulturfront. Tanken var att denna tidning inte skulle ansluta sig till den ena eller den andra sekten utan vara en samlande kraft för hela vänstern.

Jag tillhörde en naturlig rekryteringskrets när det skulle anställas redaktörer på tidningen. Jag hade viss professionell erfarenhet från ”riktig” press och jag var ju redak-

tör för Palestinsk Front. För en gångs skull utmärkta meriter.

I Folket i Bild/Kulturfront uppstod för första gången friheten att skriva precis vad som föll mig in som viktigt och först nu kunde jag börja utveckla den eventuella talang för journalistik som Edgar Antonsson tyckt sig se redan när jag lämnade honom mitt livs första tidningstext.

Friheten från all censur gjorde också att det från och med nu var möjligt att inleda arbetet på det som skulle komma att bli det största journalistiska avslöjandet någonsin, IB-affären. Ingen annanstans, i ingen annan tidning och absolut inte i TV, hade det varit möjligt och det fanns journalister som hade kunskap om IB, eller rent av arbetade för IB, men som inte hade en tanke på att avslöja verksamheten.

Att skriva om säkerhetspolisens åsiktsregistrering var vid den här tiden ett självklart journalistiskt uppdrag, särskilt för oss på vänsterkanten. Det berodde i hög utsträckning på att vi faktiskt ägnade oss åt självförsvar.

Det politiska 60-talet är alltså inte slut och vi befinner oss nu ungefär i 1971.

Säkerhetspolisen hade sen andra världskriget i huvudsak sysslat med att jaga och registrera medlemmar i det gamla kommunistpartiet. Det var bland annat därför man aldrig kunde fånga några sovjetiska spioner, eftersom Sovjetunionen inte rekryterade kommunistiska arbetare till sitt spioneri, utan sökte sig till betydligt mer välinformerade skikt av samhället för sin rekrytering.

Men nu var de gamla kommunisterna slut. Nu gällde det den nya intellektuella vänstern och vi blev alltså måltavla för allehanda verksamheter. Vi telefonavlyssnades, fotograferades på våra demonstrationer och registrerades.

I vissa fall försökte statliga agenter få oss att begå brott. Fienden fanns överallt och var ibland lätt, ibland omöjlig att upptäcka (exempelvis startades en ny ”vänstertidning” på Bonniers förlag med en statlig IB-agent som redaktör).

Det fanns två vägar att försvara sig mot allt detta. Det mest självklara var förstås att aldrig begå brott (och att betrakta dem som föreslog brott som statliga agenter, vilket de också oftast var).

Den andra självförsvarsmetoden var journalistiska avslöjanden. Säpo hade alltså legat under konstant journalistisk eldgivning några år och det hade till och med lett till vissa påstådda reformer. 1969 ”förbjöds” åsiktsregistrering till följd av sådana här avslöjanden i pressen.

En av de följder som detta fick var att en allt större del av jakten på den intellektuella vänstern flyttades över från säkerhetspolisen till den för allmänheten helt okända delen av svensk militär underrättelsetjänst som kallades IB.

Nu gällde det alltså att hitta, avslöja och desarmera IB.

IB-affären

Det första uppslaget hade jag fått ett par år innan Folket i Bild/Kulturfront kom till. Det var på restaurang Tennstopet, ett klassiskt journalisttillhåll. Någon hade gjort ett stort Säpo-avslöjande i Aftonbladet, det hade bland annat visat sig att Säpo hade haft den ledande socialdemokratiske politikern Hjalmar Mehr registrerad som ”misstänkt kosmopolit”. Det är ett nazistiskt uttryckssätt som betyder ”misstänkt jude”; den svenska säkerhetspolisen hade samarbetat med den nazistiska under världskriget och språkbruk och synsätt hade alltså dröjt sig kvar ända till slutet av 60-talet. Just den här detaljen, att landets säkerhetspolis till och med registrerade medlemmar i kretsen kring regeringen, och dessutom på nazistiska kriterier, gjorde att det nu blev dags för en reform. Säpo skulle tuktas och i så fall var det journalistikens förtjänst.

På restaurang Tennstopet diskuterades detta häftigt. Det var ganska sent på kvällen, efter många starköl, när en Expressenreporter började muttra om ”att det här var väl ingenting, småsaker på sin höjd”, och sånt som svenska journalister säger ibland när de inte vill tillerkänna någon annan framgång. Det fanns någonting mycket häftigare än Säpo, fortsatte Expressenreportern, en militär organisation som nu övertagit åsiktsregistreringen, oåtkomlig för såväl journalister som politikerna i den lagstiftande riksdagen.

Den före detta chefen var en teolog som i Svenska Dagbladet brukade skriva kulturartiklar, så kallade under-

streckare, i militärhistoriska ämnen.

Ingen runt bordet trodde Expressenreportern. Men jag tyckte att den där detaljen om en teolog och understreckare i militärpolitiska ämnen var alldeles för bra för att bara vara lögn. Bara mycket skickliga lögnare ljuger på det viset.

Nästa dag gick jag till tidningsläggen, började leta och fann snart teologen, som hette Thede Palm, kollade hans bakgrund och såg att han varit anställd inom det militära, oklart var.

Jag blev eld och lågor och sprang upp på tidningen Ses redaktion och berättade om mitt fantastiska uppslag. Det väckte ingen entusiasm, tvärtom. Inte så att redaktionen tvivlade på att det kunde ligga till på det viset, utan därför att man inte ansåg att sånt borde avslöjas av journalister. Eftersom det var de där FNL-aktivisterna som var måltavlan. Åhlén & Åkerlund-pressen stod då som nu långt till höger.

Jag fick skrinlägga alla projekt tills vidare.

Året därefter avslöjade några klumpiga säkerhetspoliser i Israel någonting mycket oroande när de skulle förhöra mig.

Jag reste till Israel för att fotografera och dokumentera att Israel höll på att kolonisera de områden man ockuperat 1967. Detta förnekades i alla svenska tidningar och betraktades som proarabisk propaganda. Men eftersom det var sant kunde det fotograferas.

Och även om det inte gick att publicera sån här dokumentation i vanliga tidningar så var det utmärkta bevis att köra i tidningen Palestinsk Front.

De israeliska myndigheterna hade självfallet namn på varenda Palestinaaktivist. Men eftersom det inte finns något visumtvång mellan Sverige och Israel fanns det inga

formella hinder för oss att resa in i landet precis som vilken Expressen-journalist som helst.

Vad den israeliska säkerhetstjänsten, Shin Beth, däremot gjorde var att förhöra oss och trakassera oss, inspektera det som på polisspråk kallas kroppshålor och så vidare.

Vid ett sådant förhör, avsett att skrämma och visa hur lång Israels arm var, skröt ett par förhörare med allt vad de visste om Palestinarörelsen i Sverige. De råkade nämna någon detalj, jag har glömt vilken, som bara kunde vara känd av fem personer, däribland jag själv och min fru. Någon av de andra tre måste alltså lämna informationer till Israel, vilket i teknisk laglig mening är spioneri.

Jag lovade mig själv att hitta den personen, som ju utgjorde en mycket stor fara för mig och mina vänner. Han eller hon skulle ut med namn och bild i pressen för att oskadliggöras.

Min hypotes var alltså att spionen var israelisk, självfallet. Men så var det inte. Det var en svensk spion som arbetade för IB och IB i sin tur lämnade informationer vidare till Israel.

Nu fanns Folket i Bild/Kulturfront. Och jag fick en tredje indikation som ledde direkt till några av de högsta cheferna. Vi skuggade dem någon tid, identifierade dem, följde dem till olika adresser, tog reda på vem som ägde husen, vilka som bodde där och så vidare. Arbetet, som skulle ta mer än två år att genomföra, hade börjat.

Ett av de viktigaste skälen till att vi höll på så länge innan vi började publicera var att erfarenheten mycket tydligt sa oss att vi helt enkelt var tvungna att lägga fram så mycket material att det skulle bli omöjligt att förtiga av de andra medierna. I vänstertidningar som Palestinsk Front kunde vi publicera hur många bilder som helst som

bevisade att Israel faktiskt höll på att kolonisera de ockuperade områdena. Ingen annan tidning vidrörde saken.

Nu gällde det således att göra skandalen så stor att de kommersiella krafterna kunde besegra de politiska krafterna inom medierna.

Därför detta mycket utdragna arbete som kom att innehålla allt från vanliga metoder inom den undersökande journalistiken – jakt på öppna källor i bolags- och fastighetsregister till exempel – till mycket ovanliga metoder. Under en period kunde vi, mot slutet av dessa två år, läsa IB:s dagliga post till huvudkontoret, innan de själva gjorde det. Vi stal och fotograferade helt enkelt av deras post (brottet är sen länge preskriberat).

Skandalen blev jättelik när vi publicerade våra första artiklar i maj 1973.

Det sakliga innehållet, det som var skälen att publicera, kan sammanfattas i några punkter:

- IB var, till skillnad från motsvarande spionorganisationer i andra jämförbara länder, CIA, MI 6, BND osv, okänd för parlamentet (riksdagen). Därför var det omöjligt att kontrollera detta mäktiga organ, eller lagstifta för att begränsa verksamheten.

- IB kontrollerades således bara av en liten krets inom regeringen, och av militärledningen. På så vis var Sveriges militära underrättelsetjänst ett missfoster som inte fanns någon annanstans, i västvärlden, en blandning av militär (statlig) organisation och partipolitisk organisation. För det enda parti som hade folk i IB var socialdemokraterna.

- IB hade övertagit säkerhetspolisens av riksdagen förbjudna åsiktsregistrering. Enligt vårt synsätt var detta givetvis olagligt. Enligt vad JO långt senare kom fram till var det inte olagligt, eftersom riksdagen inte förbjudit IB

någonting. Eftersom riksdagen inte kände till IB.

• IB sysslade med serier av olika brott, bland annat för att göra åsiktsregistreringen möjlig. Man bröt sig in på FNL-gruppernas kontor och fotograferade av postgirotalonger för att få fram namn på de opålitliga medborgare som skickat in pengar till FNL-insamlingen. Man hade agenter i en mängd organisationer och dessa sysslade inte bara med att passivt registrera utan försökte också provocera fram ren brottslighet, föreslå mordbrand på judiska institutioner, bombhot mot flygplan och så vidare. En IB-agent bombhotade också ett israeliskt flyg och kunde därefter rapportera till IB att en medlem av Palestinagrupperna, nämligen han själv, bombhotat.

• IB bedrev en egen utrikespolitik, långt vid sidan av vad regering och riksdag officiellt bestämt. Medan Sverige och USA hade djupfrysta diplomatiska relationer, på grund av den svenska regeringens kritik mot Vietnamkriget, samarbetade IB med CIA när det gällde att skaffa fram underrättelsematerial från Vietnam. Den svenska militära underrättelsetjänsten deltog alltså i Vietnamkriget på USA:s sida medan Sveriges statsminister höll tal i så att säga motsatt riktning.

• Svenska spioner opererade i Egypten, Syrien och Libanon – för Israels räkning. Det berodde på ett utbytessystem inom världens västliga underrättelsetjänster. Sverige hade självfallet inget eget säkerhetsintresse av att spionera på Egypten. Men det våra spioner kunde få fram där, lättare än israeliska spioner, kunde i sin tur bytas mot israeliska informationer om Sovjetunionen.

• Svenska medborgare utlämnades till Israels underrättelsetjänst på så vis att allt om bostäder, låstyper, höjd

över marken, bak- och flyktvägar förtecknades. Eftersom Israels underrättelsetjänst tillhör de få organisationer av den här typen som verkligen mördar motståndare så var det ju inte precis ett bagatellartat brott som den svenska myndigheten begick. Om en privatperson åkt fast för exakt samma sak, att till utländsk underrättelsetjänst överlämna informationer om svenska med borgare eller svenska institutioner, är brottet spioneri.

Eftersom den här kortfattade anklagelselistan kunde dokumenteras och bevisas blev, som sagt, skandalen jättelik.

Hade vi varit amerikaner hade vi fått alla journalistiska priser som finns. Här i Sverige blev det fängelse.

Jag och min journalistkollega Peter Bratt, och vår viktigaste källa som hette Håkan Isacson, greps samtidigt på olika platser i Sverige den 23 oktober 1973.

Anklagelsen löd på spioneri, något som först föreföll fullkomligt obegripligt.

Sveriges juristkår som, då som nu, politiskt befinner sig långt åt höger, delades i två ungefär lika stora grupper, för och emot. Det var nämligen ingen självklar juridik som låg bakom anklagelsen för spioneri. Så här såg den ut:

Vi hade insamlat informationer om hemlig militär verksamhet, vilket i sig är förbjudet.

Vi hade vidarebefordrat dessa informationer (till varandra).

Eftersom vi måste inse att ryssarna kan läsa så hade vi med vett och vilja utlämnat mängder med hemliga militära uppgifter till ryssarna.

I sak går det ju självklart inte att neka på dessa tre punkter. Vi försvarade oss med att IB inte kunde skyddas

från allmänhetens och riksdagens rätt att få kunskap om dem, eftersom deras verksamhet var brottslig. Om en militärledning förberedde en statskupp skulle givetvis planerna på en statskupp vara ”hemligstämplade”, men det skulle ändå vara rätt att avslöja dem.

De skador som underrättelsetjänsten onekligen åsamkats, ett upprivet agentnät, alla lokaler kända, alla personer i ledande ställning med namn och bild i tidningen med mera, var det pris som de fick betala för sin brottsliga verksamhet och det pris den svenska staten måste betala. Det var bara att reparera, bygga nytt fast lagligt, i Sverige som i andra västländer vid såna här tillfällen.

Ungefär så löd alltså vårt försvar. Det hjälpte inte. Redan på den första rättegångsdagen, det mesta av rättegången hölls bakom lyckta dörrar, fick vi veta att ”regeringen bestämt att straffet bara skulle bli ett år, oavsett vad vi sa”.

Det är och var en häpnadsväckande information, eftersom regeringen enligt grundlagen inte kan lägga sig i domstolarnas dömande.

Men det här var en politisk rättegång och därmed sattes de flesta normala lagregler ur spel.

Vi fick också veta att om vi nöjdförklarade oss med den kommande domen på ett år skulle vi få nåd av regeringen.

Eftersom vi hölls isolerade och åtskilda hade vi ingen möjlighet att konferera om det här anbudet, var och en fick bestämma själv. Jag ansåg att det var en bluff, eftersom vi fått ett löfte som vi aldrig skulle kunna åberopa. Därför bestämde jag mig för att överklaga domen, som mycket riktigt löd på ett års fängelse, till hovrätten.

Peter Bratt och Håkan Isacson trodde på löftet och ansökte om nåd hos regeringen och blev närmast utskrat-

tade av Olof Palme som menade att lagen skulle gälla lika för alla och att ”överklasspojkar inte ska ha nåra särskilda privilegier”.

I hovrätten fick jag straffet sänkt från ett års fängelse till tio månader, en obetydlig framgång. Jag överklagade till högsta domstolen, som vägrade att ta upp fallet med hänvisning till att riksdagen redan aviserat lagändringar som i framtiden skulle göra sådana här processer omöjliga. Det var i och för sig sant, och sådana lagändringar kom också i sinom tid, till och med grundlagen ändrades för att omöjliggöra en ny IB-process. Men det var ju ingen tröst för mig just då, jag ville bli frikänd av det mycket enkla skälet att jag inte var spion, det vill säga landsförrädare.

För regeringen blev segern över oss, att få oss i fängelse, ingen framgång. Inte ens den socialdemokratiska pressen var nöjd med utgången i det här målet, Aftonbladet allra minst.

De moderata tidningarna med Svenska Dagbladet i spetsen stod dock hela tiden bakom spioneridomen. Om mig skrev man att ”det var ett underbart utslag av den svenska flatheten att inte denne utlänning omedelbart ombeds återvända till sitt hemland”.

Det är oklart om man därmed menade Norge eller Frankrike. Landsförvisningskravet stöddes av flera tidningar, socialdemokratiska eller moderata. Men också den svenska pressen var delad, ungefär som juristopinionen.

Någon IB-affär kommer aldrig mer att inträffa. Någon spionorganisation kommer aldrig mer att låta sig överrumplas och luras på det här viset av unga men aldrig så energiska och entusiastiska journalister.

Lagarna har förändrats så att den process vi var med om blev både den första och den sista i sitt slag.

Mera information om själva IB-affären finns i min bok *Journalistik 1967–1976*, utgiven på Oktober-Förlaget 1976.

Åren mellan IB och Rekord-Magazinet

Om tanken med att sätta oss i fängelse hade varit att få oss misstänkliggjorda och omöjliga som journalister fungerade det dock strängt taget tvärtom. IB-affären skapade både berömmelse och martyrgloria och det var snarare lättare än svårare att fortsätta arbetet som journalist.

Under den kommande perioden blev det en viss överbetoning av spioner i min journalistiska verksamhet på Folket i Bild/Kulturfront. Det berodde i huvudsak på allt intresse som IB-affären skapat och jag översköljdes med allehanda mer eller mindre välgrundade tips.

Ett synnerligen välgrundat tips ledde till en skandal som kretsade kring den amerikanska underrättelsetjänsten CIA. Det slutade med att de fotograferades under pågående akt, en angivare och en CIA-officer som bytte papper mot pengar, och att två spioner som verkat under diplomatiskt skydd i Sverige hastigt tvingades fly ur landet för att inte bli formellt utvisade.

Eftersom det var en stor händelse höll vi presskonferens inför motvilliga kolleger från andra tidningar. Svenska Dagbladets reporter påpekade då att vi onekligen haft vissa framgångar i den här spioneribranschen. Men, tillade han, först har ni sabbat Säpo gång på gång, sen IB och nu CIA. Har det aldrig gått upp för er att det finns något annat än västerländskt spioneri?

Jodå, svarade jag. Men de organisationer du syftar på, KGB och GRU, är mycket mer svårfångade än svenska eller amerikanska organisationer, eftersom ryssarna inte

utan skäl är mer försiktiga och mer misstänksamma. Men annars har du rätt, vår trofésamling här på Folket i Bild/Kulturfront skulle onekligen prydas av några ryska huvuden på väggarna, det skulle bli juvelen i kronan.

Nästa dag inledde jag arbetet på att fånga en KGB-spion.

CIA-jobbet hade tagit nästan ett år och jag hann arbeta med KGB-projektet lika länge, och hade ett gott spår, men fick då sparken från tidningen.

Det berodde på politiska motsättningar inom organisationen bakom tidningen. Det fanns en falang som menade att ”skandalreportage” inte var vad som intresserade det äkta arbetande folket, som snarare ville ha kulturhistoriska rapporter om hur svårt arbetarklassen led på 30-talet och liknande.

Jag tillhörde givetvis den journalistiska falang som hävdade att en sådan ”kulturell” linje skulle vara katastrofal för tidningen och leda till en omedelbar marginalisering. Vi skulle tappa upplaga dramatiskt och vi skulle förlora allt inflytande om vi siktade på att bli en kulturtidskrift enbart.

Min sida förlorade, och som en naturlig följd av detta fick jag gå från jobbet.

Jag har alltså varit anställd på två tidningar i mitt liv, två mycket olika tidningar: FiB/aktuellt och Folket i Bild/Kulturfront. Och jag fick sparken från båda, första gången för att jag misstänktes vara kommunist, andra gången för att jag misstänktes inte vara kommunist.

Året är nu 1975. Jag och min fru reste till Irak för att skriva en bok om Irak. *(Irak – Det nya Arabien,* PAN-Norstedts 1977.)

Varför Irak?

Jo, vi var ju båda med i Palestinagrupperna. Ett stän-

digt problem var Israelanhängarnas och den arabfientliga pressens (Expressen och Svenska Dagbladet framför andra) fördomsfulla, delvis rasistiska skildring av allt som hade med araber och arabisk kultur att göra.

Sverige har till skillnad från England och Frankrike, som båda har en kolonial historia i Mellanöstern, ingen tradition inom orientalisk forskning. På svenska finns få böcker om denna kulturkrets.

Vår enkla tanke var att göra en sorts ABC över arabvärlden och det enklaste vore då att välja ut ett land. Det blev Irak, av snabbt insedda skäl. Irak hade nämligen ”allt” som ämnet berör: klassisk arabisk historia, Bagdads storhetstid från *Tusen och en natt,* öknar och kameler, olja och revolutioner, stora inkomster och ett välfärdsprojekt, hemlig polis och förtryck, inbördeskrig mot minoriteter och inget annat land kan samla allt detta på en gång inom sina gränser och sin historia.

Projektet tog nästan ett år.

Efter Irakboken, vi är nu framme vid 1977, åkte jag på min hittills största motgång som journalist, min inblandning i den så kallade Geijeraffären.

Våren 1977 hade Dagens Nyheters förstasida kommit med det sensationella beskedet att rikspolischefen, Carl Persson, gått till statsministern, Olof Palme, med en hemlig PM där justitieministern, Lennart Geijer, utpekades som misstänkt för samröre med prostituerade.

Det var i och för sig sant. Men Olof Palme angrep tidningen så hårt att redaktionsledningen fick skrämselhicka och redan efter ett dygn bad om ursäkt och tog tillbaks och gav Lennart Geijer någon sorts skadestånd i form av en fond på 50 000 kronor till unga undersökande journalisters förkovran.

Peter Bratt, som skrivit artikeln, som alltså var sann i

det väsentliga, men felaktig i vissa detaljer, rullades nu i tjära och fjäder och bars därefter ut utanför bygränsen. Olof Palme jämförde honom med ”en kloakråtta med gula betar och naken svans”.

Jag fick uppdrag av Aftonbladet att utreda om dessa uppgifter, som nu alla trodde var falska, hade kommit från rikspolischefen Carl Persson. Den allmänna teorin i Stockholms journalistvärld var nämligen att Carl Persson, som tyckte illa om justitieministern Lennart Geijer, på något sätt läckt ut denna falska historia för att skada sin gamle antagonist.

Jag utredde att uppgifterna kom från en av Carl Perssons mest närstående medarbetare, Leif GW Persson, som jag inte kände vid den här tidpunkten (det var, dystert nog, så här vi träffades) och jag kunde bevisa att Carl Persson verkligen känt till, och sanktionerat, Leif GW Perssons uppgifter till Dagens Nyheter.

Hela denna historia finns återgiven i *Nya Berättelser,* Askelin & Hägglund 1982.

I korthet ska nu bara noteras följande. Problemet med min story som Aftonbladet hade beställt var inte att jag misslyckats i uppdraget att binda rikspolischefen vid utlämnandet av informationer till Dagens Nyheter. Problemet var att allt var sant.

Därför beslöt Aftonbladet att ingenting fick publiceras, samtidigt som man skvallrade till regeringen om Leif GW Perssons försyndelse att tala med DN.

DN vägrade att publicera och är numera, många år senare, antagligen den enda tidning som håller fast vid att DN hade fel.

Expressen och andra tidningar vägrade också att publicera, och plötsligt var Peter Bratt och Leif GW Persson inte ensamma ute i kylan. Vi fick sällskap.

Det ledde till att Leif GW Persson och jag träffades och att jag började jaga och till att Leif, numera en av mina närmaste vänner, skrev tre kriminalromaner som blivit klassiska och översatts till ett stort antal språk.

Den dystra sidan av saken blev emellertid att hela tidningsvärlden i Stockholm förenades i någon sorts övertygelse om att jag var en journalist som inte längre existerade.

Mina årsinkomster de närmaste åren pendlade mellan 3 500 kronor och 13 000 kronor och jag hade till slut bara studenttidningen Gaudeamus och en jakttidning kvar att skriva i.

Det var inte bara så att det här var magra år rent ekonomiskt. För en journalist är det ju meningslöst att vara journalist om han eller hon inte får publicera sig.

Mitt författarskap hade inletts 1971 (jag behandlar det separat i ett följande kapitel) och jag hade 1980 gett ut sex böcker. Jag satsade ett tag på att omskola mig till heltidsförfattare och började med att skriva romanen *Ondskan*.

Men jag kom tillbaks till journalistiken på ett lika oväntat sätt som den gången när Per Ahlmark gjorde mig tjänsten att skälla ut mig i alltför vulgära termer.

Jag blev programledare på statstelevisionen, vilket nog får sägas ha varit den minst sannolika lösningen på mitt journalistiska problem.

Rekord-Magazinet 1980–88

Det finns ett skäl till att vi alltid svarar i telefon, om vi så sysslar med det mest privata eller befinner oss vid matbordet eller i duschen. Man vet ju aldrig, det kanske är det där samtalet som förändrar ditt liv.

Det telefonsamtalet fick jag 1980 (och skulle strängt taget ha kunnat ransonera mitt telefonsvarande sen dess). Det var en producent på Malmö-TV, Lars Eliazon, som jag bara kände helt ytligt. Han frågade om jag ville bli programledare för Malmöupplagan av TV-programmet Magasinet.

Jag undrade om det var något practical joke, om samtalet spelades in eller vad det var frågan om. Nar Lars Eliazon försäkrade mig att han var fullkomligt allvarlig svarade jag självklart ja. Redan min försörjningssituation gjorde svaret givet.

Bakgrunden var följande. Magasinet sändes tre kvällar i veckan från Stockholm och var televisionens mest populära samhällsprogram. De olika landsortsdistrikten inom SVT ansåg att det var orättvist att just Stockholm skulle sända tre kvällar i veckan. Minst en kväll borde utlokaliseras till landsorten.

TV-ledningen valde Malmö, bland annat för att man där hade tillgång till en rutinerad programledare, Gary Engman, som dessutom var pålitlig socialdemokrat, vilket är en särskild merit om man har regimtelevision. Detta inte sagt på något sätt för att förringa Gary Engmans yrkeskunskap. Det är tillåtet att vara socialdemokrat och

det utesluter ingalunda god journalistik (mera allmänt är det däremot en nackdel för en journalist att tillhöra ett politiskt parti eller en påtryckargrupp; man får till slut välja mellan att bli propagandatrumpet eller förrädare mot sina kamrater, som förr eller senare vill stoppa eller ändra det man skriver).

Nå, Gary Engman var det självklara programledarnamnet och därmed beslöts allting.

Därefter fick Gary Engman ett nytt erbjudande som han inte kunde säga nej till, att bli chefredaktör för Aftonbladet.

Plötsligt stod televisionen där med ett Magasinet utan programledare, och det var ganska bråttom.

Det var inte så konstigt att mitt namn, mer eller mindre på skämt, flöt upp i den interna diskussionen på Malmö-TV när man funderade på ersättare. Alla visste vem jag var och tyckte antingen för eller emot.

Det konstiga var att mitt namn aldrig slogs ut i den interna diskussionen. Mest berodde det på att de som arbetade på Malmö-TV konkurrerade ut varandra och blev ovänner. Alltså måste det bli kompromisskandidat utifrån. Två intressanta namn återstod, Annika Hagström och jag själv. Nu krävdes bara att vi skulle komma ner på ett ”hearing” och svara på frågor.

Därmed var saken klar. När journalister tycker ditt eller datt om mig och jag inte är närvarande i rummet brukar det inte bli så trevligt. Är jag närvarande blir det en helt annan sak.

Omställningen till TV gick fortare än jag trodde. Det beror på att TV inte är någonting mystiskt, som många tror. Det handlar fortfarande om journalistikens grundslag, att samla in intressanta uppgifter och sen berätta om det. Fast med rörlig bild.

Malmö-Magazinet som senare döptes om till Rekord-Magazinet (eftersom Rapportredaktionen i Stockholm ansåg att de ”ägde” namnet ”Magasinet”) blev succé, mest därför att vi tydligt skilde oss från andra samhällsprogram. Det gjorde vi på två sätt, genom konstnärligt framstående och originella berättare som Jan Hemmel, Christoffer Barnekow och Ebbe Gilbe – och genom en mer aggressiv undersökande journalistik.

TV-ledningen gillade aldrig vårt program (det var regimfientligt) men hade svårt att lägga ner oss därför att vi kunde värja oss med de högsta tittarsiffrorna bland alla televisionens samhällsprogram. Det här var före kommersialiseringen av svensk television och SVT hade fyra eller fem samhällsprogram varje säsong.

Eftersom det inte gick att lägga ner oss minskade man försiktigt våra ekonomiska resurser undan för undan. Vi började med 12 reportrar 1980 och slutade 1988 med 2 reportrar, trots att tittarsiffrorna hela tiden stigit (vårt genomsnitt låg över 20 procent, vilket betyder drygt en och en halv miljon).

När jag själv och Lars Eliazon efter åtta år konstaterade att vi inte längre skulle klara att hålla godtagbar kvalitet med våra nu alltför kraftigt beskurna resurser föredrog vi att kasta in handduken frivilligt. Snarare än läggas ner något år senare för att vi blivit för dåliga.

Keith Cederholm-affären

Min största insats på Rekord-Magazinet var utan tvekan de reportage som handlade om fallet Keith Cederholm. Åtminstone är det det som jag i efterhand fått mest frågor om och det som folk bäst kommit ihåg.

Det började med att två äldre damer skrev till mig och argumenterade för att den påstådde ledaren för det raggargäng som dömts för mordbrand och en form av dråp skulle vara oskyldig. De förutsatte att jag kände till fallet, vilket jag inte gjorde, eftersom jag vanligtvis inte läser journalistik om våldsbrott eftersom det vanligtvis är den minst sanningsenliga journalistik som finns (måltavlorna kan inte försvara sig, polisen håller med om allt man anklagar de misstänkta för).

Jag svarade de två damerna att jag inte ett ögonblick trodde på deras historia, men att jag gärna skulle läsa domarna, eftersom de nu erbjudit sig att sända dem till mig. Jag varnade för varje form av optimism. I brottmål, påstod jag, är det ytterst osannolikt att någon döms oskyldig, eftersom bevisningen brukar vara så handfast.

När jag avslutat brevet tyckte jag att det kanske var lite för hårt i tonen och tillfogade därför ett litet PS, där jag sa att om jag, mot all rim och reson, skulle få för mig att de hade rätt i sina påståenden om justitiemord, ”så lovar jag er att riva upp himmel och jord”. Det kan man nämligen göra med television, i vart fall lättare än med vänsterkulturtidskrift.

När jag någon tid senare läste domarna och anteck-

nade konstigheter blev jag alltmer konfunderad. Det var något som inte stämde. När jag gick tillbaks till de två damernas brev, och kollade vad jag strukit under i det – alltså själva den juridiska argumentationen – och jämförde med mina egna anteckningar blev jag alldeles kall. Det jag antecknat som konstigt var just det som de påstod var det konstiga.

Jag tog fram kopian på mitt eget svarsbrev och fann löftet att riva upp himmel och jord. Det var alltså bara att sätta igång med den saken.

Man hade sagt mig att ”juridik går inte att hantera i television”. Det trodde jag inte ett ögonblick på, i all synnerhet inte om det gällde brottmål.

Keith Cederholm var anklagad för att ha lett ett raggargäng från Helsingborg på straffexpedition till ett konkurrerande raggargängs i Malmö belägna raggargård. Helsingborgsgänget skulle först ha tänt eld på raggargården, därefter slagit ner ett vittne, medfört vittnet till hamnen i Helsingborg och där dränkt honom.

Det var en fullkomligt osannolik rövarhistoria. Men journalistiskt en tacksam rövarhistoria. Alla tidningar i Sydsverige hade tävlat i bloddrypande detaljer och alla hade hejat fram de fällande domarna. De unga pojkarna blev lynchade.

Det gick till slut att bevisa att Keith Cederholm omöjligt hade kunnat vara närvarande i Malmö vid den tidpunkt då raggargården Granbacken brann. Följaktligen hade han varken deltagit i någon mordbrand eller i något dödande av vittne.

Efter den nya bevisning som gick att leta fram bestämde Högsta domstolen att bevilja Keith Cederholm resning i målet. Han frikändes i en ny rättegång vid Hovrätten över Skåne och Blekinge med siffrorna 5-0.

Så långt allt väl. Men det gick, minst lika säkert, att bevisa att ännu en påstådd mordbrännare, Mikael Johannesson, omöjligen kunde ha varit närvarande. Han var dessutom dömd uttryckligen för att ha agerat på Keith Cederholms order.

Av skäl som jag inte förstår beslöt Högsta domstolen att Mikael Johannesson inte skulle få resning. I så fall hade hela raggarmålet rivits upp och det hade kunnat sluta med att alla frikändes. Kanske ogillade Högsta domstolen den tanken. Det är svårt att veta hur de tänkte eftersom de aldrig motiverade sig.

Keith Cederholm-affären är en journalistisk triumf därför att det gick att få Keith Cederholm friad. Och ett stort nederlag därför att det inte gick att driva saken till slut.

Hela affären finns utförligt i boken *Justitiemord,* Askelin & Hägglund 1983.

Tiden efter Rekord-Magazinet 1988-95

När jag slutade som programledare på Rekord-Magazinet lämnade jag naturligtvis en av de mest inflytelserika positionerna i svensk journalistik. Så är det med TV. Eftersom så många, inte minst journalister, tror att TV har ”stor genomslagskraft” blir det så. Men TV har ingen genomslagskraft om inte tidningar upprepar och bekräftar det som har sagts i TV.

Fast eftersom så många tidningsjournalister tror på att TV har ”stor genomslagskraft” blir det ofta rabalder av sånt som sägs i TV. Vill man ha rabalder är alltså TV det bästa journalistiska instrumentet.

Men den skrivna texten är nästan undantagslöst ett överlägset instrument när det gäller att få andra att förstå vad man menar. Det är därför med blandade känslor man går till eller från televisionen.

Från och med våren 1988 var jag således skrivare på heltid några år och det första jag satte igång med var att skriva om den så kallade styckmordsrättegången i Aftonbladet. Jag drev tesen att det aldrig skulle gå att döma de två misstänkta läkarna, hur mycket kvinnoaktivister och kvällspressjournalister än önskade den saken.

Min slutsats blev att domen således skulle frikänna de två från mordanklagelsen. Men eftersom opinionen var blodtörstig skulle nog rätten hitta på en kompromiss genom att fälla dem för det preskriberade brottet mot griftefrid (själva styckningen) och därmed frikänna dem på ett så listigt sätt att man ändå fällde dem, utan att de kunde överklaga.

Precis så blev det.

Juridik passar mig journalistiskt mycket bra eftersom jag har lätt att förstå juridiska resonemang och eftersom det handlar om rättvisa, vilket är det som engagerar mig mest.

Att jag efter ett par år återvände till television som journalistiskt instrument var ändå inte så konstigt.

Under min tid på statstelevisionen hävdade jag alltid att det bästa som kunde hända svensk television var att monopolet upphörde så att vi fick konkurrens mellan flera kanaler. Då skulle det nämligen bli som i USA, trodde jag optimistiskt, där de stora samhällsprogrammen tillhör de mest lönsamma och således behandlas på ett helt annat sätt än vad vi blev behandlade på Rekord-Magazinet.

TV 3 passade mig inte, visade det sig snart när jag förhandlat någon tid med Jan Stenbeck och några av hans hejdukar. De begrep ingenting om television och det innebar att de inte var intresserade av seriös journalistik.

Alltså blev det TV 4 och anställning på programmet Kalla Fakta, som bygger på samma principer som Rekord-Magazinet och liknande program världen över.

Emellertid kom Jan Stenbeck att köpa in sig också i TV 4 och såg till att få den ursprungliga ledningen sparkad och TV 4 förändrad i riktning mot TV 3. I stället för ett seriöst alternativ till SVT fick vi på så vis två veckotidningsförlag; det kändes som att ha blivit förflyttad till FiB/aktuellt och 1966.

Det var bara att erkänna att jag hade lurat mig själv. Under åren på Sveriges Television hade jag alltid hävdat att förutsättningarna för en förbättrad samhällsjournalistik i television skulle växa med tillkomsten av en kommersiell konkurrent. Jag brukade till och med anföra ett mycket bra exempel. Världens mest lönsamma TV-pro-

gram är nämligen det amerikanska ”60 Minutes” och det alldeles oavsett stjärnreportrarnas skyhöga löner. Mike Wallace kommer nämligen alltid att vara billigare än en Barbra Streisand.

Vad jag däremot inte hade föreställt mig var Jan Stenbeck, en kapitalist som ville styra TV-utbudet efter egen smak. Så dumma är kapitalisterna vanligtvis inte.

Men med Stenbeck som mest inflytelserik ägare på TV 4 var det en tidsfråga innan jag skulle kastas ut. Därför föredrog jag att sluta själv. TV 4 skulle i fortsättningen mest handla om kommersiellt strunt och så kallade nyheter.

Själv ser jag aldrig på TV-nyheter eftersom jag är läskunnig. Ingenting som sägs i TV-nyheter är sådant som jag inte redan har läst eller kommer att läsa i tidningarna. Sånt ska man inte slötitta bort sin tid med.

Mitt författarskap

Jag har redan förklarat varför jag tycker det var tur att jag inte fick mina första manuskript publicerade runt 1964. Jag hade kommit in fel i författarskapet, blivit ett av dessa unga snillen som det går tretton på dussinet av och som skriver konstfärdigt och obegripligt eftersom de inte har någonting att säga.

Det var nyttigt att lägga författarplanerna på hyllan några år, så att jag fick något att säga, ett skäl att skriva förutom de skäl som driver de flesta unga blivande författare: längtan efter berömmelse, kompisars beundran och pengar, vanligtvis i den ordningen.

När jag skrev min första roman 1970 var det i en period när det såg ut som om det journalistiska vapnet hade vridits mig ur händerna, sparken från i tur och ordning FiB/aktuellt, Se och Vecko-Journalen.

Därmed kom jag att uppfatta bokskrivande för vad det är, ett annat skrivinstrument än journalistiken, varken mer eller mindre.

Debutromanen *Om kriget kommer,* PAN-Norstedts 1971, handlade följaktligen om den anti-imperialistiska diskussionen i Sverige vid den här tiden. Men jag vävde in de frågorna i en yttre spännande, i vart fall avsett spännande, handlingsram där Sverige gick till anfall rent militärt mot rasistregimerna i södra Afrika. Tanken var alltså att illustrera ideologiska mönster med hjälp av en spännande, delvis våldsam handling.

Låter inte helt obekant, kanske?

Texten var inte så ofarlig som den såg ut, eftersom en av förlagscheferna fick tuppjuck när han läste vad den unge debutanten hade att komma med och bestämde att boken skulle dras in, malas sönder och förintas innan någon hann läsa den.

En censurerad version trycktes snabbt upp. Det var viss kritik av Israels krigföring som hade varit det anstötliga (jag berättade hur det kom sig att det fanns bilder på arabiska militärkängor i öknen efter Sexdagarskriget 1967; förklaringen var inte alls den som all världens Expressen presterade – att de fega araberna tagit av sig barfota för att kunna springa fortare hem till Kairo. Förklaringen var att de hade tvingats ta av sig om fötterna, eftersom man dör i Sinaiöknen om man lämnas utan kängor).

Boken fick ett ganska gott bemötande. Bland annat beröm av en recensent i tidningen Kvällsposten. Det retade tidningens ägarfamilj till den grad att man under stort rabalder lade ner sin kultursida som straff. Ägaren menade att det varit alltför skandalöst att ”låta en pacifist recensera en annan pacifist”.

Jag hade debuterat på ett sätt som passade mig betydligt bättre än om någon obegriplig dussinroman sju år tidigare blivit opus ett.

Så nu är vi alltså igång med författandet. Jag har min inställning klar: en roman är bara ett annat formspråk för det man kanske inte kan säga lika tydligt i journalistik.

De följande åren fick jag för mycket arbete med Folket i Bild/Kulturfront, nämligen arbetet med IB, för att få tid över för nästa roman.

Men eftersom jag åkte i fängelse från och med hösten 1973 uppstod ju onekligen gott om tid att skriva. I fängelse gällde det nu att inte låta sig frestas av den egna

martyrglorian och skriva något om politiska processer och dylikt. Tvärtom ville jag skriva något roligt och det blev romanen om min tid som reporter på FiB/aktuellt: *Det stora avslöjandet,* Norstedts 1974.

Boken handlar om ett kommersiellt självmord. När jag kom till FiB/aktuellt var nämligen upplagan så stor som 300 000 exemplar och sexmaterialet bara 3 procent. Det bestod av en så kallad utvikningsflicka i våt T-shirt och var förstås varken upphetsande eller anstötligt.

Men räknenissar (företagsekonomer) och människoföraktande förlagschefer fick för sig att läsarna var mer intresserade av pornografi än av journalistik och de följande åren förändrades proportionerna så, att man ökade från 3 procent till 33 procent på sexmaterialet, och gick hela vägen till grov pornografi. Under den processen sänkte man upplagan från 300 000 till under 100 000 så att tidningen dog. Ingenstans under resan var det någon som stannade upp och frågade vafan man egentligen höll på med. Fördomarna om läsarnas låga instinkter var alldeles för starka.

Det är för övrigt detta som tycks pågå inom den kommersiella televisionen just nu, en noga utprovad undergångslinje.

I boken finns en viss Erik Ponti, som har mig själv som förebild, och det är således en självbiografisk roman.

Även om de flesta historierna jag berättar i boken är sanna i en eller annan mening så är det dock frågan om en *roman* och ingenting annat även om det är en självbiografisk *roman.*

Man kan alltså inte utan vidare använda boken som någon sorts objektiv källa till denna tragikomiska journalistiska epok. Men man kan läsa för att förstå hur det var, och hur somliga tänkte.

Skillnaden mellan journalistik och litteratur kan uttryckas mycket enkelt. Journalistik är sann, i vart fall avsedd att vara sann. En text med mer eller mindre påhitt, om så proportionerna är 98 procent sanning och 2 procent lögn, är litteratur.

Det hade 1974 knappast varit möjligt att skriva något indignerat reportage om hur den kommersiella porrpressen fungerat, nu när den nästan utrotat sig själv.

Men det var fullt möjligt att skriva en komedi, en pikareskroman om man vill.

Jag ser med andra ord till nyttan av det jag skriver och väljer form därefter. Jag har aldrig sen 1971 haft någon föreställning om att litteratur är ”finare” än journalistik. Det är bara en praktisk fråga om vilket instrument som lämpar sig bäst för det syfte man har.

De tre böcker som följer efter romanen *Det stora avslöjandet* är renodlat journalistiska.

Men det intressanta med den bok som kommer därefter, *Reporter* (första utgåva 1979, nyutgåva på Norstedts 1989), är att den till *innehållet* är renodlat journalistisk (allt är sant, allt har hänt, det folk påstås säga har de sagt osv) men till *formen* rent litterär. Det handlar då om en amerikansk uppfinning, ”new journalism” som just syftar till att sammansmälta romanens formvärld med journalistikens sanningskrav.

Jag var reporter i ropet och kunde skriva sådana långa tidskrävande reportage lite här och var, och rent stilistiskt är nog de här åren i slutet av 1970-talet min höjdpunkt som journalist.

Men så kom alltså det där med Geijeraffären, då jag åkte ut i kylan tillsammans med Peter Bratt och Leif GW Persson.

På nytt fick jag gott om tid att skriva en roman och

den här gången gav jag mig på ett ämne som jag alltid insett att jag förr eller senare skulle skriva om, min barndom och min tid på internatskolan Solbacka.

Förvisso hade Solbacka upphört att existera, så något skäl för ytterligare hämnd fanns inte. Det hade jag redan klarat av som journalist.

Men det handlade ändå om fantastiska upplevelser. Det handlade om mänsklig ondska och om extremt våld. Och det handlade om hur ett inre motstånd mot förtrycket kan växa fram och till slut formuleras i tydliga ideologiska termer.

Romanen är alltså självbiografisk, *Ondskan*. Norstedts 1981 (finns i en mängd nyutgåvor).

Jag hade med avsikt sparat på de här upplevelserna eftersom jag inte ville klanta till det innan jag fått ett tillräckligt gott litterärt instrument i min hand. Det var första skälet att vänta.

Det andra skälet till att denna självklara roman dröjde var att jag måste förstå vad det hela handlade om förutom den rent självbiografiska upplevelsen.

En berättelse som blir så här dramatisk kan styras åt flera håll. Jag bestämde mig till slut för att detta skulle bli första delen i en trilogi om motståndsrörelse.

Första delen, *Ondskan,* skulle handla om motståndsrörelsens födelse.

Andra delen, *Vargen,* skulle handla om motståndsrörelsens seger och då har vi givetvis bytt miljö. Då handlar det inte längre om någon internatskola, utan om en ockupationsregim i något europeiskt land som till slut besegras av sin motståndsrörelse.

Den tredje delen skulle handla om hur motståndsrörelsen vid makten korrumperades så att det föddes en ny motståndsrörelse och allt började om.

Det var ett ambitiöst projekt. Men det sprack på något sätt, kanske onödigt, när det visade sig att den första delen, romanen *Ondskan,* blev det mest utskällda jag någonsin skrivit (även senare). Recensenterna i de viktiga Stockholmstidningarna var oerhört negativa och även om den tryckta upplagan tog slut blixtsnabbt (omkring 4 000 ex) verkade det som om förlaget också kände sig drabbat av kritiken och inte ville trycka nytt och inte ge ut i pocket.

När man till slut gjorde det, många år senare i kölvattnet på den kommersiella succén med Hamiltonböckerna, gick det mycket bra. *Ondskan* har sedan dess funnit långt över 600 000 köpare.

När den kom ut i Frankrike belönades den med ”Prix France Culture” som årets bästa till franska översatta roman.

Om man ska förklara den enorma skillnaden mellan den svenska och den franska reaktionen – också recensionerna i Frankrike blev översvallande positiva – tror jag man kan säga att det avgörande är att i Frankrike visste ingen vem jag var. Där var det bara själva texten som talade.

För medarbetare på Stockholmstidningar är jag en massa saker som står i vägen för texten. För det första journalist, vilket är något allmänt föraktfullt för kultursidesmedarbetare. För det andra verksam vid TV och således ”kändis” vilket gör saken ännu värre. Och en sådan figur ska inte försöka sig på litteratur. Ungefär så hänger det nog ihop. Vad läsarna tycker ger man blanka fan i, allt för många läsare är snarast ett bevis på alltför låg kvalitet.

Hursomhelst beslöt jag mig för att skrinlägga projektet med en romantrilogi, eftersom jag felaktigt trodde att det var svårt att nå läsare om recensenterna skrämde förlaget.

Del II, om motståndsrörelsens seger, fick i stället bli TV-pjäsen *Vargen* med Per Oscarsson i huvudrollen som motståndsrörelsens segrande ledare.

Del III har hittills inte blivit av.

Efter fiaskot med *Ondskan,* som är min litterärt bästa roman före Arn-trilogin, tog det lite tid att slicka såren eller vad man ska säga. Det fick bli litterär journalistik de närmaste åren i böckerna *Berättelser från Det Nya Riket* (med Göran Skytte) 1982 och *Nya Berättelser* (också med Göran Skytte) 1984.

Däremellan ligger boken om Keith Cederholm, *Justitiemord,* 1983.

1985 började jag skriva första Hamiltonboken som utkom på Norstedts 1986, och därmed inleds ett helt nytt kapitel.

Hamiltonböckerna

Det var självklart att jag skulle skriva spionromaner, men det som inte var självklart var *hur* jag skulle skriva och *varför.*

Som framgått tidigare hade jag ju ägnat omkring fyra år på heltid av min journalistik åt ämnet spioner och säkerhetspolis. Det innebar bland annat att jag hade stora kunskaper som aldrig hamnat i tryck. Som journalist skriver man för det första bara det som man är övertygad om är sant. Men sen man väl dragit den gränsen finns det en stor zon av material som man tror sig ha så gott som helt säker kunskap om. Därefter sånt som man tror sig förstå eller, längst ut i den här kunskapscirkeln, sånt som man på mer eller mindre goda grunder tror sig kunna gissa.

Dessutom finns det andra journalistiska begränsningar. I ett reportage förväntas man till exempel avslöja ett konkret missförhållande. Då håller man sig till det ämnet och flummar inte omkring med sådant som bara nästan hör dit och som skulle göra storyn alldeles för lång och invecklad.

Dessutom bör man rimligtvis skriva om något aktuellt, inte om något som det fanns skäl att vara upprörd över för tio år sen.

På den tiden jag var en ung vänsterjournalist som kämpade med att avslöja israeliskt spioneri i exempelvis Palestinagrupperna, vilket jag lyckades med vid några tillfällen, var jag alldeles för okänd för att få in någon text i någon stor tidning om något så kontroversiellt.

Långt senare, när det hindret var passerat, var historierna för gamla.

Kort sagt, här fanns ett väldigt kunskapsmaterial. Och mitt yrke var att skriva, även romaner. Alltså måste det bli spionromaner.

Det insåg jag redan när jag satt i fängelse 1974 och just hade upplevt någonting så exklusivt som sex månaders förhör med Säpo och en spionprocess från insidan.

Men detta räckte inte för att skriva romaner, det var ju inte några förtäckta socialreportage jag skulle göra.

Jag kunde inte undgå att lägga märke till att det på de flesta flygplatser och järnvägsstationer jag passerade fanns en stor mängd spionromaner till salu. Jag försökte ofta läsa i de där böckerna, men tröttnade i regel efter 30–40 sidor. Ingenting var ju sant, så här gick det inte till, historierna var omöjliga och hade ingenting med den politiska verkligheten att göra.

Nästa slutsats var att jag skulle kunna skriva ”sannare” spionromaner, alltså mer realistiska berättelser.

Men en avgörande erfarenhet just nu, i fängelse 1973–74, var att jag beställde in Maj Sjöwalls och Per Wahlöös romanserie. Det var en påtaglig brist i min allmänbildning att jag inte läst deras böcker; bland annat innebar det ett socialt handikapp i umgängeslivet. Ungefär så som jag tror att mina egna böcker kan fungera idag.

Maj Sjöwall och Per Wahlöö hade gjort något teoretiskt mycket enkelt. De hade tagit den amerikanska polisromanen och flyttat den rakt över till svenska förhållanden. Men det intressantaste var att de dessutom gjort om den amerikanska polisromanens traditionella högerbudskap till egenhändig VPK-propaganda. Därmed visade de att ingen genre är ”given” och att till och med en Clint Eastwood-berättelse, vanligtvis extremt högerinriktad, kan

vändas i sin motsats.

Slutsatsen är självklar: så kan man göra med spionromaner också. Det finns ingen lag som säger att en spionroman måste vara högerpropaganda av brittisk eller amerikansk typ.

Att sen Maj Sjöwall och Per Wahlöö använde sig av ett *grodperspektiv* i berättandet var självklart i förhållande till deras egna politiska utgångspunkter och den tidens politiska ideal. Martin Beck och hans kolleger är ”folket”, relativt maktlösa medborgare som då och då känner det kalla vinddraget av Makten men som själva saknar makt.

Det var ett naturligt berättarperspektiv för en vänsterförfattare på 60-talet. Men detta bestämde jag mig för att vända på. Mina spionromaner skulle berättas i *örnperspektiv,* från maktens korridorer, från Rosenbad och försvarsstaben och utrikespartementet.

Därmed är hela det tekniska receptet för den kommande romanserien om Hamilton färdigt.

Men det här räckte fortfarande inte, det var inte skäl nog. Det måste *handla* om någonting också, och då menar jag inte nödvändigtvis det yttre, helst spännande, förloppet. Biljakter och sånt där är det enklaste som finns att skriva. Men varför?

Åren gick och jag tycktes inte nå fram till svaret på den frågan. Men så var jag i Oslo och blev till min stora förvåning förföljd av norsk säkerhetspolis. Det var så länge sen jag varit med om det där att jag först blev närmast sentimentalt road av det jag såg.

Hela den här händelsen är det som ”Erik Ponti” – jag själv alltså – råkar ut för i den första romanen, *Coq Rouge.*

De där förvecklingarna i Oslo slutade alltså med att jag överräckte en hälsning till de förföljande poliserna där

jag skämtsamt önskade god jul och förklarade att jag förstått varför de börjat förfölja mig; israeler var på väg att ta in på samma hotell där jag hade bott, säkerhetspolisen hade bevakat hotellet och jag är för evigt efter IB-affären registrerad av all världens säkerhetspolis som terrorist och spion.

På planet hem började jag tänka. Poliserna och jag hade bokstavligt talat varit med om precis samma händelser. Vi hade varit tillsammans större delen av en dag. Allt jag hade sett hade de sett. Vi hade garanterat levt i samma verklighet, i samma tid, i samma stad. Och nu hade jag förklarat misstaget för dem och berättat att jag skojat med dem.

Skulle de gå upp till sin chef med sänkta huvuden och medge att de hade blivit lurade av nån jäkla journalist?

Naturligtvis inte. De skulle beskriva saken på ett helt annat, och för mig inte särskilt smickrande sätt.

Innan planet hade landat i Stockholm var den första romanen, *Coq Rouge,* färdigplanerad.

Berättelsen handlar om hur säkerhetspolisen lever i en helt annan verklighet än vi andra, och syftet med berättelsen är att förklara varför det kan bli så.

Ett annat syfte är att berätta om det jag aldrig kunde berätta, om allt spionerande på Palestinagrupperna på den tiden jag inte kunnat få någon sån berättelse tryckt. Jag ville att denna lilla pusselbit svensk historia skulle bli berättad, åtminstone i romanform.

Nu visste jag *varför.*

Frågan om *hur* var delvis besvarad, självklart skulle jag skriva ytterst realistiskt, alldeles inpå verkligheten, gärna med verkliga personer i lätt maskering i berättelsen.

Men en viktig fråga återstod. Hur skulle huvudperso-

nen se ut? Skulle jag förresten ha någon huvudperson?

Den sista frågan var lättast att besvara. Ja, om det skulle bli flera böcker var det praktiskt med en huvudperson.

Nästa fråga, hur skulle han se ut?

Det fanns två alternativ: antingen göra en typisk svensk hjälte av huvudpersonen eller också en mera traditionell hjälte. En svensk hjälte är en sådan som har ont i magen, problem med övervikten och dagisproblem, en ”grå vardagsmänniska” och allt vad det brukar kallas. Jag övervägde inte det alternativet länge. Dels tycker jag det är lite inställsamt att göra så, som om man skrev för svenska recensenter i stället för läsare (recensenter föredrar hjältar som är mera lika dem själva).

Dessutom skulle jag faktiskt skriva med underrättelsetjänstens hemligaste operativa avdelning som utgångspunkt. En gång hade den avdelningen som bekant hetat IB, nu hette den SSI (Sektionen för särskild inhämtning). Det är klart att det fanns skrivbordsspioner inom SSI, numera MUST, men för berättandets skull gällde det att kunna ta sig ut på fältet så mycket som möjligt. Då var det orimligt att göra någonting annat än en huvudperson som var väl bevandrad i spioneriets hemliga krigskonst.

Vem var han och vad skulle han heta?

En gång, under kårhusockupationens år 1968, hade jag gått förbi ett möte där en helt annan sekt höll låda. Jag var inte så intresserad av vad som *sas* där, men desto mer och överraskande intresserad av vad jag *såg*. Där stod en ung man i talarstol och såg ut som en parodi på en 1968-student. Yvigt hår och skägg, runda glasögon och arbetsdojor, rubbet. Då och då sträckte han en något klen klasskampsnäve mot skyn när han talade.

Jag betraktade fascinerad skådespelet, utan att lyssna.

Plötsligt var han färdig och steg ner från talarstolen.

Då hör jag ordföranden säga följande:

”Vi tackar kamrat Oxenstierna för det inlägget!”

KAMRAT OXENSTIERNA. Historiens vingslag är inte nog för att beskriva vad som just då susade genom rummet. I två ord hade vi här fångat en fantastisk motsägelse.

Jag beslöt mig för att huvudpersonen skulle heta Oxenstierna. Men ett kort studium av adelskalendern – påhittade adelsnamn duger inte, det låter bara fånigt som i svensk pilsnerfilm – visade att det fanns alldeles för få personer med det namnet, högst en handfull vill jag minnas. Efter en stunds bläddrande stod det klart att Hamilton var ett mycket vanligt namn och att de vanligaste förnamnen i släkten var Carl, Gustaf, Gilbert och Ian.

Jag gjorde en kombination som ingen hade, och som ingen numera kommer att döpas till: Carl Gustaf Gilbert.

Nu var det bara att sätta igång. Alla instrument och avsikter fanns på plats.

Från och med nu växer också ett helt Hamiltonmaskineri fram, med återkommande personer och konflikter. Så frågan från gång till gång blir bara: till vad ska maskineriet användas den här gången?

När det gäller de följande böckerna kan vi alltså koncentrera oss på den frågan.

Den demokratiske terroristen (Norstedts 1987) har sitt ursprung i en svensk debatt som dök upp redan vid den här tiden: ska vi förbjuda odemokratiska uppfattningar?

Det vill säga, ska demokratin bekämpa sina motståndare med odemokrati?

Jag tycker självklart inte det och frågan är nu hur vi ska kunna använda Hamiltonmaskineriet för att diskutera den här frågan.

Ett liknande problem är ju om terrorister ska bekämpas med lagar och rättssäkerhet (det demokratiska syste-

met) eller om man ska göra ett undantag för just dem.

Men om demokratin gör undantag så upphäver den sig själv, det är en självmotsägelse.

Ska vi ägna oss åt detta problem är det bäst att flytta till Tyskland. Där har det i övrigt demokratiska systemet i praktiken infört dödsstraff för det demokratiska systemets motståndare, så att terroristerna får ”bevis” på att demokratin inte fungerar och kan provoceras att ”avslöja sig själv” och så sluts den onda cirkeln.

Hamilton är en hygglig svensk, en god demokrat på vänsterkanten med bakgrund i Clarté. Alltså. Vi placerar dessa svenska ögon mitt i konflikten, ser det tyska skeendet genom hans ögon.

Resten är, som Hamilton med sin amerikanska bakgrund kanske skulle säga, ”a piece of cake”. Det är bara att sätta igång. Alla frågor om hur är redan besvarade, och nu har vi svar på varför.

I nationens intresse (Norstedts 1988) handlar om hur politiska intressen kan upphäva de demokratiska lagarna, något jag ju själv i allra högsta grad upplevt genom en politiskt riggad spioneriprocess.

Om ett verkligt eller påstått nationellt intresse blir tillräckligt stort, kommer då systemet att kunna överse med vilka brott som helst? Kan exempelvis Hamilton begå mord, ett vanligt privat mord som ingenting har med hans tjänst att göra, och komma undan med det?

Jag började med själva frågan, inte med handlingen. Jag gick runt till Birger Elmér (den gamle chefen för IB) och andra mer eller mindre verksamma gamla spioner och ställde frågan och diskuterade kring den.

Deras svar blev ja. Med förbehållet att det i så fall måste vara ett ganska påtagligt nationellt intresse på spel, då kunde man ordna skenrättegångar och allt möjligt. Så-

dant hade hänt i vissa fall.

Det mest påtagliga nationella försvarsintresset vid den här tiden var givetvis frågan om de sovjetiska ubåtarna i vår skärgård. ”Betet” för att få hela systemet att godkänna ett privat mord skulle alltså bestå i ubåtsfrågans lösning.

Resten: a piece of cake.

Fiendens fiende (Norstedts 1989) vänder på problematiken från den föregående boken och drar den så långt det vore möjligt. Frågan den här gången blir: Finns det något läge där den svenska staten, som avskaffat dödsstraff till och med i krig, skulle låta avrätta en egen medborgare?

Det vore det yttersta grundlagsbrottet, men vore det möjligt?

På nytt gick jag min runda bland spionerna och ställde frågan. Till min förvåning svarade de ja. De påstod dessutom att det hade skett. De talade om vem som i så fall skulle bli offer: den förrymde spionen Stig Bergling, förutsatt att han verkligen fanns hos ryssarna i Moskva och arbetade för den sovjetiska underrättelsetjänsten där. De beskrev för mig hur de skulle ge sådana order, hur man skulle gå bakom ryggen på varandra och regeringen. Det var bara att anteckna och gå hem och verkställa.

Den hedervärde mördaren (Norstedts 1990) har en helt annan utgångspunkt än de två tidigare böckerna, vilkas tangent inte går att dra ut längre. Kan staten mörda så kan den, saken är utredd.

Den här gången handlar det om ett av mina favoritämnen, historieförfalskning och historieförsköning. Egentligen är det samma bok som Maria-Pia Boëthius gav ut det året, där hon gick till storms mot Sveriges undfallenhet mot Nazityskland under andra världskriget. Detta är inte precis ett historieavsnitt som är särskilt fördjupat i

vår skolundervisning och i vårt historiska medvetande.

Det slog mig att Hamilton, född 1954, Lundvall, född 1959 och Stålhandske, född 1960, förmodligen visste mer om såväl Vietnamkriget som Hannibals tåg över Alperna än de visste om Sveriges roll under andra världskriget och Sveriges samspel med Nazityskland.

Det var alltså en mycket lockande tanke att låta dessa i dubbel bemärkelse blåögda mönsterofficerare bit för bit upptäcka vad deras företrädare i tjänsten haft för sig för alls inte så länge sen.

Idén är inte så dum, men svår att dramatisera visade det sig. Det är nog den enda boken som inte kan bli film, av just den anledningen.

Vendetta (Norstedts 1991) har knappast det problemet och det gjordes ju också en lyckad film och TV-serie på boken. Här saknas inte yttre dramatik och till skillnad från *Den hedervärde mördaren* rör vi oss nu i presens, allt händer samtidigt som boken kommer ut. Dessutom är det krig mellan gott och ont.

Uppslaget till boken kom hösten 1990 när USA hade flyttat 500 000 soldater till Saudiarabien. Då stod det klart att Irak skulle utplånas och att utplåningen skulle föregås av en presskampanj om hur fruktansvärt farlig den irakiske diktatorn var för hela världen, ett oerhört hot jämförbart med Hitler osv. Sen skulle man utplåna Irak.

Eftersom den irakiska befolkningen är arabisk skulle den västerländska pressen inte se något ont i det som skulle komma att ske.

USA och FN har ju aldrig kommit på tanken att bomba Tel Aviv bara för att Israel decennium efter decennium vägrat att hörsamma säkerhetsrådets resolutioner om tillbakadragande från ockuperade områden.

Men Israel räknas psykologiskt in bland de vita.

Saddam Hussein tillhör indianerna. Ett nytt indiankrig förestod. Man omringar indianernas tältläger, skjuter in sitt artilleri och utplånar dem sen raskt, eftersom de inte har något artilleri. Därefter rider man tillbaks hem och emottager hemmapublikens hyllningar och skriver memoarer om hur tapper man varit.

Det var självklart att allt detta skulle hända redan hösten 1990.

Hur sätta in Hamiltonmaskineriet i denna psykologiska och politiska paradox?

Inte för genomskinligt, inte genom att mörda ett stort antal araber i alla fall. Men kanske sicilianare? Om vi säger att det gäller duktigt onda sicilianare, maffian?

Sen är det bara att ta fram anteckningsblock och kamera och resa till Sicilien och gå den vanliga rundan bland spioner och politiker och fråga dem hur de skulle ha agerat i det eller det läget.

Kommer vi ändå att älska Hamilton? Kommer han att tas emot vid hemkomsten som de amerikanska flyghjältarna?

Svar ja.

Ingen mans land (Norstedts, 1992) handlar om ett av vår tids obehagligaste problem. När Sovjetunionen gick under i politiskt och ekonomiskt kaos fanns bara tre ting kvar av värde att tjäna pengar på: rysk kaviar, turistsouvenirer och 27 000 kärnvapenstridsspetsar.

Till detta kommer en fullkomligt absurd valutarelation. För 1 dollar fick man då omkring 6 000 rubel. Om Hamilton vore en rysk kommendörkapten skulle han ha haft mellan 4 och 5 dollar i månadslön.

En hygglig f d sovjetisk atombomb borde kunna säljas på den svarta världsmarknaden för åtminstone 500 miljoner dollar.

Den här ekonomiska relationen gör enbart den att jag tvivlade på att jag den här gången skulle komma före verkligheten. Min bok kom ut på sensommaren 1992, och jag trodde att det jag berättar om redan skulle ha ägt rum vid den tidpunkten.

Inför ett sådant hot uppstår naturligtvis en stor politisk enighet mellan vilka huvudstäder som helst, i min berättelse mellan Helsingfors–Stockholm–Moskva–Washington, om att ingenting är ett för stort pris för att hindra att kärnvapen kommer i orätta händer. Inget politiskt pris är för stort, ingen mänsklig grymhet, ingenting.

Det är inte de politiska beslutsfattarna som tvingas ta de praktiska konsekvenserna av dessa slutsatser, det blir förstås Hamilton och några till som kommer att, ”i hela världens intresse”, tvingas uppträda på ett sätt som åtminstone rent praktiskt gör det möjligt att jämföra dem med SS.

Den enda segern är på sätt och vis samma berättelse som *Ingen mans land*. Men den här gången vänds alla begrepp från den föregående boken upp och ned. Den ende politiker som tycktes feg och handlingsförlamad i *Ingen mans land,* den finske presidenten Maunu Koivisto, visar sig nu vara den ende som hade rätt. Allt som föreföll realpolitiskt ”nödvändigt” i *Ingen mans land* visar sig nu ha byggt på förhastade slutsatser och var inte alls nödvändigt. Det som såg ut som god moral var ond moral.

Det som kunde förklaras som hjältemodiga insatser för världsfreden i *Ingen mans land* framstår nu som krigsförbrytelser. Att Hamilton och hans män inte kommer att ställas inför rätta beror helt enkelt på att de befinner sig på den segrande sidan. Segrare ställs aldrig inför krigsförbrytarrättegång, bara förlorare.

I Hennes Majestäts tjänst är en fem, sex år gammal idé

och det var väl ofrånkomligt att förr eller senare skoja till det med Hamilton på besök i James Bonds hemland. Nå, enbart skoj är nu inte avsikten. Ett genomgående tema i alla berättelser om Hamilton är att han begår brott, men klarar sig. Han ser, liksom sin mentor DG, våra svenska lagar som små praktiska hinder för den egna verksamheten. Som DG brukar formulera saken: ”Det är skillnad på Guds lagar och människans förordningar.”

Men nu, i Storbritannien, ska vi få se underrättelsemän som får Hamilton att framstå som en petig germansk lagbyråkrat. Därmed förskjuts perspektivet. Och plötsligt framstår DG:s syn på lagar och förordningar inte alls lika oansvarigt frivol som den gjort i tidigare berättelser.

En medborgare höjd över varje misstanke uppstod som idé 1991 när jag intervjuade dåvarande statssekreteraren Kjell Larsson hos dåvarande statsministern Ingvar Carlsson. Temat för vårt samtal var de politiska problem som den socialdemokratiska regeringen, i slutet på 1991 års valrörelse, skulle få till följd av Hamiltons operationer på Sicilien *(Vendetta)*.

Politiskt har problemet två sidor. Å ena sidan kommer nu ett SAS-plan till Arlanda, eskorterat av Viggenplan, med de räddade ur svensk gisslan som befunnit sig i maffians klor. Alla TV-program är där. Bilderna av räddade svenska pappor som kramas om av små blonda svenska barn på Arlanda är oemotståndliga, politiskt och känslomässigt. Just nu är inte läge att kröka ett hår på Hamiltons huvud.

Å andra sidan kan en svensk regering inte tolerera att en avdelning inom det svenska försvaret bedriver egen utrikespolitik, i det här fallet genom att genomföra ett mindre krig på Sicilien.

Följaktligen skulle Kjell Larsson och Ingvar Carlsson

då ha kommit fram till slutsatsen att alla inblandade på SSI skulle omplaceras inom försvaret, att den där operativa avdelningen inom underrättelsetjänsten skulle läggas ner. Men det beslutet skulle man visligen vänta med tills man vunnit 1991 års val. I slutet på valrörelsen skulle det nog inte vara så klokt att ge sig på nationalhjälten Hamilton, det skulle bara glädja moderaterna.

Men – förutsatt att man nu vunnit valet – Hamilton skulle inte bara sparkas. Man skulle göra honom till chef för Säpo, menade Kjell Larsson.

Först trodde jag han skämtade. Men inte alls. Det här var att slå två flugor i en smäll. Man skulle förhindra fortsatta militära äventyr av Sicilientyp. Men kanske viktigare: man skulle få en chef på Säpo som äntligen kunde få kontroll på verksamheten. De ämbetsmän man försökt med hade aldrig riktigt fått de underlydande Säpomännens respekt och blev därför förda bakom ljuset. Kjell Larssons enkla tanke var att ingen Säpoman av kvinna född skulle våga köra samma trick mot den nye chefen Hamilton. Och Ingvar Carlsson skulle alltid kunna få korrekta besked från Hamilton rörande Säpo.

Nå, nu förlorade socialdemokraterna valet 1991. Vilket passade utmärkt, eftersom jag då kunde göra tre nya berättelser i väntan på den sista. För när Hamilton blir chef på Säpo... då tar det slut.

Följaktligen hoppades jag intensivt att socialdemokraterna skulle komma tillbaks till makten 1994, för att vi då skulle kunna genomföra Kjell Larssons idé från 1991 att göra Hamilton till Säpochef.

En medborgare höjd över varje misstanke handlar om vår tids största fråga, förhållandet mellan en miljon invandrare och den mer svenska majoriteten. Säpo har kommit att bli ett vapen mot invandrarna, nu när nationens

fiender inte längre kan vara kommunister eller vänsterstudenter. Säpoanslagen hade faktiskt fördubblats i Sverige sen 1991, alltså sen Sovjetunionen upphörde att existera!

En medborgare höjd över varje misstanke blir därför inte bara den sista utan också den viktigaste av alla romanerna i serien. För det vi nu får uppleva, genom Säpochefen Hamiltons ögon, är fruktansvärt, en bild av Sverige som kommer att framstå som en mardrömsfantasi för många.

Från början trodde jag att spionromanerna skulle skapa en måttlig försäljning men mycket debatt. Det blev som bekant fullkomligt tvärtom. Men det vore mycket märkligt, tyckte jag, om inte den sista boken dramatiskt ändrade på åtminstone det där med debatten. Det var i vart fall min avsikt, boken är skriven i kallt raseri. Det blev dock ingen som helst debatt.

Och Hamilton själv? Tja, redan i *Den enda segern* fick han ett amerikanskt pass och en äkta amerikansk identitet som Charles Hamlon.

Och Charles Hamlon kan aldrig komma tillbaks till Sverige. Han finns på en strand utanför San Diego i Kalifornien. Och, som sjuksköterskan Linda Martinez konstaterade:

”Jesús! Den mannen kan aldrig dö!”

Övriga frågor om Hamilton

Det finns en del detaljfrågor som jag fått rätt ofta. Nu drar vi igenom så många jag kan komma på.

Varför måste det ta slut efter tio böcker?
Från början trodde jag faktiskt att det skulle bli tre böcker, eftersom jag bedömde att mitt eget kunskapsmaterial inte skulle räcka längre. Sen kom jag på att jag kunde intervjua mig fram – militära myndigheter har varit mycket tillmötesgående.

Den politiska utvecklingen i Sovjetunionen försenade 1992 års bok, *Ingen mans land,* flera år. Stålhandske är egentligen till för just den här boken, eftersom han talar finska, men jag har alltså släpat honom med mig genom flera böcker i väntan på den bok han var till för.

Tio är ett jämnt och bra tal. Det är så långt jag trodde jag orkade. Det här har varit som att bygga en katedral och nummer tio blev det tak som gjorde bygget färdigt.

Det finns också en betydande risk för upprepning och tomgång. Det här maskineriet kan inte rassla igång hur många gånger som helst och jag är själv glatt överraskad över att det gick att variera ända till slutet.

Hur många Hamiltonböcker har sålts i Sverige?
Omkring 5 miljoner. Genomsnittet tycks ligga kring 500 000 exemplar per bok när man lägger ihop originalutgåvan, diverse billighetsutgåvor som kommer senare och bokklubbsutgåvan.

Vad betyder det här i pengar?
Min egen bruttoinkomst på den svenska marknaden låg mellan 3 och 5 miljoner per bok. Bokförlagets inkomst var ungefär 3 gånger så stor.

Vad gör du med alla pengarna?
Min överlägset största utgift är givetvis skatt. Författare betalar inte bara skatt på sina royalties utan också sociala avgifter. Skatten är nu maximerad till 50 procent. Tillkommer alltså 35 procent i runda tal i sociala avgifter – detta för de pengar som jag tar ut i lön, alltså för personligt bruk. Jag har ingenting emot detta, eftersom jag är anhängare av ett system där de som tjänar mycket pengar ska betala mycket skatt. Genom att flytta till Irland, som Bo Baldersson, hade jag sänkt min skatt till 0, eftersom författare är skattebefriade i Irland. Det har jag inte det ringaste intresse av. Jag har inga pengar dolda utomlands. Jag är skuldfri och har just nu 450 000 på banken. Jag har gett bort några miljoner, men det är min ensak.

Hur gick böckerna utomlands?
Mellan hyggligt och mycket bra, i flera länder fanns de på bestsellerlistorna. Men ingenstans någonting som liknade den svenska försäljningssuccén. Vilket kanske inte är så konstigt, böckerna är ju skrivna för en svensk publik och från början hade jag inte en tanke på att de skulle bli översatta till ungefär ett dussin språk.

Vad är det som har skapat denna väldiga försäljningssuccé?
Det vet ingen, och lika så gott är det. Mitt tidigare personliga rekord i upplagan var 25 000 med romanen *Det stora avslöjandet*. Det är en mycket hög upplaga och jag

minns bara att jag kort funderade på om spionromanerna skulle nå så högt. Hade någon sagt att de skulle nå siffran 50 000 hade jag betraktat det som en absurditet. Nu blev det alltså tio gånger så mycket som denna absurditet.

Det väsentliga är att ingen vet och att mina gissningar inte blir bättre än andras gissningar. En sak är dock säker, vad än gnällspikarna muttrar om. Det finns inget säkert ”recept”. Det är inte så att andra författare, vilket ibland antyds, på grund av ädelt sinnelag eller konstnärlig upphöjdhet avstår från att skriva så att de skulle få fler läsare.

Om Hamiltonböckerna hade sålt i 25 000 exemplar per bok hade jag glatt uppmuntrad av detta fullföljt hela serien på samma sätt som jag nu gjort. Utan att någonsin föreställa mig någonting så fånigt som att de mycket väl kunde sälja i 500 000.

Kommer alla Hamiltonböckerna att bli film eller TV-serie?
Nej, inte *Den hedervärde mördaren*. Skeendet i den boken försiggår antingen på det inre planet eller också i olika forskningsarkiv och sånt är omöjligt att göra film av eftersom det händer för lite. Möjligen kan en moderniserad version av *I nationens intresse* bli den sista Hamiltonfilmen.

Vem är bäst som Hamilton, Stellan Skarsgård, Peter Haber, Stefan Sauk eller Peter Stormare?
Även om jag hade någon uppfattning på den punkten skulle jag inte besvara frågan. Det finns vissa saker en författare inte ska lägga sig i. Jag skriver, filmfolket gör film, det vore förskräckligt om vi skulle byta jobb.

Varför fick Hamilton-böckerna så negativa recensioner?
Det var för det första inte varit så farligt negativt som sägs. Men sant är att det fanns en tydlig negativ trend, att kritikerna blev mer och mer sura för varje gång. *Coq Rouge,* den första boken, fick 90 procents positiva recensioner. Sen sjönk det och med *Vendetta* var vi nere i 50-50. *Den enda segern,* 1993, fick plötsligt beröm. Sen blev det skäll igen.

När det sen gäller frågan om varför så är det inte tvärsäkert att författaren är rätt person att uttala sig om det. Man ska aldrig polemisera mot recensenter, det blir bara fånigt. De har ju sin självklara rätt att tycka vad de vill.

Men naturligtvis är det en oerhörd skillnad mellan svenska och utländska recensenter. I utlandet är det nästan enbart frågan om stormande bifall och jämförelser med vanligtvis John le Carré (vilket jag inte är det minsta smickrad av eftersom jag anser hans böcker är tillgjorda och i stort sett oläsliga) eller Sjöwall-Wahlöö (vilket jag blir glad för, oss svenskar emellan).

Om man ska söka några orsaker till att svenska recensenter var så påtagligt mycket mer negativa än de utländska, trots att böckerna uppenbarligen passade bättre på svenska än på andra språk, tror jag svaren finns ovan i frågorna om pengar och upplagor. De tycker det är orättvist att inte de obegripliga eller fina böckerna får lika många läsare. Och de retar sig på mina inkomster och antyder att jag medvetet får till det så att jag tjänar för mycket pengar (vilket som sagt är omöjligt; vore det möjligt skulle ni fått se på många författarframgångar!).

I Sverige ser man en motsättning mellan kvalitet och upplaga som inte utan vidare är självklar i andra länder. I Sverige är hög upplaga bevis på låg kvalitet, lustigt nog. Följaktligen presterar jag den lägsta kvaliteten i svensk litteraturhistoria.

Sågningen av *Ondskan* tog jag hårt, för med den boken hade jag mer konstnärliga ambitioner än jag hade med Hamiltonböckerna. Då var det politiska ambitioner som var huvudsaken. Jag hade turen att börja 1986, året då Palme mördades och Sovjetimperiet började spricka. Och jag hade en fantastisk tur, det är ju inte vilket decennium som helst som Hamilton härjade i: Sverige i tiden efter Palme och världen i tiden för Sovjetimperiets fall. Tänk om Alexander Dumas haft samma tur. Då hade de tre musketörerna genomlevt den franska revolutionen!

När det gäller Hamiltonböckerna kan de svenska kritikerna ta sig i brasan. Böckerna kommer ändå att överleva dem alla.

Finns det några likheter mellan dig själv och Hamilton?
Det där är, trots att det dessvärre är den fråga som jag kanske får lika ofta som den om upplagor eller pengar, den fråga som irriterar mig mest. Suck. Då tar vi det igen. Ja, det finns två likheter. Hamilton har fått överta min musiksmak och min vinsmak. I övrigt kan jag inte se några likheter. Även om jag avundas Hamilton hans förmåga att skjuta (det skulle förbättra min jakt) så tror jag han har flera skäl att avundas mig än jag honom. Jag har levt ett socialt och intellektuellt mer spännande liv.

Jag försöker göra honom till min egen motsats så ofta som möjligt. I knepiga lägen tänker jag efter hur jag själv skulle ha handlat. Därefter låter jag Hamilton göra tvärtom.

Erik Ponti är förresten med i de flesta Hamiltonböckerna så där finns ju jag själv. Hamilton och Ponti känner varandra men jag är inte helt säker på att de är stormförtjusta.

Vilken Hamiltonbok tycker du själv är bäst?
Rent principiellt – innan serien var avslutad – den jag planerade för nästa gång. Det var så länge jag upprätthöll känslan att jag kunde skriva en till. För övrigt är böckerna svåra att jämföra. Tag exempelvis *Vendetta* och *Den hedervärde mördaren,* antagligen de två mest olika böckerna. Det finns de som säger att *Den hedervärde mördaren* är bäst – eller sämst. Och sak samma med *Vendetta.*

Men det var ju kolossalt mycket enklare att skriva *Vendetta,* eftersom den yttre handlingen var naturligt spännande och dramatisk. Det gör inte boken viktigare än de andra.

Min egen favorit är *Ingen mans land.*

Varför skrev du inte själv manuskripten till filmerna?
Därför att jag själv hela tiden varit på väg framåt, in i nästa bok eller två böcker senare, när filmerna skulle skrivas. Eftersom jag samtidigt haft mitt jobb som journalist att sköta har jag helt enkelt inte haft tid.

Det finns två undantag. Jag skrev TV-pjäsen *Förhöret,* som är en dramatisering av ett enda kapitel i boken *Fiendens fiende* där Hamilton ställs inför Konstitutionsutskottet.

Som jag retsamt brukar påpeka för mina filmvänner så blev det mycket riktigt bäst så. Pjäsen vann *Prix Italia,* som kan sägas vara en sorts VM i TV-teater.

Det andra undantaget är *Tribunal* där Hamiltons vän den ryske generalen Jurij Tjivartsjev ställs inför rätta i Moskva.

Skulle det blivit bättre om du skrev själv?
Anar jag möjligen någon liten ironi i frågan? Hursomhelst, de professionella manusskrivarna ska inte under-

skattas, det är en särskild konst att kunna skriva filmmanus och jag har inte skrivit så många. Men en skillnad skulle det bli. Det skulle inte bli så mycket fel, sånt där som inte kan hända. Så fort filmskrivare får en chans hittar de på något eget och då blir det nästan alltid fel i den meningen att det blir sånt som inte kan hända, som inte är verkligt. Och det är ju tvärt emot min hela idé med serien.

Fast om det blir bättre *film* på det ena eller det andra sättet är faktiskt en helt annan fråga. Manusnissarna tror en sak. Jag en helt annan.

Finns Hamilton i verkligheten?

De flesta personerna i böckerna finns i verkligheten i den meningen att de har verkliga förebilder. Ibland är det rätt uppenbart, vilket jag också markerar med namnen, den verklige Ulf Samuelsson blir Samuel Ulfsson; Peter Sorman, Lars Kjellson, Anders Lönnh, Erik Ponti och så vidare.

Vad gäller Hamilton har jag redan berättat hur jag hittade på honom med hjälp av kamrat Oxenstierna och adelskalendern. Det byggde på en idé som den gamle IB-chefen Birger Elmér hade, att utbilda ”specialister” i USA eller England. Hur långt han hann med den idén innan jag förstörde IB för honom med artiklarna i Folket i Bild/Kulturfront vet jag inte. Och om jag visste det kanske jag inte skulle säga det.

Skämt åsido. Det finns allehanda specialister inom det svenska försvarets olika förgreningar. Naturligtvis också inom underrättelsetjänsten. Också sådana som har tränats av de amerikanska SEAL-styrkorna.

Men ingen har råkat ut för någonting som liknar Hamiltons serie av äventyr. Jag arbetar alltid på de yttersta marginalerna av sannolikhet – försöker dock att

inte gå över den gränsen; har ni hört någon enda militär någon enda gång säga att det här är inte sant eller skulle inte kunna hända?

För att få till Hamiltons osannolika serie var jag tvungen att först göra honom världsberömd. Det som så många trodde skulle bli slutet på ”den hemliga agenten” (Hamilton är verkligen inte *agent,* som betyder hyrd angivare eller spion, han är *underrättelseofficer).* Men i stället blev det så att just hans världsberömmelse gjorde att han blev i ropet eller vad vi ska säga. Hans tjänster kom att bli särskilt eftertraktade.

Vad säger de riktiga Hamiltonarna om att du använder deras namn?

Det var en del gurgel per telefon vid tidpunkten för den andra boken. En och annan äldre gentleman var upprörd över att ha en påstådd socialistisk släkting. Jag försäkrade att det för det första verkligen fanns socialistiska medlemmar av släkten. För det andra hade ju den unge sjöofficeren redan nu hedrat de militära anorna i officerssläkten Hamilton. Och värre skulle det bli. Inte sen slaget vid Narva skulle Sverige, nämligen, ha varit med om maken till det som väntade i förlängningen på denna lysande militära karriär.

Numera är det ingen som gnäller. Tvärtom, Hamilton är släktens ende världsberömde medlem och sannolikt Sveriges genom tiderna mest dekorerade officer.

Just det! Varför alla dessa medaljer på omslagen?

Idén är min egen och skälet är mycket enkelt. Jag ville för död och pina undvika allt vad blodiga glasögon och kikarsikten och handvapen hette på mina omslag. Sånt trams skulle enligt min mening sända ut fel signaler. Det här var

nämligen, menade alltså jag och menar fortfarande, inte vilka spionböcker som helst.

Medaljerna är snygga, så förlagets formgivare har inga invändningar och nu har utlandet börjat ta efter. Det framgår också på ett tydligt sätt av omslagen att vi gör en serie.

En nackdel är att jag får ägna en massa tid och sidohistorier och mer eller mindre krystade förklaringar i varje bok när det gäller just den här detaljen. Från början var det meningen att det till exempel skulle bli ”Sovjetunionens Hjälte” på omslaget till 1992 års bok. Men så upphörde Sovjetunionen och jag fick ägna en hel del tid åt vad Boris Jeltsin skulle hitta på i stället. Det visade sig att han, lagom i tid för omslaget, återupprättade den gamla ryska Sankt Georgsorden. Och så var omslaget ordnat.

På det allra sista omslaget finns det ingen medalj. Av lätt insedda skäl.

Vilka författare har du som förebilder?

När det gäller spionböcker absolut ingen, jag har skrivit betydligt fler sådana böcker än vad jag läst. I själva verket har jag bara läst två sådana böcker till slut, båda av John le Carré *(Spionen som kom in från kylan* och *Den lilla trumslagarflickan*). Men det var inte frivilligt utan skedde av tvång eftersom jag dumt nog åtagit mig att recensera böckerna. Allt annat jag bläddrat i har jag snabbt avfärdat som strunt. Det här ska nu inte missförstås på det sättet att det verkar som om jag betraktar mig själv som en överlägsen författare. Det är bara så att mina journalistiska kunskaper ligger i vägen, jag störs av att hela tiden hitta fel och det gör mig till en hopplöst otacksam läsare. Min numera avlidne gode vän Birger Elmér hade samma problem.

En gång, när han var ute och hämtade något hembränt och jag gick en sväng förbi hans bokhylla, upptäckte jag till min förvåning en bok av just John le Carré *(Den lilla trumslagarflickan,* som jag alltså läst). Jag frågade honom förvånat hur det har kunde komma sig och han ursäktade sig lite generat med att han fått den i present av någon släkting, men att han tydligen var fel sorts läsare, historien var ju omöjlig, den skulle ha spruckit redan i början.

”Du menar operationen med den där liftarflickan?” frågade jag.

”Just det”, sa han, ”det skulle ju ha spruckit redan där och sen omöjliggörs resten av handlingen.”

Jag läser alltså inte spionböcker av samma skäl som jag undviker kriminalreportage i kvällspress; det mesta är lögn och dålig dikt.

De två svenska författare som påverkat mig mest är Strindberg, som fick mig att upptäcka litteraturens kraft, och sen Jan Myrdal som fick mig att se litteraturens uppdrag.

Sjöwall–Wahlöö, vars serie om Martin Beck och de andra poliserna jag läste i en följd i fängelse, fick mig att upptäcka hur vilken som helst litterär genre kunde erövras för vilket som helst syfte. De hade ju tagit någonting så traditionellt högerinriktat som polisromanen och gjort vänsterlitteratur av den. Slutsatsen var att man kunde göra någonting liknande med spionlitteraturen.

Hur lång tid tog det att skriva en Hamiltonbok?

Ganska exakt ett år, om man räknar in alla momenten. Det som är utspritt över lång tid, och som jag utan svårighet kunde sköta samtidigt med mitt journalistiska arbete, var intervjuandet av all expertis, allt från spionchefer i verksamhet eller pension till rättsläkare, kriminaltekni-

ker och politiker. Planeringen skedde under tiden och förändrades i takt med vad som visade sig möjligt och omöjligt.

Själva *utskriften* var minst tidskrävande och har vanligen skett i ett enda sammanhang med alla telefonjack urdragna. Då fanns en hel plan i koncept och en eller flera pärmar med intervjuer och faktamaterial som relaterade sig till planen. Jag skrev i en jämn takt på tio sidor om dagen, mycket sällan mer, ännu mer sällan mindre, och slutade mitt i en mening eller mitt i ett ord. En bok som är 520 sidor lång har alltså tagit 52 dagar att skriva. Det är inte mycket att göra väsen av, man måste förstå att skrivande är ett yrke och inte en fråga om att sitta och vara inspirerad vid tända stearinljus. Och den större delen av arbetet är alltså förberedelser, research och planering.

Böckerna om Arn

Vägen till Jerusalem började i ett dystert hotellrum i Centralasien på hösten 1996. Jag satt fast i väntan på att telefonen skulle ringa om en transport ut på landsbygden, dock ytterst oklart när, och kunde inte lämna rummet.

Den enda TV-kanal vars språk jag begrep var den amerikanska CNN och framför det skådespelet blev jag under stigande desperation fast för en tidsrymd som visade sig bli 48 timmar. Det är en avsevärd psykisk påfrestning för en journalist att se på CNN under så lång tid. Man kommer snart att fyllas av mörkt tvivel på det meningsfulla i det egna yrket, på TV som en duglig nyhetsförmedlare, eller till och med den fria marknaden som möjlig sanningsförmedlare.

Emellertid tillgrep jag en sorts lek för att härda ut. Jag tog ett vitt A4-papper, delade det med ett streck på mitten och skrev två rubriker högst upp: Onda människor och Goda människor.

Varje gång i det följande som en muslimsk person förekom i bild gjorde jag en markering i tillämplig kolumn och när de 48 timmarna hade gått och telefonen äntligen ringde hade det blivit 57 markeringar. Alla, utan något som helst undantag eller tveksamhet i bedömningen, hade hamnat i kolumnen för Onda människor.

Inte vid något enda tillfälle hade jag sett en person från ett muslimskt land – drygt en miljard människor – som i normala kläder och normalt tonfall framförde en begriplig tankegång.

Vad jag sett var rasande demonstranter, män som sköt i luften med automatkarbiner, brände bildäck och amerikanska och israeliska flaggor, eller hängde dockor som föreställde Uncle Sam, kvinnor i fotsida slöjor som övade pistolskytte eller kastade handgranater, unga män eller barn som kastade sten, män som utövade främmande religiösa ritualer eller gisslade sig själva blodiga – sammantaget en vrålande hotfull och skoningslöst hatisk massa av fanatiker och galningar.

Det jag sett var alltså kriget, det pågående tredje världskriget, den del av kriget som är ofrånkomlig i varje långsiktig strategi: demoniseringen av fienden.

Just som i CNN måste det ha låtit för drygt 900 år sedan i den tidens motsvarighet, den katolska kyrkans budskap till hela världen. Från det ögonblick då påven Urban II proklamerade det Heliga kriget, korstågen till det Heliga Landet, förvandlades fienden till demoner med, bokstavligen, svans och horn i pannan.

När de första korsfararna kom till det Heliga Landet tycks de ha varit till den grad uppfyllda av tanken på fiendens djuriskhet att de förföll till kannibalism. Kriget börjar alltid i kampen om våra sinnen; visa oss bilder på demoner tillräckligt många gånger så skall vi utan att tveka döda dem alla, i all synnerhet som vårt krig är Heligt, för den enda sanna läran om Gud eller för demokratin och allas vår frälsning.

Alltså måste jag skriva berättelsen om hur detta krig såg ut första gången, från år 1096 och framåt. I all synnerhet som jag skall tvingas se attackplanen lyfta och starta från hangarfartyg och påstått smarta bomber träffa påstått smarta mål i av censuren godkända TV-bilder för resten av mitt liv. Ty även detta andra Heliga krig mot islam kommer att bli mycket långt.

* * *

Berättelsen om den europeiske korsriddaren kan i stort sett bara läggas upp på ett sätt. Utgångspunkten är given både av den faktiska historien om korstågstiden och av det som är på väg att ske i vår tid. Så långt finns inte mycket att grubbla över. Det måste bli tre delar:

Del I: Ung man växer upp i det kristna Medeltidseuropa, proppas full med propagandan om saracenernas ondska och den salighet som följer av att offra sitt liv i det Heliga kriget. Ung man reser väl rustad och fylld av förtröstan till Jerusalem.

Del II: Inte längre så ung man har tillbringat något decennium eller två i det Heliga Landet. Det mesta av det han trodde på som barn om saracenernas ondska är bortsopat av den verklighet han levt i. Den muslimska kulturen visade sig överlägsen den europeiska på alla områden och besegrad ger han upp och beslutar sig för att återvända och bättre tjäna Guds sak i hemlandet.

Del III: Något äldre korsriddare återvänder till sin hemtrakt och står snart inför problemet att för misstänksamma, indoktrinerade och okunniga släktingar och grannar försöka förklara att allt inte var så enkelt och gott med det Heliga kriget. Han bör få svårt att vinna gehör för så kätterska tankar men överbevisar sin omgivning genom att handgripligt, kanske med hjälp av medföljande muslimska vänner, bygga en bättre värld än den han lämnade.

Så långt berättelsens ram. Så långt är allt självklart. Men genast därefter infinner sig den första stora frågan vars svar kommer att bli allt annat än självklart:

Talar vi således om en fransk riddare?

Majoriteten av korsriddarna var fransmän (franker)

och vår huvudperson borde realistiskt sett komma från exempelvis Carcasonne i södra Frankrike eller från Bourgogne där han skulle varit nära att bli munk och vinodlare i stället.

Nej, min riddare bör vara svensk, även om det är mindre realistiskt. Dock skriver jag i första hand för en svensk publik, i andra hand för en skandinavisk, och ber jag mina läsare om något så i och för sig orimligt som att de skall kunna identifiera sig med en människa från Medeltiden så måste han åtminstone vara från våra egna hemtrakter.

Nästa avgörande fråga har med tiden att göra. Skall korsriddaren uppleva de kristnas största seger eller deras största nederlag?

Den frågan kom att förändra hela mitt projekt och flytta berättelsens tyngdpunkt från konfrontationen mellan kristendom och islam, det som var min ursprungliga avsikt, till frågan om hur Sverige uppkom som stat och nation. Men det hade jag ingen aning om när jag skulle välja tidsepok.

De kristnas största seger, när de mer eller mindre mirakulöst erövrade Jerusalem år 1099, är en fruktansvärt grym händelse. Under tre dagar dödade de allt levande som fanns i staden – alla människor och all boskap, alla barn som försökt gömma sig, alla äldre orkeslösa som varken kunde försvara sig eller ens försöka fly, stacks och höggs ihjäl med lans och svärd. Jerusalems judar tog sin tillflykt till den stora synagogan för att be till sin hårde Gud om Hans räddning. De kristna erövrarna barrikaderade då synagogan utifrån, släpade fram ved och tjära och brände helgedomen och alla dem som fanns där inne.

Under dessa dagar, berättar samtida vittnen, flöt blodet ankelhögt i Jerusalems rännstenar. De kristnas besinningslösa grymhet kan bara jämföras med bibliska berät-

telser eller med det som sker idag.

Och just där stöter jag på ett avgörande berättarhinder. Om jag skulle börja moralisera över kristna övergrepp i Mellanöstern så kunde mina avsikter te sig alltför genomskinliga. Nutidens läsare är förhärdade av värre grymheter än de som utspelade sig vid Jerusalems erövring år 1099; att 750 000 barn dog i Irak under det senaste decenniets systematiska krigföring med kemiska och biologiska medel (utbombning av reningsverk och förbud på reservdelsimport) upprör bara en liten del av den västerländska opinionen.

Dessutom är förlorarens erfarenheter alltid mer intressanta än segrarens. Och när Saladin återerövrade Jerusalem år 1187, och hela den dåtida världen väntade sig en ohygglig hämnd för de kristnas illdåd när de våldtog den Heliga staden, så gjorde han tvärtom. Han skonade Jerusalems kristna befolkning och beskyddade de kristna kultplatserna. Därmed blev han den ende muslim i världshistorien som otvetydigt uppfattats som hjälte i den västerländska historieskrivningen och mytbildningen. Mer än så, man kan med fog hävda att det är just Saladin som är urbilden av krigaren med ridderliga ideal så som han snart skulle stiga fram i den europeiska sagovärlden. Först var Saladin. Därefter kom kung Arthur, Lancelot, Parsifal och de andra riddarna kring runda bordet.

Men det finns också en annan viktig aspekt på den förlorande korsriddaren. Ty under återtåget till Europa överfördes en kulturskatt från det Heliga Landet, så rik i alla avseenden att det blev förutsättningen för den uppblomstrande Renässansen.

Även om Europa förlorade det Heliga kriget mot islam rent militärt, så vann vi oändligt mycket mer i kulturella, vetenskapliga och ekonomiska avseenden än våra

besegrare. Till och med den grekiska filosofin, översatt från arabiska, kom till stora delar tillbaka till Europa med dessa förlorare.

Med sådana utgångspunkter är det fullkomligt självklart att min huvudperson måste befinna sig i det Heliga Landet vid tiden för Jerusalems återerövring. Och eftersom han då borde vara en man med bred erfarenhet, men inte för gammal för att kunna återvända hem med viss övertalande kraft, så måste han alltså vara född omkring 1150.

Den enkla och berättartekniskt logiska slutsatsen förde mig in i ett historiskt äventyr som jag inte på minsta vis hade förutsett. Och jag som praktiskt taget inte visste någonting om svensk Medeltid. Det var nu, när jag åtminstone visste vilket århundrade som gällde, som jag skulle lära mig det. Aningslös gick jag till studerkammaren.

* * *

Den första något snopna insikten när jag skulle konstruera en svensk riddare född omkring 1150 var att då finns inget Sverige. Väl etablerade kungadömen finns i Danmark och Norge. Stora delar av de områden som en gång skall bli Sverige lyder alltså under Danmark och Norge och det vi idag något svepande kallar Norrland hör snarare till storfurstendömet Novgorods intressesfär. Inklämt mellan dessa jämförelsevis väl organiserade maktområden ligger Västra och Östra Götaland och Svealand. Det är nästan tvåhundra år innan ordet Sverige skall dyka upp första gången i text. Det är ännu drygt hundra år kvar innan Stockholm kommer till som stad och politiskt centrum.

Varifrån i dessa relativt outvecklade landskap kommer

då min korsfarande riddare? Svealand, min första spontana gissning, visar sig snabbt inte vara till att tänka på. Där rådde Oden, Tor och mörker. Svealand hade sin storhetstid bakom sig och eventuella stordåd av uppländska vikingar är sedan länge glömda. Däremot höll en helt ny ekonomi baserad på jordbruk i stället för sjöröveri på att växa fram nere i Götaland. En betydligt mer uthållig ekonomi, som det skulle visa sig. Grunden för staten Sverige lades på åkrarna och inte med improviserad plundring på andra sidan havet.

Min korsriddare, född omkring 1150, bör alltså komma från området runt någon av tidens stora samlingsplatser Skara eller Linköping. Och eftersom jag behövde en något sånär viktig historisk händelse, helst med religiös innebörd att bottna i, passar invigningen av Skara domkyrka just år 1150 perfekt.

Den korsriddare, således från trakten runt Skara, som jag skall berätta om måste vara en typisk representant för sin tids kristna tro. Hos honom får inte finnas något tvivel, ingen tvekan om vad som är rätt eller fel i kriget mot de otrogna, därvidlag måste han vara lika fast övertygad som en ledarskribent i Dagens Nyheter i vår tid.

Här finns nu en fara som den något sånär flitige studeranden av Medeltiden dock upptäcker ganska fort. Nämligen att göra riddaren till en enkel fanatiker, en vidskepligt, okunnig barbar och därmed sinnebild för våra envist kvardröjande föreställningar om ”den mörka Medeltiden”.

Våra fördomar om Medeltiden sägs ursprungligen ha odlats av Renässansens furstehov där man sade sig ha nått upp till ljuset och att tiden dessförinnan var just mörker. Och mörker och elände är nog fortfarande de flesta människors association inför Medeltiden. Vi föreställer oss en

skräckkammare som ser ut som en film av Ingmar Bergman, jämmer och vidskepelse. Ordet ”medeltida” är dessutom ett av det politiska språkets mest populära skällsord, inte minst när det gäller muslimska länder i tredje världen.

Ett av studerkammarens första stora problem blir därmed det medeltida mörkret. Men tursamt för mig, och till glädje för oss alla, har den historiska forskningen omvärderat Medeltiden rejält under de senaste decennierna. Exempelvis har Michael Nordberg nog med en enda bok öppnat ögonen på många svenska läsare, bokens titel är sannerligen inte vald av en slump – *Den dynamiska medeltiden*. Det är en sådan bok som får läsaren att känna sig upplyft till en ny insikt (och lurad i det förflutna). Maja Hagermans lovprisade bok *Spåren av kungens män* är en mer journalistiskt skriven motsvarighet.

Medeltiden var alltså en dynamisk tid av utveckling och stora förändringar, särskilt i det blivande Sverige. Med alltfler resande munkar och tidiga handelsmän färdades idéerna snabbare. Och de viktigaste budbärarna uppe i det yttersta Norden var utan tvekan kyrkans folk, munkarna. Den förändring som kom med dessa kristna pionjärer var, som jag kunnat föreställa mig den, inte främst liturgisk. Det var snarare en vetenskaplig, teknisk och ekonomisk förändring som kristendomen förde med sig. Man började så vete på både hösten och våren. Man skapade en ny ekonomi av spannmålsöverskott, räknade om det först i tunnor säd och saltat fläsk och senare i mynt.

Vattenkraften förvandlade det som varit varje gårds husbehovsarbete till en mindre industri – och snart blir tvister om tillgång till vattenkraft ett av den svenska Medeltidens dominerande juridiska problem. För att skapa ordning i en expanderande ekonomi behövdes ordnad byrå-

krati och därmed en byråkrati med våldsresurser, början till en statsbildning.

När kristendomen kommer till Sverige är det alltså mycket mer än en religion, det är visionen av ett helt nytt samhällssystem. Det är modernitet och utveckling och det blir snart dags att släppa slavarna fria. Inte bara för att de har en själ enligt kristen uppfattning utan kanske mer av ekonomiska anledningar. Man tjänar sannolikt mer pengar på deras arbete om man håller dem som arrendatorer och skuldsatta nybyggare än som slavar som skall hållas varma och utfodrade under hela det mindre arbetsintensiva vinterhalvåret.

Kristendomen innebär en revolution i det primitiva nordiska stamsamhället, och det är snarare det man bör ta fasta på än allehanda föreställningar om att det i teologiskt avseende var en religion starkt uppblandad med äldre tiders vidskeplighet och naturreligion. Ser vi bakåt i tiden så gäller det att inte göra det med nutidsmänniskans historiska arrogans. Idag är vår tro svag – själv är jag inte troende – och vi kan ha svårt att föreställa oss den kristne korsriddarens fundamentalistiskt orubbliga tro på sin Gud. Men då bör man ställa sig två frågor.

För det första. Vad var alternativet?

Det var Oden, Tor och mörker.

För det andra. Hur hade jag själv blivit om jag fötts 1150?

Förhoppningsvis en människa som insåg att kristendomen var det nya stora projektet som pekade fram mot en bättre värld.

Därför beslöt jag att göra min korsriddare till en man av ren och orubblig tro, en sorts pastisch på den enda egentliga litteraturen från hans egen tid, helgonlegenderna.

* * *

Den kortfattade men fantasieggande historiska kunskap vi har om Fru Sigrid passade mig som hand i handske, i flera avseenden. Såvitt vi vet skänkte Fru Sigrid ett betydande jordarv vid Varnhem till cisterciensermunkarna som dittills hållit till ute på Lurö i Vänern. Detta inträffade ungefär samtidigt med invigningen av Skara domkyrka.

För denna donation utsattes hon för både stark kritik och häftiga påtryckningar från en del släktingar. Erik den heliges drottning Kristina kan ha varit en av dem, Erik den helige själv kan vara identiteten bakom ”en ond man” som också verkade för att göra gåvan ogjord. Fru Sigrid tvekade och för sin tvekan drabbades hon av Guds straff och dog i spetälska, sannolikt försonad på dödsbädden. I sinom tid kunde dock munkarna i Varnhem behålla sin gåva och där uppstod Nordens förnämsta cistercienserkloster.

Denna kortfattade historiska berättelse rymmer väldiga möjligheter för fantasi och spekulation. Den trista tolkningen, som en modern människa med hela sitt otympliga bagage av fördomar om ”den mörka Medeltiden” riskerar att välja i första hand, vore att Fru Sigrid var en halvtokig religiös fanatiker som trodde sig kunna köpa sig gräddfil till det himmelska paradiset. En sådan tolkning skulle åtminstone ha fallit sig mest naturlig några århundraden senare när den protestantiska propagandan mot det katolska avlatssystemet börjat få djupverkan.

Men Fru Sigrid tvekade ju, hon rentav drog på sig en Guds straffdom för denna tvekan, vilket i så fall avsevärt borde ha förlängt den tänkta gräddfilen till salighet. Hon vägde för och emot. Därmed ligger det närmare till hands att föreställa sig att hon var en rationell människa sna-

rare än religiös fanatiker.

I så fall var hon en politisk visionär, en kvinna som såg vad kristendomen – och cisterciensermunkarna – representerade rent konkret: ett helt nytt samhällssystem, människans framtid på jorden snarare än i himmelriket.

Där har vi hans mor!

Dessutom uppstår en rimligt naturlig anknytning till cisterciensermunkarna i Varnhem som kan bli nog så betydelsefull, om jag av det gossebarn hon föder i det primitiva Västergötland år 1150, skall kunna göra något så gissningsvis ovanligt som en västgötsk korsriddare. Vägen till Jerusalem kommer att gå via klostret i Varnhem.

Praktiskt nog förtäljer inte historien något bestämt om vilken stormannasläkt Fru Sigrid tillhörde. Jag får därmed poetisk licens att placera henne varhelst i Skaras närhet som kan passa.

Vad som kan tyckas som ett sidospår, men ändå viktigt för mig, är att jag med Fru Sigrid som utgångspunkt kan börja historien med en politiskt visionär kvinna i kamp mot reaktionära manliga släktingar. För när jag skall skriva den här berättelsen har jag i tio års tid vistats på halvtid i underrättelseofficeren Carl Hamiltons strikt manligt begränsade värld.

Det finns de som påstått att romanerna om Carl Hamilton inte i första hand kännetecknas av djuplodande och psykologiskt skarpsinniga kvinnoporträtt. Jag är benägen att hålla med.

Ty med även minimala krav på realism i framställningen vore det omöjligt att placera kvinnor i intressanta och viktiga roller i Hamiltons värld. I rådgivarkretsen kring statsminister Carl Bildt eller på Högkvarterets underrättelsestaber är tillgången på kvinnor som sköter kvalificerade arbetsuppgifter begränsad.

Däremot finns ingenting som säger att det förhöll sig på samma sätt i den tidiga Medeltidens stamsamhälle i Västra Götaland som i 1990-talets rådgivarstab kring den svenske statsministern. Jag tror nämligen att det är ett vanligt fel att se historien som en ständigt stigande klättring mot ljuset, ungefär som i renässansmänniskornas föreställning, idag har vi kommit närmare än igår. Vid 1900-talets början slogs suffragetterna för kvinnlig rösträtt, idag gäller kampen lika lön. För 850 år sedan skulle kvinnans ställning således ha varit 850 gånger sämre än idag.

Så tror jag inte det ligger till. I det västgötska klansamhället år 1150 var det två förmågor som höll ätten vid liv. Den ena var att i kärva lägen kunna slå ihjäl fienden med vapen. Den andra var att kunna få sin dotter gift med hans son.

Om det planerade äktenskapet blir lika viktigt i politiken som militär taktik så kommer kvinnor i ett sådant samhälle att få en betydligt starkare ställning än på suffragetternas tid 750 år senare.

Fru Sigrid är alltså ett fynd. Med den starka, visionära kvinnan som grund muras resten av berättelsen.

* * *

Eftersom vår historiska kunskap inte täcker in de närmare omständigheterna i Fru Sigrids familjebakgrund är jag fri att placera henne varsomhelst i Västra Götaland. Mer eller mindre på måfå började jag leta efter ett hem, en borg, åt Fru Sigrid. I en då helt nyutgiven doktorsavhandling om borgar och befästningar i det medeltida Sverige fann jag plötsligt en trött läskväll – det finns många borgruiner att välja mellan! – några rader om Aranäs i

Västra Götaland som fick mig att stelna till:

”Huvudbyggnaden saknar motsvarigheter i Skandinavien, men påminner om nordfranska donjoner från 1000- och 1100-talen. Det är mycket möjligt att byggherren eller byggmästaren hade sett och influerats av dessa.”

Där har vi honom, den hemvändande korsriddaren! Fru Sigrid var alltså husfru på Aranäs borg vid Vänerns strand, något sydväst om Mariestad.

Vem som ägde borgen på 1100-talet vet man inte. Men 1304 noteras att rikets marsk Torgils Knutsson hade ett viktigt möte på sin borg Aranäs. Torgils Knutsson tillhörde folkungaätten och via det spåret kommer vi rakt in i den våldsamma maktkamp som skall leda till det svenska rikets födelse. Det kan inte vara dramatiskt fel, tänkte jag lite aningslöst eftersom jag ännu läst in mig för lite för att veta vilket minfält jag nu närmade mig.

Men Fru Sigrid är alltså ingift i folkungaätten och husfru på Aranäs när hon år 1150 föder en gosse, också han folkung således, som skall bli min riddare i det Heliga Landet.

Nästa logiskt ofrånkomliga fråga blir då vilken samtida kyrka som herrefolket på Aranäs besökte för de mer eller mindre obligatoriska mässorna och julbönerna. Svaret på den frågan välter hela historien åt ett nytt håll. Dessutom visar det att jag borde ha börjat med att leta efter en kyrka snarare än en borg, men att min okunnighet kompenserades av en lika oförutsedd som oförtjänt tur.

Forshems kyrka, på bekvämt ridavstånd från borgen Aranäs, är den enda medeltida kyrkan i Norden som inte är tillägnad något helgon, vanligtvis Jungfru Maria, utan Guds Heliga Grav.

Guds Grav finns förstås i Jerusalem i den Heliga Grav-

ens kyrka och så var det redan på 1100-talet. De höga beskyddarna av Guds Grav var Tempelriddarna, en av historiens mer udda organisationer, en blandning mellan en munkorden, internationell storbank och stridande elitförband som åtminstone alla som sett filmen Ivanhoe känner till. Ivanhoe besegrade med lätthet alla sina fiender, utom Sir Bois-Guilbert som var just tempelriddare.

Och Tempelriddarna var nära förenade med Cistercienserorden. Ordensgrundaren Bernard av Clairvaux skrev på påvlig instruktion det regelverk som de stridande bröderna hade att rätta sig efter. Om Fru Sigrids son således av någon anledning hamnar i klostret på Varnhem, med vilket hon som donator måste ha de bästa förbindelser, så är steget inte långt för vår unge man över till korstågstidens mest sägenomspunna riddare. Därmed skulle jag också i förbifarten ha löst problemet med det inte helt realistiska i tanken på en riddare från Västra Götaland i stället för Sydfrankrike.

Några hyllmeters läsning senare befinner jag mig på min första studieresa i Västergötland. Jag vill stå på de platser jag skall beskriva, tänka mig hur landskapet såg ut runt Aranäs med högre vattenstånd och gles ekskog snarare än planterad gran i omgivningen. Jag vill stå uppe vid Gudhems klosterruiner och fantisera om hur Hornborgasjön är mycket större än idag, ett väldigt glittrande träsk där nere och, möjligen i en mindre förorenad luft än idag, klar sikt ända till de två domkyrkotornen borta i Skara.

När jag kom till Forshems kyrka var jag relativt väl inläst på det som förefaller viktigast, Forshemsmästarens stenreliefer och tolkningen av dem. På en av relieferna ser man kyrkans donator överräcka kyrkans nycklar till Gud, kyrkan i mitten och Forshemsmästaren själv på andra

sidan. Donatorn är en riddare, det framgår av hans häst med sadel och stigbygel och hans ringbrynja. Där står han, den man som ensam i Norden bestämde att den kyrka han lät bygga skulle tillägnas Guds Grav. Min ännu namnlöse huvudperson av folkungaätten finns alltså på bild. Det är en svindlande tanke.

Jag går andäktigt runt kyrkan och betraktar Forshemsmästarens bilder. Det är en dag med skarpt ljus och detaljerna väl synliga. På en relief på andra sidan kyrkan står Gud Fader och räcker med ena handen en bok (kunskapens eller Bibeln) till Paulus och med den andra räcker han Petrus nyckeln till himmelriket.

Men där finns en detalj som ingen har påpekat. Alldeles ovanför Guds huvud syns än idag ett tydligt tempelriddarkors.

Det är en förstummande och överväldigande upptäckt. Ett kort ögonblick känns det som om min historia, som jag undan för undan försöker snickra ihop med en tredjedel kända fakta och två tredjedelar gissning, faktiskt är sann.

Ingenting huggs in i sten av misstag, slarv eller av plötsligt infall. Den som vill bli läst om tusen år måste vara noga med detaljerna och är väl medveten om det.

På ännu en av Forshemsmästarens bilder upptäcker jag tempelriddarkorset. Och om man betraktar den bild som måste ha varit viktigast av dem alla, åtminstone för den som betalade och hade mest att säga till om, gruppen med Gud, donatorn och stenmästaren, så förefaller den beskuren och flyttad. Den nya sentida inramningen smiter för nära Guds huvud; fanns det även där ett tempelriddarkors?

Om en eller flera tempelriddare kom hem till Västra Götaland vid tiden kring sekelskiftet mellan 11- och 1200-talen så kan man med lite fantasi, tillåtet för mig i mycket

högre grad än för historiker som måste hålla sig till fakta, kanske förstå bakgrunden till två militära mirakel inte långt härifrån, slaget vid Lena år 1208 och slaget vid Gestilren år 1210.

Det politiska läget år 1208 är att den unge kung Erik Knutsson har fördrivit sin rival om kungakronan och sina bröders mördare kung Sverker. Erik Knutsson har folkungska och norska allierade på sin sida. Men Sverker har en ännu starkare man på sin sida, kung Valdemar Segraren av Danmark.

Skillnaden mellan landskapet Västra Götaland, i lösligt stamförbund med Östra Götaland och Svealand, och stormakten Danmark är vid den här tiden himmelsvid. Kung Valdemar Segraren av Danmark bär inte sitt tillnamn för intet. Hans härar har segrat sig genom Tyskland och han är på väg att upprätta danska kolonier runt Östersjön. För hans segervana yrkesarméer måtte det ha tett sig som en enkel sak att genom ett enda dråpslag snabbt införliva provinsen Västra Götaland med det växande danska väldet. Skåne var ju danskt, uppmarschen enkel.

Den danska armé som gick till anfall vid Lena bestod enligt medeltida uppgifter av 18 000 man. Men sådana sifferuppgifter tycks i regel vara våldsamt överdrivna. Dock vore även hälften så många, enligt 1200-talsmått, en väldig krigshär. Utgången borde ha varit given, en lätt och snabb dansk seger.

Exakt vad som hände när den erikska ättens anhängare, folkungar och en del norska allierade, mötte den danska hären vid Lena i januari år 1208 får vi nog aldrig veta. Men hur det slutade vet vi. Danskarna förintades. Blott en handfull överlevande kunde återvända till Danmark. Och bland dem fanns kungapretendenten Sverker

och hans ärkebiskop Valerius. Slutsatsen av detta bör vara att de, som sist tillfångatagna, helt enkelt benådades.

Man kan grubbla åtskilligt över hur en västgötsk försvarsstyrka kunde vinna en förintelseseger över tidens nordiska stormakt Danmark. Eftersom säker kunskap saknas måste det vara tillåtet att gissa sig till förklaringar.

I en folkvisa, författad minst hundra år senare, finns emellertid följande gåtfulla rader, i moderniserad språkdräkt:

Pilarna från de swensko
föllo så tätt som bonden
kastar sitt korn på åkern.

Vad vill min medeltida kollega säga mig med detta? Inte tror jag att han vill meddela något så ytterligt trivialt som att man använde sig av pilbågar under krig på tidigt 1200-tal. Däremot vill han med sin bild beskriva pilar som kommer på ett ovanligt sätt, tätt tillsammans och många på en gång. Det var just denna oväntade och överväldigande kraft som ledde till segern.

Om det fanns en före detta tempelriddare bland västgötarna så hade han med sig kunskap om detta vapen, långbågarna som introducerades av kung Richard Coeur de Lion (Lejonhjärta) i det Heliga Landet på 1190-talet.

Långbågarna, senare i historien använda av framför allt engelsmän med stor framgång i många kända medeltida slag, var ett förödande vapen mot en framstormande ryttararmé. På engelska heter det att ”the sky went dark” och det var vad som bokstavligen inträffade om flera tusen man samtidigt avfyrade sina pilar. Om avståndsbedömningen stämde i avfyringsögonblicket, med tur, skicklighet eller Guds hjälp, och pilsvärmen landade mitt

i en anstormande ryttarstyrka blev effekten fruktansvärd och förvandlade inom några sekunder anfallet till ett virrvarr av fallna och sparkande hästar och riddare mer skadade av sitt fall än av pilarna. I det ögonblicket kunde fotfolket anfalla och bärga segern.

Till och med Saladins kavalleri led ett förkrossande nederlag första gången de mötte detta vapen. Dessutom är det ett vapen som är relativt lätt att mobilisera. För att träna sig till en skicklig bågskytt som skjuter med precision och avsikt att träffa ett bestämt mål behövs ett halvt liv. För att stå på led tillsammans med tusen andra bönder och trälar och sikta snett upp mot himlen och släppa iväg pilen på en given signal behövs knappast någon träning alls. Den som först förde kunskapen om detta vapen till Norden förändrade villkoren för krig.

Och vilken kandidat vore mer tänkbar än en tempelriddare, den man vi kan se i stenrelief på Forshems kyrka än idag?

När Valdemar Segrarens nya armé kom tillbaka för revansch, två och ett halvt år senare vet vi lite mer om den västgötska segern. Denna gång var det kavalleri som fällde avgörandet, för första gången i svensk historia.

Rida kunde alla på Medeltiden. Det är en sak. Men för att få ett medeltida kavalleri att fungera krävs stor möda på att träna samband, samtidighet och blandad reträtt och framryckning. Just det som Tempelriddarna, den kristna världens främsta kavallerister vid den här tiden, behärskade till fulländning.

Det fanns således ett och annat att fundera över efter upptäckten av tempelriddarkorset i Forshemsmästarens stenbilder. Där finns kanske till och med förklaringen till att Västra Götaland inte införlivades i det mäktiga danska väldet i början av 1200-talet och till att jag således skri-

ver och talar svenska och inte danska.

En sådan hjälte som berättelsen nu lutar åt, som dessutom skall bli helgonlik, måste förstås ha ett namn som omedelbart sätter sig i minnet. Han är folkung, det tror jag mig nu veta. Folkungarna hette sådant som Birger, Eskil, Karl, Torgils och Magnus med de kombinationer som uppstår vid fadersnamn – Eskil Birgersson, Torgils Magnusson och så vidare.

Magnusson är bra, det för tanken till den verklige riksgrundaren Birger Magnusson jarl. Men förnamnet måste ha en större grafisk slagkraft så att det sätter sig i minnet omedelbart.

Aranäs, numera Årnäs eller Arnäs, riddarens barndomshem, är bra… och Arn Magnusson är just ett sådant namn man inte glömmer. Varde Arn!

Arn kommer vid mycket unga år att hamna i Varnhems kloster för att få hela den bildning och militära utbildning som är nödvändig för resan till Jerusalem. Det går att ordna med hjälp av något mirakel. Medeltiden är full av mirakelhistorier eftersom Gud och framför allt helgonen ingrep mer ofta i människors liv på den tiden. Barn råkade ofta ut för olyckor, inte minst om de bodde i närheten av höga byggnader där små gossar förr som senare pläga klättra.

En känd mirakellegend handlar om en liten gosse som klättrade upp på en hög mur för att få tag på en tam kaja på rymmen. Det var vinter, han halkade och slog sig – som vi måste tolka berättelsen idag – medvetslös i fallet. Föräldrarna som trodde att han var död bad om ett mirakel och lovade att skänka sin son till Guds arbete bland människorna på jorden om han finge leva. Miraklet inträffade och de höll sitt löfte.

På så vis kommer Arn Magnusson som mycket ung att

hamna bland cisterciensermunkarna i Varnhems kloster. Därmed är två problem lösta. För det första är vägen till Jerusalem nu utstakad på ett något sånär trovärdigt sätt. För det andra slipper jag i långa stycken ifrån det fornnordiska språket och kan fly in i tänkt översatt franska och latin, vilket är mycket lättare.

* * *

Jag skall nämligen skriva tre romaner från Medeltiden utan att veta hur folk talade och tänkte på den tiden. Det finns inga skriftliga källor som kan ge någon vägledning. Fragment av kyrkliga böneinstruktioner eller psalmer säger ingenting, de är dessutom på latin. Runstenarnas meddelanden är minst sagt lapidariska: Ödgrim for till Jorsala. Finn reste stenen. Punkt slut.

Jag skall försöka röra mig i en tid före den allmänna skrivkonsten, inte ens stormännen kunde läsa och skriva. Möjligen kunde en del rista runor i träpinnar som man ibland faktiskt sände varandra som brev (som har ruttnat för länge sedan och dessutom torde ha varit nog så kortfattade de också).

Men den isländska sagan, Snorre Sturlasson är ju just en 1200-talsförfattare! invänder nu många.

Förvisso. Men jag har ett särskilt kollegialt problem med Snorre. Jag vet inte om han är journalist eller författare.

Jag är medveten om att det för somliga kan te sig som ett litet problem eftersom alltför många av somliga tror att det är en obetydlig skillnad mellan författare och journalister. Men så är det inte. Det en journalist skriver är sant i den meningen att det bygger på faktiska iakttagelser. Det är i vart fall principen.

Det däremot en författare skriver är en blandning av fantasi, lögn, faktisk sanning och idealiserande moralpredikan där ingredienserna kan blandas hursomhelst.

Men när en isländsk man, enligt sagan, rycker ut en pil som just träffat honom i bröstet, tankfullt betraktar några rester av kransartärerna som hänger på pilspetsens hullingar och då lugnt konstaterar att han hade mycket fett kring hjärterötterna och således levde ett gott liv, och därvid faller död ned – så tror jag inte att kollega Snorre gjort en ren, faktisk iakttagelse. Jag tror den jäkeln hittar på som en författare och att han möjligen framställer ett manligt ideal, hans eller andras föreställning om hur hjältar borde dö (fast de dog skrikande i ångest och smärta). Som sanningsvittne och journalist kan jag inte använda kollega Snorre. Människorna var inte så som han beskrev.

Däremot kan jag använda mig av språkliga klanger från den isländska sagan, eftersom detta *sound* sitter innerst i örat på varje nordisk läsare.

Dock, för mycket av den varan och det blir löjligt och låter som ett studentspex av Hasse Alfredson i Lund:

Han reste sig upp och kvad:
Mig lystes av honom
lusen läsa!

Å andra sidan kan jag inte använda ett journalistiskt språk, som i Hamilton-romanerna. Där var det en fördel, där skulle jag imitera nutidens *sound*, ett språk som komme det från en Rapport-sändning och bara meddelade faktiska händelser under den löpande nutidskrönikans gång. Konstfärdigheter i det språket skulle bara ha stoppat upp läsaren och brutit illusionen av att texten var ”sann”.

Här fanns alltså två fallgropar, jag befinner mig mel-

lan en Scylla och en Karybdis. Skriver jag för modernt uppstår aldrig illusionen av att vi verkligen är hos Arn Magnusson, rider vid hans sida och förstår hur han tänker.

Använder jag mig av för mycket språklig parodi hämtad från den isländska sagans klanger så blir det i värsta fall studentspex, vilket vore förödande för ämnets allvar, det Heliga kriget mot islam och vårt förhållande till invandring.

Avvägningsproblemet kan synas olösligt. Risken att se ut att försöka plagiera Sigrid Undsets *Kristin Lavransdotter* eller Frans G. Bengtssons *Röde Orm* skall inte heller underskattas; jag vågade inte läsa om Röde Orm förrän jag hade skrivit den första boken av rädsla för att fångas in i hans manér.

Efteråt, när jag läste *Röde Orm*, fann jag till min lättnad att risken varit ganska liten och till det fanns ett bestämt skäl. Röde Orm blev någon sorts kristen vid slutet av 900-talet och hans katolicism var, försiktigt uttryckt, långt ifrån teologiskt strikt och hans trosbekännelse löd:

”Det finns ingen Gud utom Gud och Jesus är hans profet.”

Vilket är en charmerande sammanblandning mellan kristendom och islam. Men på Arns tid 150 år senare hade det uppstått en jämförelsevis sträng ordning och Synden, om vilken Röde Orm visste föga, åtminstone i teologiskt avseende, hade gjort sin stora entré i människornas liv. Det var både enklare och roligare att vara kristen på 900-talet än på 1200-talet och därav den avgörande skillnaden i Röde Orms världsbild och språk och Arn Magnussons.

Dock läste jag även en essä av Frans G. Bengtsson om hur han grubblat över språket i sina planerade berättelser

om Röde Orm. Det kändes bekant. Han hade gått till Snorre och dragit samma slutsatser som jag. Han hade avfärdat tanken på att skriva helt modernt, för trovärdighetens skull. Han hade funnit problemet nästintill olösligt tills han satte sig ned och provskrev, ungefär som en komponist vid flygeln, läste sedan högt för sig själv och lyssnade, förkastade och gjorde om. Till slut hade han ett språk som åtminstone han själv trodde på.

Just så gjorde jag själv. Sakligt sett är det språk som finns i romanerna om Arn Magnusson ett vårdat halvlitterärt språk från tidigt 1800-tal uppblandat med en och annan glosa från den isländska sagovärlden. Samma är det med Röde Orm.

Det språk som Arn Magnusson talade i verkligheten skulle vi inte förstå mycket av, om ens något. Förmodligen lät det som dagens isländska.

Det underlättade alltså att förlägga så stor del av handlingen som möjligt till kloster där allting sägs på latin eller franska. Därmed kunde jag åtminstone nödtorftigt dölja hur lite jag visste om människorna utanför murarna.

För det man känner till om det dagliga livet på Medeltiden är sådant som kan fastställas med siffror, av vetenskapsmän på jakt efter faktisk kunskap. I staden Skara är sedimenten av avfallsrester tre meter djupa. Där har unga vetenskapare legat på knä och borstat fram något hundratusental små fiskben. Sedan har de sorterat fiskbenen, efter att ha lärt sig skilja på ben från abborre, lax, sik, gädda, braxen och torsk. Därefter har de räknat ut proportionerna i fynden och slutligen kommit fram till att man under viss tid åt si mycket sill och annan tid så mycket torsk.

Samma har de gjort med andra djurben, vi kan därför veta ganska väl vad man åt till fest och vardag. Enstaka

stormannabeställningar från kloster och kungliga fester finns bevarade, kort sagt går det att beskriva ett gästabud på Arnäs 1193 utan alltför stora svårigheter. I all synnerhet som alla var våldsamt berusade. Forskningen har en god uppfattning om vilka förvånansvärda mängder som dracks och det gör ju personskildringen, åtminstone vid fest, mer mänskligt enkel. Fylleriet är sig likt genom århundradena.

Så länge jag håller mig i kloster är jag alltså något sånär säker. Klosterlivet är extremt väl inrutat och genomforskat och samma med människor på stor fest. Men därutöver blir allt mer osäkert, även om forskare lika envetna som fiskbensräknarna kan tala om för mig hur folk var klädda. Men hur talade de till varandra i vardagen? Hur lät trälarna? Hur stark var föreställningen om kärleken i förhållande till alla tidens resonemangsäktenskap? Vi vet inte.

Då får man göra som Snorre. Hitta på.

* * *

I det heliga landet blir historieskrivningen mycket enklare. Och samtidigt mycket svårare. Den ”svenska” politiska historien mellan 1150 och 1250 är relativt enkel att läsa in. Våra kunskaper begränsas i stort sett till vilken kung som mördade sin företrädare var och när, och i bästa fall hur, och vem som gifte sig med vem och hur det ständigt pågående inbördeskriget gick. Den faktiska kunskapen om detta förlopp ryms generöst räknat på hundra trycksidor som tyvärr inte finns samlade på ett ställe i någon snabbkurs för författare. Denna kunskap om en avgörande period i vår historia är alltså ett glest markerat sjökort med enstaka fyrar och öar där författarens fantasi får stor yta

att segla omkring på. Jag använder mig av det som vi mer eller mindre säkert vet har hänt, det måste vara med. Resten är försök till rekonstruktion av det tänkbara, ungefär som när arkeologer med utgångspunkt från några ruinrester ritar upp hela huset som de tror att det såg ut.

Lyckas man med den tekniken kan bara en expert på medeltidshistoria, och ibland inte ens de, säga vad som är historiskt sant och vad som är glada påhitt eller mer allvarliga försök att föreställa sig hur det verkligen var.

Med historien om de kristnas Heliga krig i Palestina förhåller det sig emellertid dramatiskt annorlunda. Om man lägger ihop arabiska, franska och engelska källor, och det har den historiska forskningen gjort numera, så kan man följa det Heliga kriget praktiskt taget månad för månad. Alla personer av någon betydelse är kända. Det finns knappast någon kontrovers kvar om ens enstaka detaljer i händelseförloppet, alltså ingen den goda sidans version mot den ondas. Inte ens de första korsfararnas förlöpningar till kannibalism är längre omstridda.

Här stöter alltså romanförfattaren på ett omvänt problem jämfört med Västra Götaland 1150–1250. Följaktligen måste jag leta i historiens marginaler efter sådant som inte är känt. Arn Magnusson, numera Arn de Gothia, har jag praktiskt nog försett med fullödigt språk sedan uppväxten i Varnhem. Han talar både franska och latin flytande, dessutom är han tempelriddare. För hans fåtaliga verkliga nordiska bröder måste tillvaron redan av språkliga skäl ha tett sig betydligt svårare.

Men när jag ska få in honom i den alltför välkända verkliga historien måste jag således leta efter kunskapens små luckor, delvis bland sägner och legender. Läsaren kan då lätt göra sig en föreställning om min förtjusning när jag vid en nattlig genomtröskning av diverse mer eller

mindre sanna arabiska sagor om hjältedåd i det Heliga kriget finner den tänkvärda berättelsen om hur Gud i Sin outgrundlighet också har humor, eftersom Han behagade skämta med Sin mest älskade son. Denne gud har nämligen till skillnad från de kristnas gud många söner.

Guds mest älskade son är naturligtvis Yussuf ibn Ayyub Salah al-Din, den om vilken det står skrivet att han skall bli den heliga staden Al Quds (Jerusalems) befriare från de vantroende och barbariska frankerna.

En dag korsade Saladin, som vi kallar honom, en flod med liten eskort av bara några få män. De blev överfallna av ett mäktigt rövarband och där kunde Yussufs liv ha ändat och historien tagit en helt ny vändning om inte Gud i Sin visdom, och med Sin humor, hade sänt en underbar räddning.

Den underbara räddningen bestod paradoxalt nog av en tempelriddare och hans sergeant. Och det är i sanning en gudomlig ironi. För det fanns inga fiender som Saladin fruktade, och hatade, så mycket som Tempelriddarna. De var fruktansvärda krigare, de var inbilska fanatiker som trodde att de kom till paradiset i samma stund de dog för sin onda sak. De gav aldrig upp, och som fångar var de värdelösa eftersom de aldrig kunde lösas ut för pengar som vanliga franker, trots att de var ofantligt rika genom sin handel. De var ur Saladins perspektiv det största hindret mot Jerusalems befrielse och man måste räkna med att vara mer än fem gånger så många som de om man skulle våga ett anfall. Just en sådan man räddade självaste Saladin från en säker död.

Med stigande puls och uppspärrade ögon, plötsligt klarvaken, läste jag vidare för att finna att historieskrivarna, av någon anledning, glömt namnet på den, just den tempelriddaren!

Där har vi honom alltså, Arn de Gothia.

På samma för författaren lyckliga sätt har historien glömt namnet på den tempelriddare som förde befäl vid miraklet vid Mont Gisard år 1177, när Saladin egentligen och enligt allt förnuft redan hade Jerusalem i sin hand och blott 500 tempelriddare (i och för sig en avsevärd styrka, det måste ha varit allt som denna riddarorden kunnat ställa upp till häst) besegrade en mer än tiofaldigt större yrkesarmé som Saladin hämtat upp från Egypten. Där har vi alltså Arn de Gothia igen.

Huvudsaken med berättelsen om Arn Magnussons äventyr i det Heliga Landet är förvisso att berätta om hur det kunde ha blivit fred, hur starka krafter på båda sidor, Saladin på den ena och Tempelriddarna, Johanniterorden (en liknande organisation) och de permanenta frankiska kolonisterna på den andra sidan, var nära att nå en kompromiss som skulle ha ändat historiens lopp. Men sådan försåtlig toleranspropaganda och anti-krigshets måste byggas in i en bra berättelse. Vem skulle annars tycka om att läsa den?

Således var historiens små kunskapsluckor fynd av guldkorn när jag läste in mig på korstågen.

Den moraliska eller politiska aspekten av saken var enklare, helt enkelt därför att historien är som den är. Det fanns alltså tre kategorier av europeiska korsfarare som var permanent närvarande i det Heliga Landet, Tempelriddarna, Johanniterna och de frankiska kolonister som helt enkelt hade emigrerat för att skapa nya grevskap och baronier utomlands eftersom de hade för många bröder att dela det redan finstyckade feodala Frankrike med.

Bland just dessa, den permanenta ockupationsstyrkan, uppstod snart ett helt annat förhållningssätt till den muslimske fienden än vad den påvliga propagandan före-

språkade. Snabbt måste de ha insett att de gett sig i kast med en i alla avseenden överlägsen kultur. I allt vad gällde naturvetenskap, matematik, byggnadsteknik, geometri och astronomi, liksom inom medicin, gastronomi, arkitektur och till och med krigskonst, var den muslimske fienden överlägsen. Dessutom hygienisk på ett sätt som var fullständigt främmande för folk från kallare klimat.

Snart kom de världsliga kolonisterna att orientaliseras, att tala regionens språk vid sidan av frankiska och klä sig som omgivningen och gifta in sig i lokala familjer. En stor del av Mellanösterns befolkning var ju kristen, vilket den första generationens korsfarare från Europa inte riktigt hunnit tillgodogöra sig innan de massmördat sig fram ända till Jerusalem i sitt Heliga krig.

Bland Tempelriddarna och Johanniterna förekom naturligtvis inga ingiften med den lokala befolkningen eftersom de var munkar som avgett löftena om fattigdom, kyskhet och lydnad. Men Johanniterna, som började som en sjukvårdsorganisation, tvingades av omständigheterna att snabbt börja tillgodogöra sig så mycket som möjligt av fiendens överlägsna medicinska kunskap. Till och med Tempelriddarna, som ju av självklara skäl hade ett stort behov av skickliga kirurger – många skadade både i den hårda träningen och i själva yrkesverksamheten – höll sig snart med arabiska läkare på sina borgar.

Och Tempelriddarna var inte bara Saladins mest fruktade fiender på slagfältet. De utvecklade sig på kort tid till världens första betydande bankrörelse och byggde upp en handelsorganisation som förband Sydarabien och Indien med Venedig och andra europeiska handelscentra. På Medelhavet hade de en egen flotta men för karavantrafiken genom öknarna måste de förlita sig på beduiner.

Det var med sådana män, samtliga arabisktalande vid

mötena, som Saladin förhandlade om fred, om en historisk kompromiss där man kunde upprätthålla den fredliga handel som gynnade alla parter, men samtidigt kom överens om att göra Jerusalem till en internationell stad där alla religioner skulle få finnas sida vid sida.

Som läsaren redan insett går det ett rakt spår till denna del av berättelsen från det hotellrum i Centralasien 1996 där jag såg det nya Heliga kriget för första gången helt tydligt spelas upp på TV-skärmen.

Dock har nu ett nytt problem tornat upp sig som kommer att välta undan en stor del av avsikterna från första början. Det uppstår när Arn Magnusson skall återvända till Västra Götaland. Ty det han kommer tillbaka till är inte bara de mirakulösa segrarna vid Lena och Gestilren som sannerligen borde ha krävt en tempelriddares kunnande.

Han kommer tillbaka lagom till sista akten i dramat om den svenska statens och nationens födelse.

Och det var mer än jag förstod när jag gav mig in i projektet Arn Magnusson.

* * *

Sveriges vagga stod i götalandskapen, där formades vi som stat och nation mellan 1150 och 1251. Efter ett par års studier i allt jag kunnat komma över av kunskap om riddar Arns tid var denna slutsats ofrånkomlig.

Det var emellertid en bekymmersam insikt. Många med mig minns säkert det väldiga bråk som uppstod efter att en reporter vid namn Dag Stålsjö i en serie TV-program lanserade denna tes i början på 1980-talet. Historieforskarnas etablissemang bemötte TV-programmen med våldsam aggression och ”västgötaskolan” kom att fram-

stå som något lika prilligt som föraktligt. Ett tag fruktade jag alltså att jag skulle bli indragen i en allt annat än önskad strid, att jag skulle buntas ihop med lokalpatriotiska bysnillen och få en hop vetenskapsmän på halsen och hela min historia avfärdad i helt andra avseenden än dem jag syftat till. Min berättelse skulle ju handla om det Heliga krigets dårskaper och vikten av tolerans, det var kärnan.

Alltså var det en rätt dyster möjlighet att den aspekten skulle komma att skymmas av frågan om jag ginge västgötastollarna tillhanda.

Å andra sidan fanns ingen möjlighet att smita undan. Under den hundraårsperiod som föregick Birger jarls slutseger i det långa inbördeskriget var Västra Götaland det blivande rikets politiska centrum. Någon huvudstad fanns inte, kungarna var mest på resa, men borgen Näs på Visingsö var under hela denna hundraårsperiod residens för kungamakten. Även om Birger jarl flyttade centrum upp till den nyanlagda staden Stockholm lät han sig begravas i den förnämsta kungliga gravkyrkan i Varnhem.

Sakligt sett finns ingenting som talar för någon hållbar ”svealandsversion” när det gäller den politiska historien om rikets uppkomst. Och de som ännu för tjugo år sedan förfäktade en sådan historieskrivning var tvungna att gå krångliga omvägar, exempelvis med idéer om att männen i Arn Magnussons och den efterföljande generationen ”egentligen” var svear, eller hade blivit underkuvade av svealändska hövdingar redan på vikingatiden.

Numera tycks dock frågan ha avgjorts i all diskretion. För när mina böcker kom ut slapp jag fullständigt undan alla invändningar knutna till frågan om ”västgötaskolan”.

Det var dock inte min förtjänst, även om jag var tacksam för att slippa fel bråk. Vad som har hänt under de senaste decennierna är att den akademiska historie-

forskningen omvärderat hela frågan om västgöta- eller svealandsskola. Jag råkade bara bli först med att föra ut den nya versionen till många läsare.

Emellertid är det kuriöst att vi fram till idag har varit så kollektivt omedvetna om vårt historiska ursprung. För mig, som vill jag påstå de flesta svenskar, var rikets uppkomst höljd i dunkel tills jag gav mig ut på min fleråriga historiska reportageresa. Som de flesta andra hade jag nog föreställningar om vikingar och… ja, därefter något oklart medeltida tumult och så slutligen Gustav Vasa. Om Birger Brosa och hans bröder Karl den döve och Magnus Minnisköld (”Arns son”) hade jag alls inte hört talas.

I efterhand har jag försökt förstå hur detta svarta hål i vårt historiemedvetande uppstod. Och jag tror att jag förstår. Det har med vikingasagan att göra.

År 1809 förlorade Sverige Finland i vårt sista krig med Ryssland. Det var en nationell katastrof av dimensioner som nog är svåra att föreställa sig idag. Finland var inte någon främmande koloni på andra sidan Östersjön, det var en tredjedel av riket. Finland hade varit svenskt i 600 år, nästan dubbelt så lång tid som dagens sydsvenska provinser.

På grund av det storpolitiska spelet ute i Europa försvann snart den teoretiska möjligheten att återerövra Finland med ett revanschkrig. Det har med Napoleonkrigen att göra.

Dock måste det skapas någon annan lindring än revanschkrig för att Sverige skulle ta sig ur det trauma som den oerhörda förlusten av Finland innebar. Med skaldens ord formulerades ett kort och slagkraftigt program:

”Det gäller att inom Sveriges gränser vinna Finland åter.”

Det är ett uppdrag som riktar sig direkt till författare, poeter, journalister och andra stridande i kampen om sin-

nena. Vi måste göra något stort av det vi har kvar, vi måste förgylla resterna av Sverige.

Då, vid tidpunkten för denna gigantiska kris, finns inte ordet viking på vårt språk. Följaktligen än mindre någon vikingatid eller vikingakultur eller vikingaskepp eller vikingabyar.

Ordet är fornnordiskt, från västra Norden, och betyder skurk av låg moral, en lömsk typ som gärna överfaller folk bakifrån.

Författaren Erik Gustaf Geijer hade faktiskt använt ordet några år före 1809 års katastrof, när han i en niddikt om Lord Nelson (Geijer var således för Napoleon och därmed mot England) kallat denne för just ”viking” för att understryka sitt förakt. Man kan fråga sig hur många av hans samtida läsare som då förstod vidden av Lord Nelsons skurkaktighet.

Men Erik Gustaf Geijer blir några år senare en av de ledande nationalistiska svärmarna i Götiska Förbundet och han blev dess första tidskriftsredaktör. I tidskriftens första nummer 1811 publicerades dikten Vikingen, som alltsedan dess plågat svenska skolbarn.

Där stiger emellertid vikingen fram för första gången i vår litterära historia. Här är prototypen, den tappre mannen med den runda skölden och spjutet, ungefär så som vi alla känner honom idag.

Esaias Tegnér hakade snart på, liksom Atterbom och förmodligen många av den tidens numera glömda författare. Vikingasagan var född, vårt storstilade svenska förflutna än en gång uppgraderat.

Det blev internationell succé av oanade mått. På så vis fick våra danska och norska grannar lära sig att också de var vikingar. Men störst framgång hade vikingasagan sannolikt i Tyskland. Richard Wagners operasvit om Nibel-

ungens ring är idag det mest påtagliga spåret av denna nationalromantik.

Inom kort kom tyska och nordiska bildkonstnärer löpande för att ansluta sig till vikingatåget. Och då, ungefär vid mitten av 1830-talet, började de med sin fantasi som enda egentliga källa måla de hjältebilder som varje skandinavisk man eller kvinna än idag kan framkalla bara genom att blunda några sekunder. Vikingen är som vi alla vet en blond, blåögd, reslig man. Han är stark och modig på gränsen till dåraktig och så vidare. Kort sagt, han är ”german” och ”arier” och allt det andra som historien snart skall döma honom till.

Det som började vid universitetet i Uppsala som ett relativt oskyldigt nationellt uppbyggelseprogram vid tidigt 1800-tal blev med Hitler och nazismen degraderat till en allt annat än oskyldig raslära.

Följaktligen är det fullt logiskt att de främsta anhängarna av vikingasagan i vår tid är våra mer eller mindre nazistiska skinnskallar. I deras tatueringar återfinner vi både runor och vikingamotiv, liksom i deras klubblokaler. Torshammaren har de runt halsen. Och när skinnskallen talar stolt om sitt rena svenska ursprung ser han alltså en tysk konstnärsfantasi från 1830-talet framför sig, den blonde ariern. Och således blir skinnskallens slutsats att vi en gång var arier, men att en massa invandring därefter rasblandat oss så att vi inte längre ser ut som de tyska konstnärsfantasierna. Det blonda och blåögda hotas av invandring och eländet blir värre för var dag, särskilt nu när vi fått ”muhammedaner” på halsen.

Således är vikingasagan som utgångspunkt för föreställningen om vårt nordiska ursprung mer än felaktig. Det blir en både kunskapsfientlig och rasistisk saga.

Således skulle Arn Magnusson och hans generation inte

ha förstått ett ord av nutidens skinnskalleresonemang om arier och nordisk ras.

Således är vår sanna ursprungshistoria, det som inträffade mellan 1150 och 1251, en motbild som det finns all anledning att lyfta fram. Inte bara för att det är en sann historia, utan också för att det är en bättre historia.

Under den hundraårsperiod då grunden läggs för Sverige byggs mer än 500 stenkyrkor enbart i Västra Götaland. Varje sten måste huggas ut för hand, det var ett arbete för specialister. Och alla dessa kyrkobyggare kom söderifrån och talade franska, tyska och engelska. De blev kvar i landet eftersom den stora byggboomen fanns här; det nedre Europa hade åtskilliga hundratals års försprång i kristendom och hade andra byggnadsbehov.

När ekonomin börjar lyfta sig över byteshandelns nivå kommer en betydande invandring från Tyskland. Tyska blev handelsspråket och snart finns hela städer i det medeltida Sverige där tyska är enda språk.

När slavarna (”trälarna”) skall friges som ett resultat av både religion och ekonomi kommer de snart att assimileras i det nya riket. Deras etniska ursprung ligger emellertid österut, de är mestadels ättlingar till människor som rövats bort under plundringsepoken/vikingatiden. Den skinnskalle som stoltserar med sin, som det heter på deras språk, ”helsvenska bakgrund” har med lika stor sannolikhet en rysk eller litauisk förfader som en folkungsk (det vill säga möjligen en norsk-fransk invandrare, det finns teorier om att folkungarna faktiskt hade sitt ursprung i just Frankrike).

Det var i den dynamik av intensiv invandring från många länder samtidigt, och de idéer inom ekonomi och samhällsordning som den trafiken innebar, som Sverige kom till som stat och nation. Utvecklingen var så snabb

och intensiv att det efterblivna jordbrukslandskapet Västra Götaland på kort tid växte sig så starkt att det kunde stå emot Valdemar Segrarens danska stormakt.

Detta är en berättelse som är raka motsatsen till vikingasagan. När jag fann den insåg jag snart att den dessutom var lika angelägen som moraliteten om det Heliga kriget och vikten av tolerans. Mer av tur än av skicklighet vinglade jag till slut ner på helt rätt plats.

* * *

Men så här som jag nu har berättat om berättelsen kan man inte skriva romaner om vare sig den helgonlike riddaren eller något annat. Det bleve inte många läsare.

Vad jag nu visat är byggets kala stenmurar, försvarsvallarnas sträckning och måhända vallgraven, intressant för den som är särskilt intresserad av romanbygge kanske.

Men när bygget fylls av människor och händelser skall helst ingen tänka längre på arkitekten, och syns de agitatoriska avsikterna för väl så förfelar de sannolikt sitt syfte.

Den andra lika stora mödan som inläsandet av fakta, den att ge liv och fart och fläkt åt idékonstruktionen, är dock mycket svårare att beskriva. Delvis därför att vi då kommer att flytta oss till ett intuitivt och känslomässigt plan.

Två exempel:

I Vreta klosters annaler finns några korta noteringar om hur riddar Sune av folkungaätten omedelbart efter slaget vid Gestilren kom ridande i fränders sällskap och rövade jungfru Helena ur klostret efter att ha mördat vaktstyrkan utanför murarna. De levde därefter samman till sin död och fick tre eller fyra döttrar.

Det är inte vilken historia som helst. Det är Shakespeare.

Ty Sune Folkesson var möjligen den folkungske krigare som dödade kung Sverker vid Gestilren. Och Helena var dotter till kung Sverker. Men i en tid då resonemangsäktenskapet var sed, särskilt för kungadöttrar, visade sig kärleken mellan Helena och Sune starkare än politiken.

När Helena kom springande ut från Vreta kloster svepte Sune henne i en blå folkungamantel, lyfte henne upp i sadeln och red bort…

En sådan historisk anekdot gjorde att jag fick lägga ned mycket möda på att föra in unge Sune tidigt i berättelsen, hitta på ett sätt att få honom och fiendeättens kungadotter att mötas och bli förälskade. För så måste det väl ändå ha varit?

Att sedan själva klosterrovet bara blir en enda boksida gör mindre. Det är sådan färg i väven som gör den politiska diskussionen till roman.

Inte ens små barnsliga påhitt förfelar sin verkan i berättelsen, åtminstone inte när det gäller berättarens hemliga förtjusning, vilket inte är oviktigt.

För redan som barn hade jag vid nattlig smygläsning av Ivanhoe grubblat över varför han hade så svårt för just tempelriddare. Sir Walter Scott förklarade aldrig den saken.

Följaktligen tänkte jag ut hur det låg till. När unge Sir Wilfred av Ivanhoe kom med sin beundrade Richard Coeur de Lion till det Heliga Landet så var han bara något över tjugo år gammal. Han var förvisso tapper och klok som en hjälte bör vara. Men rent faktiskt hade han bara ett halvt års stridserfarenhet.

Om han då av en händelse ställdes lans mot lans med Sir Arn de Gothia, 37 år gammal och med tjugo års erfa-

renhet från världens hårdaste slagfält… så skulle nog Ivanhoe få komplex för tempelriddare för resten av sitt liv. Så nu vet ni det.

Barnslighet och sentimentalitet skall inte underskattas i författarens verkstad.

Om häxor i forntid och nutid

Ämnet som sådant har alltid fascinerat mig, åtminstone sedan den höstdag 1966 när jag som ung juridikstudent hörde mina första föreläsningar i ämnet rättshistoria. Professorn påpekade då, närmast som i förbigående, att de stora och sensationella processerna på 1600-talet inte gällde det påstådda brottet att föra barn till sexorgier hos Djävulen i Blåkulla utan tidelagsbrottet, mer än dubbelt så många män avrättades för samlag med husdjur som de kvinnor som avrättades som häxor.

Jag tänkte att det där var någonting som man borde undersöka närmare, jag släppte aldrig idén men fick således inte ändan ur vagnen förrän efter 35 år.

Min ursprungsidé när jag väl kom igång med arbetet var att jag skulle skriva en historisk roman på temat. Det kändes ju som om jag hade ångan uppe efter de fyra romanerna om Arn Magnusson och hans tid. Men mycket snart upptäckte jag att romanformen inte skulle duga utan att det måste bli journalistik i stället.

Det beror på flera saker, viktigast den stora skillnaden när det gäller källor från 1100- och 1200-talen och 1600-talet. När det gäller tiden 1150–1250, som jag skrev om i romanerna, kan man säga att våra fåtaliga faktiska kunskaper om vad som hände då står upp som ensamma små blinkande fyrar i ett stort svart hav av det okända. På det havet kan romanförfattaren lätt kryssa sig fram mellan fyrarna och fylla i verkligheten med sin fantasi.

Men med 1600-talet är det annorlunda. Den dåtida

svenska militärdiktaturen hade en ytterst effektiv byråkrati. Med en viss överdrift kan man säga att vi faktiskt har namn och adress på alla dem som brändes som häxor. Liksom vi har namn och adress på deras domare och de flesta och viktigaste domskälen bevarade.

I ett sådant läge skulle fantasi och påhitt bara röra till det. Här har vi ett tydligt exempel på hur verkligheten överträffar dikten.

Dessutom visade det sig att den person jag föreställt mig som berättelsens centrum, läkaren Urban Hjärne, visserligen gick till historien som den man som med hjälp av förnuft och logik fick stopp på häxpaniken. Men det var inte sant, både han själv och senare en släkting som skrev ”Äreminne över ätten Hjärne” hade avsevärt förskönat hans insatser. Historiens hjältar visade sig i stället vara rätt många, men bortglömda i skuggan av Hjärne.

Oavsett om man väljer att berätta i journalistisk form eller i romanform så är emellertid häxprocesserna evigt fascinerande. Och evigt omdiskuterade.

Det beror på flera saker, främst att en häxprocess framstår som den perfekta mardrömmen. Man står där inför domare som på fullständigt allvar menar att man skulle ha flugit på uppochnedvänd ko till Blåkulla för att delta i gruppsex med Fan själv. Bevisningen består i utpekanden från medanklagade och vittnesmål från barn som livfullt och med många detaljer skildrar ens förehavanden i Blåkulla. Ingenting man säger till sitt försvar hjälper och framför allt kan man inte komma med invändningen att barnvittnena skulle fantisera och ljuga. Eftersom alla då som senare i historien visste att barn alltid talar sanning om så förfärliga ting.

Ett annat skäl till att häxprocesserna på 1600-talet levt så starkt vidare i vårt medvetande är att det finns så många

skiftande förklaringar till att dårskapen kunde grassera så länge och skörda så många liv (förmodligen mer än 30 000 människor i Europa, omkring 300 i Sverige).

Moderna feminister förklarar häxförföljelserna som ett typiskt utslag av manligt förtryck och en strävan att undanröja den medicinska kunskap som innehades av ”kloka gummor” så att de universitetsskolade manliga läkarna skulle få hela den medicinska marknaden för sig själva. Den förklaringen är fel.

Etnologer och folklivsforskare har kommit med helt andra förklaringar, från att häxorna fanns på riktigt (en teori få tar på allvar numera) till att de i själva verket var narkomaner som förgiftade sig med växter som spikklubba och bolmört. Den förklaringen är också fel.

Det var ideologi som dödade. Nya ”vetenskapliga” rön på modet fick en dödlig effekt när de kolliderade med gamla folksagor.

Ty sagor om häxor hade alltid funnits. Redan i landskapslagarna, från Arn Magnussons och Birger jarls tid, kan man hitta bestämmelser om *förtal* när det gäller anklagelser för att flyga på kvast och liknande. Det vill säga, på den ljusa medeltiden tog lagstiftaren inte ens upp möjligheten att en sådan anklagelse kunde vara sann. Den var alltid förtal. Birger jarl trodde lika lite på flygande häxor som dagens svenska statsminister.

Det var med den nya ”vetenskapen” på 1600-talet som häxorna plötsligt blev verkliga.

Så långt är historien nästan okontroversiell och alla utom de mest förhärdade feministerna låter sig övertygas.

Men bråk blir det om man gör jämförelser med vår egen tid, vilket är ofrånkomligt att göra och dessutom fegt att avstå från.

Att barn ljög om förfärliga saker på 1600-talet accep-

terar alla numera. Annars blir ju konsekvensen att häxorna skulle ha varit skyldiga.

Men när den moderna häxpaniken svepte över USA och stora delar av Europa på 1980- och 1990-talet så blir allting inte längre lika självklart. I USA uppstod en vetenskaplig skola som snart sade sig ha belägg för att tiotusentals barn på dagis var offer för satanistiska och kannibalistiska sekter som vid sina svarta mässor förgrep sig på och i vissa fall åt upp barnen. En lång serie processer följde i både Europa och USA och ett stort antal människor dömdes till långa fängelsestraff därför att den allmänna uppfattningen var att barn inte kunde ljuga om sådana förfärliga händelser.

Gör man sådana jämförelser blir det emellertid ett liv och ett kiv och snart heter det att den som skriver så i själva verket är ute för att försvara sexuella övergrepp mot barn (den risken löpte också häxornas försvarare på 1600-talet och ibland brändes de själva på bål för sina protesters skull).

Visserligen ägnar jag bara ett kapitel i boken åt jämförelser mellan då och nu, men det kapitlet har väckt mer uppseende än hela den övriga boken, vilket är orättvist men inte helt obegripligt.

Det finns naturligtvis en avgörande skillnad mellan häxprocesser på 1600-talet och processer i vår tid som rör sexuella övergrepp mot barn och incest. Häxbrottet existerade inte, men det gör sexuella övergrepp mot barn i vår tid.

Poängen är emellertid att vi då hamnar i precis samma moraliska och förnuftsmässiga dilemma som häxornas försvarare på 1600-talet, exempelvis min favorit Anders Stiernhöök.

Han och de andra kritikerna, som till slut fick stopp

på eländet, kunde inte gärna ställa sig upp och säga att Djävulen inte fanns. Lika lite som de kunde förneka existensen av Blåkulla eller möjligheten att somliga människor sålde sin själ till Djävulen. Hade de förnekat dessa möjligheter hade de gjort sig omöjliga som domare och än mer som häxornas försvarare.

De måste säga något annat, att även om man måste acceptera att detta brott finns, och att det är ett avskyvärt brott, och att samhället måste ingripa med kraft mot ett så avskyvärt brott – så får man inte acceptera vilka orimliga påståenden som helst från barnvittnen. Ibland ljuger barn. Och ju värre historierna är desto troligare att de ljuger.

Samma förutsättningar gäller idag. Det kan se ut som ett enkelt påpekande men det är många som vägrar att förstå.

Så även mer än 300 år efter att de verkliga häxprocesserna upphörde i Sverige kan ämnet leda till ett väldigt känslosvall och förfärliga bråk.

Åtminstone om man avstår från att berätta i romanform och i stället skriver journalistiskt, med anspråk på att berätta som sanningen är och var.

Dramatik och åsikter

Jag skrev min första teaterpjäs tillsammans med Gunnar Ohrlander 1979, alltså när jag hade det som svårast rent ekonomiskt och innan jag av misstag släppts in på statstelevisionen.

Skådespelarna på Dramaten hade fått stormötesfnatt och skulle göra en massa kollektivt författade pjäser mot kärnkraft. Gunnar kom till mig och förklarade läget. Vi visste mycket väl vad stormöten var för något, sånt hade vi klarat av för länge sen. Och skulle skådisar och regissörer sätta igång med sånt så skulle de aldrig få något gjort. Det skulle aldrig bli någon ”Stormen”, som projektet kallades.

Men. Han hade fått ett uppdrag att skriva en pjäs om uranbrytningen i Ranstad. Han hade sagt att han var villig att göra det, men eftersom det fanns så mycket fakta att reda ut ville han ha med en journalist i projektet. Det hade de gått med på och han hade alltså utsett mig.

Han förklarade att vi skulle greja pjäsen på tre veckor och att betalningen var, om jag minns rätt, 80 000 kronor. Ett enkelt *rip off* med andra ord. Självklart skulle vi skriva pjäsen på riktigt, men sen ta pengarna och sticka medan de andra satt i sina stormöten.

Allt gick enligt planerna, men bara nästan enligt planerna. Vi skrev pjäsen tillsammans, under skrik och skratt. Det gick fort, vi fick våra pengar och stack. De andra satt i stormöten och åstadkom naturligtvis, precis som vi förutsett, ingenting.

Så där fanns bara en skriven pjäs och projektet måste skjutas på framtiden.

Men högst oväntat beslutade man sig då för att som tröst sätta upp den enda pjäs som åstadkommits under det första stormötesåret. Till vår skräckblandade förtjusning.

Gunnar Ohrlander var redan då en erfaren dramatiker från Fria Proteatern, han hade skrivit mycket teater och jag lärde mig kolossalt mycket rent tekniskt av att arbeta med honom.

Men han hade aldrig spelats på DRAMATEN.

Pjäsen sattes upp på den minsta scenen, 4:an, och blev en enig kritikersuccé. Så flyttade pjäsen undan för undan till större scener för att till slut gå upp på Stora scenen och spelas för utsålda hus i ett års tid tills ”Stormen” äntligen kunde rulla igång.

Ranstadvalsen, som pjäsen hette, betydde mycket för mig genom att jag på ett så enkelt och praktiskt sätt introducerades till dramatisk teknik, av en god vän dessutom. Sen var det en annan sak: jag var en icke-person vid den här tiden. Och då var det inte så dumt att kunna påminna om sin existens med en succé på nationalscenen. Kanske hade det något att göra med att jag sen släpptes in på TV.

Vi fick också en beställning på fortsättningen och skulle skriva om det politiska förloppet när det gällde de kommande årens kärnkraftsförvecklingar.

Vi skrev en pjäs som hette ”Statsministern” och som handlade om hur Thorbjörn Fälldin avgick som statsminister på grund av kärnkraftsfrågan och hur i stället en folkpartistisk minoritetsregering skulle tillträda.

Ja, ni läste rätt. Vi skrev alltså det här innan det hände.

Stormötet bestämde att detta var så politiskt naivt och

omöjligt och orealistiskt att pjäsen måste spolas.

Den skulle haft premiär samma dag som Thorbjörn Fälldin avgick.

Dock, här avslutades min karriär på Dramaten.

TV-teater passade mig nog bättre att skriva och nästa pjäs hette *Genombrottet* och handlar om hur en folklig typ, spelad av Janne ”Loffe” Carlsson, begår ett genombrott i någon av TV:s pratshower. Hans politiska budskap är enkelt. Politiker är skit som går på horhus och slarvar bort våra pengar. Det finns för många utlänningar i Sverige. Med dessa två enkla politiska programpunkter gör han sitt politiska genombrott och får omkring tio procent av rösterna i ett kommande riksdagsval och blir tungan på vågen mellan de två blocken.

TV-ledningen ville först stoppa pjäsen. Man tyckte den var utmärkt. Men man ansåg att Erik Gyttorp, som Bert Karlsson-typen hette, borde ha ett *annat* politiskt budskap. Det var ju lite känsligt det här med politikerförakt och utlänningshat, så kunde jag inte ersätta just de två momenten med något annat?

Det kunde jag naturligtvis inte. Det var ju med de här två programpunkterna och ingenting annat som ett populistparti kunde göra ett genombrott i Sverige. Som framtiden onekligen skulle utvisa.

Efter diverse förvecklingar och intriger sattes pjäsen upp med Bengt Lagerkvist som regissör och fick ett mycket gott bemötande.

Nästa TV-pjäs blev *Vargen*, alltså fortsättningen på romanen *Ondskan*. *Vargen* fick ett blandat bemötande, omväxlande stormskäll och beröm.

Den följande TV-pjäsen blev alltså *Förhöret,* som handlar om Hamilton inför KU, onekligen ett tacksamt ämne i en tid då Ebbar och Hassar och andra paraderat inför

KU. Internationella pris och beröm.

1992 sände TV 1 en serie på sex entimmarsföreställningar med namnet *Kvällspressen* där Leif GW Persson skrivit tre och jag tre. Vem som skrivit vad har vi inte sagt, för att lura kvällstidningsrecensenterna, vilket gick bra. Expressen, som är den huvudsakliga måltavlan för serien, hävdade till exempel att man direkt kunde höra när det var Jan Guillou som skrev, för då var dialogen urusel. Det hade således Expressenrecensenten inte alls hört...

De två tidningarna skrev mycket om pjäsernas *form,* som de fann djupt otillfredsställande, alltså dialogens utformning, klippning, rytmisk uppbyggnad och sånt. Inte en rad dock om seriens *innehåll.* Det är nämligen så, att den som kritiseras mycket sällan tycker att kritiken är klok och motiverad och välformulerad.

1994 gick TV-serien *Den vite riddaren* i sex avsnitt på TV 1 och det var något som Leif G W Persson och jag skrev i stället för en fortsättning på *Kvällspressen.* Och följande år kom 12 nya avsnitt som en fortsättning på polisserien *Den vite riddaren* som hette *Anna Holt, polis,* där Leif och jag skrev 6 avsnitt var.

TV-teater kommer jag nog alltid att återkomma till. Det är en tacksam form, stor publik och jämförelsevis lätt att skriva. Ibland är formen dessutom förvånansvärt smidig att arbeta med. Pjäsen *Förhöret* tog ungefär tre veckor från idé och första sammanträde till inspelad pjäs. Ibland sammanträds alla goda idéer till döds.

Åsikter

Åsiktsartiklarna, en ganska stor del av min produktion genom åren, är inte så mycket att säga om. Det är sånt

som kommer till mera tillfälligt därför att någon just sagt något idiotiskt. Eller också är det en evig kontinuerlig debatt, exempelvis i frågan om araber har mänskliga rättigheter, vilket ju ingalunda är en självklarhet i Västvärlden när islam är på väg att ersätta kommunismen som huvudfiende.

Förutom kultursidorna har jag en kolumn i Aftonbladet var fjortonde dag.

Det här fungerar, förutom som ren debatt, som en journalistisk säkerhetsventil. Inom journalistiken ska man skilja på åsikter och fakta och undvika att skriva propagandistiskt. Därför blir det lite kalv på grönbete att göra sånt vid sidan av den mer strikta journalistiken.

En sammanställning finns i bokform, nämligen *Åsikter* (Norstedts 1990).

Religion, politik och privatliv

Jag tror inte på Gud och tillhör inget religiöst samfund. Det vore i och för sig en tilltalande tanke med en högre rättvisa, DEN ALLRA HÖGSTA DOMSTOLEN efter döden. Men jag håller med Marx om att det där är ett påhitt vars huvudsakliga funktion är att hindra fattiga och förtryckta att göra uppror, organisera sig och söka skapa förändringar här i jordelivet i föreställningen om att allt skulle jämna ut sig efter döden. Det är ”svårare för en rik man att komma in i himmelriket än för en kamel att komma igenom ett nålsöga” och allt det där. Någon gudomlig mening med livet, någon högre avsikt, tror jag alltså inte på. Men jag tycker inte heller den saken spelar så stor roll. För eftersom vi nu finns här, avsikt eller ej, gäller det ju att göra det bästa av situationen.

Jag tillhör inget politiskt parti och röstar inte av det enkla skälet att jag inte tycker att politiker ska ha några applåder från pressläktaren. Som journalist representerar jag den fjärde statsmakten. Jag är till för att bevaka den politiska makten och det uppdraget är i sig en starkare politisk maktutövning än att gå och rösta med några års mellanrum.

Denna praktiska professionella ursäkt för att inte rösta tar mig också ur en del svårigheter, det ska medges. Naturligtvis står jag i de flesta frågor mer eller mindre långt till vänster. Det måste ha framgått av allt jag skrivit. Jag kan omöjligt sympatisera med de borgerliga partiernas

inställning att världen är till för de starkaste och mest lyckade individerna. Det är en syn vi kan ha på djurlivet, där den starkaste hanen segrar för att just han ska sätta nya barn till världen så att rasen förbättras. Men vi är inte djur. Och de av oss som fötts starkare än andra, i ett eller annat avseende, äger inget högre människovärde för den sakens skull.

Jag skulle inte kunna rösta på moderaterna, med andra ord.

Folkpartiet är ett arabhatarparti och ansluter sig därmed till den farligaste politiska riktningen i vår tid. Nu är det inte längre kommunister som ska bombas till förintelse, det är muslimer, och nästa mål blir antagligen Irak igen. Vilket såväl morgonpressen som folkpartisterna kommer att stödja.

Och så vidare. Däremot har jag samma inställning som moderaterna när det gällde fri television och gäller försvaret. Så det vore inte lätt att rösta om jag saknade ursäkten för att låta bli.

Vad gäller mitt privatliv kan jag fatta mig än kortare. Jag har med ett visst mått av frivillighet blivit en så kallad offentlig person, som bland annat skvallerpressen anser sig ha till sitt förfogande. Men mina nära har aldrig fått välja. Jag är sen trettio år van vid att bli bedömd, betraktad, antastad på krogen, beskvallrad, recenserad och idiotförklarad. Men det gäller inte dem som står mig nära, de har inte fått välja och det är också de som drabbas hårdast av exempelvis veckotidningsskvaller.

Till en del kan man skydda sig, men bara till en del. Jag medverkar inte i veckopress och går inte på sådana tillställningar där ”kändisar” äter gratis, undviker premiärer såvida jag själv eller nära vän inte skrivit pjäsen osv.

Jag är till min död absolut motståndare till såväl censur som dödsstraff. Men somliga redaktörer på produkter som Svensk Damtidning och Hänt i Veckan har fått mig att ibland nästan överväga de principerna. Sådana vansinnesutbrott brukar dock fort lägga sig.

Problemet är att varje liten smula av mitt privata liv kan våldtas av Svensk Damtidning. Därför denna återhållsamhet.

Bibliografi

Om kriget kommer 1971
Det stora avslöjandet 1974
Journalistik 1976
Irak – det nya Arabien (med Marina Stagh) 1977
Artister (med Jan Håkan Dahlström) 1979
Reporter 1979
Ondskan 1981
Berättelser från det Nya Riket (med Göran Skytte) 1982
Justitiemord 1983
Nya Berättelser (med Göran Skytte) 1984
Coq Rouge 1986
Den demokratiske terroristen 1987
I nationens intresse 1988
Fiendens fiende 1989
Reporter (reviderad nyutgåva) 1989
Åsikter 1990
Den hedervärde mördaren 1990
Gudarnas berg 1990
Vendetta 1991
Ingen mans land 1992
Den enda segern 1993
I Hennes Majestäts tjänst 1994
En medborgare höjd över varje misstanke 1995
Om jakt och jägare (med Leif GW Persson) 1996
Vägen till Jerusalem 1998
Tempelriddaren 1999
Riket vid vägens slut 2000
Arvet efter Arn 2001
Häxornas försvarare – ett historiskt reportage 2002

ISBN 91-642-0107-4
© Jan Guillou 2003
Utgiven av Piratförlaget
Omslagsfoton: Mikael Dubois (framsida), Ulla Montan (baksida)
Tryckt hos BookPartner A/S, Köpenhamn 2003